

110 2008/4 Innehåll

Uppsatser

- Bengt Jacobsson – Jon Pierre*: Politikens medialisering: Introduktion 331
Magnus Erlandsson: Regeringskansliet och medierna. Den politiska exekutivens resurser och strategier för att hantera och styra massmedierna 335
Anna Ullström: Medierna ökar pressen. De politiska staberna om medialiseringen och Regeringskansliets vardag 351
Monika Djerf-Pierre: Governance, medierna och makten: Föreställningar om mediemakt i regeringskansliet. 369
Jesper Strömbäck: Medialisering och makt: En analys av mediernas politiska påverkan 385
Mats Ekström: Iscensatta samtal: Om relationer mellan politik och journalistik. . 407

Statsvetenskapliga förbundet

- Helena Olofsdotter Stensöta*: Förbundsredaktören har ordet 425
Marie Demker: Svensk statsvetenskap – en fruktbar utmark eller endast en exploaterad periferi 426
Li Bennich-Björkman, Marie-Louise von Bergmann, Drude Dahlerup, Katarina Eckerberg, Maud Eduards, Gullan Gidlund, Gunnel Gustafsson, Michele Micheletti, Ulrika Mörth och Diane Sainsbury: Jämställtheten inom svensk statsvetenskap III - reflektioner och råd från tio statsvetarprofessorer 430

Litteratursgranskningar

- Fiberg-Fernros, Henrik*: I gränslandet till liv och död. Om människovärdet och den offentliga maktens koherens. Anm. av Emil Uddhammar 437
Doeser, Fredrik: In Search of Security after the Collapse of the Soviet Union. Foreign Policy Change in Denmark, Finland and Sweden 1988-1993. Anm. av Teija Tiilikainen. 442

Statsvetenskaplig tidskrift

Ny följd, årg 89. Utgiven av Fahlbeckska stiftelsen. **redaktionssekreterare** Mats Sjölin (ansvarig utgivare) **bitr redaktionssekreterare** Teresia Rindefjäll **förbundsredaktör** Helena Olofsdotter Stensöta **redaktionsråd** Christina Bergqvist, Uppsala universitet, Niklas Eklund, Umeå universitet, Mikael Gilljam, Göteborgs universitet, Ann-Cathrine Jungar, Södertöms högskola, Mats Lindberg, Örebro universitet, Carina Lundmark, Luleå tekniska universitet, Ulf Mörkenstam, Stockholms universitet, Teresia Rindefjäll, Lunds universitet, biträdande redaktionssekreterare, Mats Sjölin, Växjö universitet, redaktionssekreterare, Helena Olofsdotter Stensöta, förbundsredaktör **teknisk redaktör** Bengt Lundell

Tidskiftet utkommer med fyra nummer per år **prenumerationspris** 2008 360 kr **enstaka nummer** 95 kr **medlemmar** i Statsvetenskapliga förbundet och **studenter** erhåller tidskriften till rabatterat pris. Prenumeration sker via hemsidan, genom insättning av avgiften på plusgiro 27 95 65-6 med angivande av namn och adress eller genom meddelande till tidskriftens expedition
 Eftertryck av tidskiftens innehåll utan angivande av källan förbjudes

Adress Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund **telefon** 0470-708217 (Sjölin) 046-222 7372 (Rindefjäll) 046-222 1071 (Lundell) **telefax** 046-222 4006
e-post statsvetenskaplig.tidskrift@svet.lu.se **hemsida** www.statsvetenskapligtidsskrift.se
tryck Studentlitteratur, Lund 2008 ISSN 0039-0747

Fahlbeckska stiftelsen 90 år

Den 27 september 1918 bildades den Fahlbeckska stiftelsen. Det är alltså 2008 90 år sedan stiftelsen tillkom genom en donation av professor Pontus Fahlbeck. Stiftelsens uppgift angavs främst som att fortsätta utgivningen av Statsvetenskaplig Tidskrift. Stiftelsen kan även stödja tryckning och viss forskning. I stiftelsens kollegium ingår representanter för statsvetenskaperna i vid mening: statsvetenskap, statsrätt (inkl folkrätt), statistik, nationalekonomi, historia, klassisk fornkunskap och antikens historia samt sociologi. Stiftelsen förvaltas av och är knuten till Lunds universitet.

www.statsvetenskapligtidskrift.se

Besök Statsvetenskaplig tidskrifts hemsida www.statsvetenskapligtidskrift.se. Där finns bl. a.:

- Utförliga anvisningar till författare om utformningen av manuskript för Statsvetenskaplig Tidskrift (kan hämtas hem som pdf-dokument).
- Tidigare årgångar av Statsvetenskaplig Tidskrift i fulltextformat – med sökfunktion till artikelarkivet. För närvarande finns artiklar i fulltext tillbaks till år 1998. Materialet kommer successivt att utökas.
- Information om innehållet i kommande nummer och en aktuell utgivningsplan för Statsvetenskaplig Tidskrift.
- Information om prenumerationspriser och möjlighet att teckna prenumeration på Statsvetenskaplig Tidskrift.
- Kontaktuppgifter till redaktionen och redaktionsrådet för Statsvetenskaplig Tidskrift.
- Enklaste möjligheten till prenumeration på tidskriften.

■ Politikens medialisering: Introduktion

BENGT JACOBSSON OCH JON PIERRE¹

Politiken har blivit alltmer medialiserad. Så sägs det i varje fall. Innebörden i påståendet är för det mesta att politiska frågor i hög grad initieras av eller via medier, och t o m att det är medierna som sätter dagordningen. Politiken måste vara möjlig att förklara och försvara medialt, och det verkar bli allt viktigare (åtminstone för medierna) att politiker går hem i medierna. Politiker tvingas att reagera på frågor som väcks av tidningar och etermedier. Vill Aktuellt ställa frågor till en minister är det svårt att i längden låta bli att svara. Tas någon kritik mot ett politikområde upp av någon av de stora drakarna är det svårt för en minister att inte gå in i en diskussion om detta. Det går knappast att lansera en politik som inte går att presentera på ett bra sätt i medierna. Det är lönlöst att utse ministrar som varken har vandeln eller förmågan att klara en hårdhänt granskning från tidningar och etermedier.

Vi är med och leder ett forskningsprogram om *Regeringskansliet och samhällets organisering* (Reko), som är ett samarbete mellan forskare vid Södertörns Högskola, Göteborgs Universitet och Score och som finansieras av Riksbankens Jubileumsfond (RJ). I programmet undersöks olika aspekter av regeringens möjligheter att styra. I flera av våra projekt har medialiseringen kommit att framstå som en viktig faktor för dem som vill förstå de förändrade villkoren som regeringar lever under. Intrycket förstärks när man läser samtida politikernas biografier och dagböcker, vilka genomgående vittnar om vilken betydelsefull roll som medier spelar i deras vardag. Vid ett seminarium som vi anordnade tillsammans med RJ:s områdesgrupp för Offentlig ekonomi, styrning och ledarskap på temat *Makten i kanslibuset?* diskuterades bl.a. politikens medialisering. I det här temanumret har vi sammanfört en del av det som presenterades vid det seminariet med andra genomförda studier inom ramen för forskningsprogrammet. De fem artiklar som ingår i temanumret speglar, menar vi, ganska väl hur forskningen om politikens medialisering ser ut idag.

I den inledande artikeln visar *Magnus Erlandsson* hur regeringskansliet "... från Erlander till Reinfeldt" har byggt upp resurser och strategier för att kunna hantera medierna. *Anna Ullström* visar hur de alltmer organiserade och välbefolkade politiska stambarna påverkas av medialiseringen, både hur de styrs och försöker styra vad som ska finnas på dagordningen. Dessa båda artiklar bidrar i hög grad till att öka kunskapen om hur det mediala tänkandet inom regeringskansliet har utvecklats över tiden. Er-

¹ Bengt Jacobsson är professor i företagsekonomi vid Södertörns högskola.
Jon Pierre är professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet.
E-post: jon.pierre@pol.gu.se
Bengt.Jacobsson@sh.se

landsson och Ullström baserar sina studier på intervjuer, samtal i fokusgrupper (Ullström) och dokumentanalyser.

Därpå följer två artiklar som bygger på enkätstudier och som tar sin utgångspunkt mindre i regeringskansliets praktik utan mera i de föreställningar som finns hos olika aktörgrupper om mediernas makt. *Monika Djerf-Pierre* hävdar att medier och mediemakt genomsyrar samhällslivet och påverkar direkt eller indirekt beslutsprocesser på alla beslutsnivåer, och redovisar studier av olika makteliters föreställningar om mediernas makt. Bl.a. redovisas en studie av hur tjänstemännen i regeringskansliet ser på mediernas makt och politikens medialisering. *Jesper Strömbäck* diskuterar skillnaden mellan en politisk logik och en medielogik, och analyserar den medialiserade politiken som ett flerdimensionellt fenomen. I den sista artikeln använder *Mats Ekström* "conversation analysis" baserat både i kvantitativ och kvalitativ metod för att studera hur språket används då journalister intervjuar politiker.

Samtliga artiklar utgår ifrån att politiken har medialiserats. Och det här stämmer med den allmänna bild som finns i samhället av mediernas ökade betydelse, dvs. att medielogiken har blivit allt viktigare både för politiken, men också för andra aktiviteter i samhället som företagande och frivilligverksamhet. Strömbäck beskriver i sin artikel hur en politisk logik (som kännetecknas av värderingar, beslutsfattande och implementering av lösningar för att komma tillrätta med konkreta problem) utmanas av en medielogik, där det i hög grad är det givna formatet och vissa genre-specifika berättartekniker (t.ex. förenkling, polarisering, personifiering) som styr vad som kan förmedlas. Det som inte kan medieras kan inte bli politik och det som ska bli politik måste kunna formuleras i enlighet med de format och de accepterade sätt att berätta som är möjliga och accepterade i medierna.

Vi menar att de artiklar som ingår i det här temanumret sammantaget ger många viktiga bidrag till diskussionen om politikens medialisering. Vi har i Reko-programmet strävat efter att öka kunskaperna om vilka uttryck – i form av resurser, strategier, logiker – som medialiseringen har tagit sig i regeringskansliet. Bidragen till temanumret visar hur inflytelserika regeringskansliets personal anser att medierna är och också hur medialiseringen präglar politikens format och logik mer generellt. Mats Ekström visar t.ex. hur politikerna, trots att intervjuer är bland de viktigaste tillfällena för politiker att föra ut sin politik, bemöter och ofta undviker journalisternas frågor. Den direktsända intervjusituationen är alltså lika uppskattad som riskabel för politikerna eftersom de inte kontrollerar situationen.

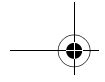
Det är tydligt att det finns en stark och livskraftig tradition som går ut på att fråga olika makthavare både om de anser att medierna har makt och om de bör ha makt. Sedan jämförs olika (potentiellt mäktiga) grupperns uppfattningar om makt. Sådana ansatser kräver att man a priori måste definiera vilka som ska tillfrågas, och att man därigenom i någon mening måste veta vilka som är mäktiga (samtidigt som just det ska undersökas). Det finns också en risk att påståenden hela tiden upprepas och återupprepas. Om alla tror att medierna har makt kommer alla att svara att medierna har makt (och förmodligen att medierna har alldeles för stor makt). Möjligen är ett än större bekymmer att det är ett ganska begränsat maktbegrepp som ligger till grund för diskussionerna, dvs. ett som betonar formella positioner, aktörer och intressen.

Avslutningsvis vill vi ge en del synpunkter på några (ännu alltför otrampade) stigar som vi skulle vilja att forskningen om politikens medialisering framdeles i större utsträckning skulle våga sig in på: utmaningar för forskningen. Det finns hos under-tecknade en viss oro över att studier när det gäller politikens medialisering ibland döljer mera än de avslöjar. Det är alls inte så att mediernas växande makt skulle vara någon chimär, men diskussionerna behöver kvalificeras. Vi behöver sätta in medialiseringen i ett längre tidsperspektiv. Vi behöver begripa lite bättre vilka idéer som dagordningar sätts kring, ifall det nu är medierna som initierar sådana. I vilken utsträckning är det verkligen i medierna som idéerna formas? Vi behöver dessutom fundera över om inte det ömsesidiga beroendet och anpassningen mellan medier och politik ökar risken att strålkastarljuset riktas bort från de processer där politiken egentligen blir till.

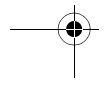
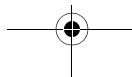
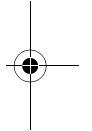
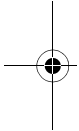
För det första finns således ett behov av att se medialiseringen i ett längre tidsperspektiv. Medierna strukturerar vad som är möjligt att säga som politiker, och så har det alltid varit. Med en expansion av och större utbredning av TV-kanaler, Internet, gratistidningar, bloggande etc. förändras sättet att strukturera. Tempot har ökat och det förväntas mer idag än tidigare att politiker omedelbart ska vara tillgängliga för att kommentera skeenden. Det har också otvetydigt skett en växande organisering, som delvis reducerar möjligheterna för medierna att komma i kontakt med den praktik som ska granskas. Att tempot har ökat medför dock knappast någon kvalitativ förändring, annat än det som går fort lättare kan gå fel (och det gäller förstås både i medierna och i politiken). Politiken har alltid anpassat sig efter förändringar i medielandskapet. Det var längesedan som finansministern oemotsagd tilläts föreläsa i radion om statens budget.

För det andra bör man fundera mera på vad det är för dagordningar och idéer som propageras av medierna. Medierna strukturerar, men i vilken utsträckning påverkar man det som struktureras (om vi nu antar att "the message" kan vara något mera än "the media")? När vi talar om mediernas makt förutsätter det i någon utsträckning att det finns några idéer eller intressen som drivs av medierna och som skiljer sig från de idéer och intressen som politikerna har, dvs. att medierna har en agenda. Vi ser väldigt lite av detta. Det som uppfattas som viktigt vid en viss tidpunkt – öppenhet och demokrati är bra, klimathotet kräver politiska åtgärder, forskning är nödvändig för utveckling och tillväxt etc. – är det både hos politiker och i medierna. Såväl politiker som medier verkar styras av det som i en viss tidpunkt uppfattas som betydelsefullt och viktigt att kämpa för. Medierna kan kanske i lika hög grad som politikerna ses som ett slags strukturerande kärn, öppna för "tidsandans krumbukter" (för att låna ett begrepp av Svante Beckman).

För det tredje bör man fundera mera på vilka förutsättningar som medierna har att verkligen spegla och följa hur politiken formas. Den ökade invärdheten mellan det nationella, det europeiska och det globala har ökat komplexiteten i de politiska processerna, och ställer allt större krav på den som vill förstå (och eventuellt påverka) skeenden. Men vad får oss egentligen att tro att de mediala resurserna (som ofta är utomordentligt små) och de mediala mekanismerna (tillspetsning, förenkling, polarisering med flera) skulle underlätta en sådan djupare förståelse? Men trots det och hur svårt det än är för medierna att tränga under ytan på skeenden, måste ändå politiken

kunna presenteras på ett sätt som gör den begriplig just utifrån mediernas förståelse av världen. Medierna granskar och politikerna visar upp sig i enlighet med den föreskrivna logiken, och allt på betydande avstånd från verksamheten. Blir en möjlig konsekvens av politikens medialisering att politiken i ökande grad formas i processer som varken politiker eller medier har särskilt stor makt över?

■ Regeringskansliet och medierna

Den politiska exekutivens resurser och strategier för att hantera och styra massmedier

MAGNUS ERLANDSSON¹

ABSTRACT

The Swedish Government Offices and the Media. The Resources and Strategies of the Political Executive for Handling and Controlling Media. The professional communicators inside the Swedish Government Offices are today 140 (compared to a single one 40 years ago and just twenty 15 years ago), giving support to the idea that the media now has a major impact on everyday business inside the Government. This article shows that this partly true, as the media mainly have an effect on the politicians, the partisan ministerial staff and the communicators. But the relationship between the Government Offices and the media could also be turned around. The Government have resources for external communication no lesser than an international news agency's, and does on a daily basis deliver an impressive amount of press releases and conferences – and information leaks – that the media has to handle. This article examines and analyses how the Swedish Government Offices, through new posts, units and strategies, has institutionalised and centralised its' media contacts during the last 40 years, as well as the reasons and the internal consequences of this development.

Inledning

När dåvarande statsminister Tage Erlander i slutet av juni 1963 pressades efter gripandet av överste Stig Wennerström svarade han själv i telefon när DN-journalisten Olle Nilsson ringde på sena eftermiddagen och ville veta vad statsministern egentligen vetat om den spionaffär som nu rullades upp.² Erlander erkänner att han inget vetat, och ber journalisten att ringa försvarsministern istället – som också svarar direkt. I Erlanders regeringskansli fanns vid denna tid inte någon med uppgiften att sköta om presskontakter, än mindre någon att administrera omvärldens förväntningar på information om politiska initiativ, pågående utredningar, tjänsteresor eller representationskvitton. Dagens statsminister Fredrik Reinfeldt har till sitt förfogande tre egna pressekreterare – och sammanlagt drygt 140 pressekreterare och informatörer!³

Även om det råder delade meningar om de precisa mekanismerna är det knappast kontroversiellt att hävda att massmedier påverkar politiken – och tvärtom. Press, ra-

1 Magnus Erlandsson är doktor i statsvetenskap. Han är verksam vid Stockholms Centrum för forskning om offentlig sektor (SCORE).

E-post: Magnus.Erlandsson@score.su.se

2 Intervju med Olle Nilsson, journalist, den 28 februari 2008.

3 Intervju med Jan Landahl, förvaltningschef i Regeringskansliet, den 12 mars 2008.

dio, tv och Internet har inte sällan ett avgörande inflytande på med- och motgångar för enskilda politiker, politiska partier och på utvecklingen av ett visst politikområde, och det pågår en levande och rik om än spretande vetenskaplig diskussion om möjliga konsekvenser av politikens medialisering. Men vilka är de ”exekutivinterna” effekterna av denna medialisering? Det finns en uppsjö av forskning, teorier, litteratur och handböcker som berör privata och offentliga organisationers relationer till media och som fokuserar mediestrategiers effekter på varumärken och förtroende, men dessa är nästan uteslutande intresserade av den utåtriktade verksamheten och har visat inget eller lite intresse för de organisationsinterna konsekvenserna av olika mediestrategier. Det finns några exempel på forskning som inriktat sig mot politiska ledares relation till media (se till exempel Seymour-Ure 2003), men inte heller då med intresse för effekter på den politiska organisationen där dessa ledare finns.⁴

Hur relationer till massmedier också påverkar insidan av politiska exekutiver, såsom det svenska Regeringskansliet, vet vi alltså lite om, liksom om de förändrade verktyg och taktiker som den politiska exekutiven har till sitt förfogande för att hantera de hot – och de möjligheter – som medierna representerar. I den här texten diskuteras det svenska Regeringskansliets resurser och strategier för att hantera och försöka påverka mediernas bevakning, rapportering och innehåll. Hur har resurser och strategier förändrats över tid? Vilka faktorer kan förklara denna utveckling? Och vilka konsekvenser har utvecklingen haft för relationerna mellan kansliets politiker och tjänstemän och för det övriga arbetet i Regeringskansliet?

Utrymmet här (och materialet, än så länge) är för begränsat för att ge en detaljerad och djuplodande beskrivning av hur Regeringskansliets informations- och mediehantering förändrats och institutionaliserats (i form av resurser, tjänster, enheter och strategier) från slutet av 1960-talet fram till idag, och en större studie måste till för att ge några definitiva svar på orsakerna bakom. Men med hjälp av några anekdotiska nedslag i dåtid och nutid ska jag ändå försöka teckna en komprimerad men någorlunda rättvisande bild av förändringar, orsaker och konsekvenser.

Från hovsamt till rättfram

Sven Svensson, mångårig DN-medarbetare, sägs enligt Nationalencyklopedin ha förnyat den politiska journalistiken i Sverige.⁵ Under år 1948 var Sven Svensson i Lon-

4 Fler forskare har mer allmänt diskuterat medias inflytande på den politiska processen och demokratin (Esser & Pfetsch 2004; Franklin 2004; Louw 2005; Nord & Strömbäck 2004; Strömbäck 2004; SOU 1990: 44; Larsson 2005; Ekström och Kroon 2007). Och mycket är skrivet kring medborgares sviktande förtroende för institutioner som regering och media (Holmberg & Weibull 2005; Möller 2000). Mindre undersökningar av hur det socialdemokratiska partiet byggt upp en apparat för att anpassa sig till den nya tidens medielandskap finns hos Björk (2006) och Jönsson & Snickars (2006). Men mediernas betydelse för just det svenska Regeringskansliets funktion, arbetssätt och genomslag har ännu inte ägnats en övergripande studie.

5 I Tage Erlanders dagboksanteckningar från 1952 finns ett mindre smickrande men missvisande omdöme. Där sägs att någon ”närmast imbecill person som presenterade sig som Svensson från Dagens Nyheter hade ringt och frågat om kungens sjukdom berörts vid konseljen!” (intervju med Sven Svensson, se Erlander 2002). Men 1952 arbetade inte Sven Svensson vid DN. ”Däremot tror att jag ställde en fråga vid den förtroliga presskonferensen om kungens sjukdom som hade någon sorts konstitutionell bakgrund” (intervju och brevkorrespondens med Sven Svensson).

don och fascinerades där av de engelska söndagstidningarnas sätt att skriva om politik.

De skrev på ett sätt som inte bara handlade om strikt, så kallad objektiv nyhetsförmedling. När jag kom hem fick jag tillfälle att på GHT:s [Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning] tredje sida att öva mig, och jag får nog anse mig ha introducerat den politiska kolumnen i Sverige – som nu svämmar över alla bräddar (Svensson, mars 2008).

På 1950-talet började Tage Erlander hålla så kallade förtroliga presskonferenser och informella möten med ett antal chefredaktörer och andra ledande medierepresentanter (Åström 1998:55), ett upplägg som kan ha sin upprinnelse i att liberala statsråd under krigsårens samlingsregering träffade liberala chefredaktörer och ledarskribenter på Brunkebergstorg för att berätta vad som hände i regeringen (Nilsson, februari 2008). UD stod för arrangemangen kring de förtroliga presskonferenserna, och UD:s pressbyrå, tillskapad efter andra världskriget med huvuduppgift att ha kontakt med Stockholmsbaserade utrikeskorrespondenter, fungerade på den här tiden som hela regeringens pressbyrå. Även svenska journalister ringde regelbundet UD:s pressbyrå för att informera sig om utrikeshändelser (Nilsson, februari 2008).

Utrikesminister Östen Undén deltog regelbundet i de förtroliga presskonferenserna, och sägs ha varit den som under dessa år angav tonen för kansliets kontakter med pressen, som därför präglades av Undéns mistrogenhet och skepsis mot journalister (Åström 1998:55). Trots att vissa upplysningar under dessa möten lämnades under tystnadsplikt, säger Sven Svensson att

vi brydde oss aldrig om förtroligheten utan skrev om det fanns något att berätta (Svensson, mars 2008).

Herbert Tingsten, DN:s chefredaktör, kallade ändå arrangemanget för en ”gyllene rättfälla” (Åström 1998) och dessa informella möten upphörde snart. Istället, med början den 17 oktober 1963, höll Erlander offentliga presskonferenser, efter mönster från De Gaulles Frankrike och Kennedys USA. Lars Bergqvist – som efter Wennerströmmaffären 1963 blir den förste pressekreteraren hos Erlander – hade varit diplomat och pressattaché i Paris och hade sett De Gaulle på presskonferenser och importerade idén därifrån (Nilsson, februari 2008). Men inte heller dessa presskonferenser blev många till antalet och materialet som presenterades ansågs ofta av journalisterna vara för tunt (Nilsson, februari 2008; Åström 1998: 56).

Det intressanta materialet att bygga nyheter och kommentarer på fanns oftare att finna vid sidan om den officiella kommunikationen. På tvåkammardagens tid behövde statsråden vara i riksdagen alla dagar med plenum och där ofta invänta omröstningarna.

Och då fanns det gott om möjligheter för oss att vänta ut statsråden. Statsråds-korridoren i gamla riksdagshuset gav också god insyn i vad som pågick. Det var trånga utrymmen och få sammanträdesrum och i statsrådskorridoren kunde man röra sig hur fritt som helst som journalist. Vid flytten till Sergels torg fick statsråden egna rum. Men där kunde man hålla uppsikt över dem från vaktmä-

tarnas bås. På den här tiden gick det också att ringa på vid behov, utan mellan-händer eller pressekreterare (Svensson, mars 2008).

En annan journalist som på nära håll granskade statsråden var Olle Nilsson, också politisk reporter på Dagens Nyheter under hela 1960-talet.

Det fanns ju på den tiden inga pressinformatörer, utan det var ju statssekreterarna och statsråden som själva svarade för det. Ville du veta något om en proposition, så var det bara att ringa statssekreteraren eller statsrådet själv. Man kunde gå rakt in i kanslihuset, det fanns ju inga spärrar på den tiden. Man kanske inte dundrade på, oftast tog man kontakt via telefon, men ofta svarade de direkt (...) Man lärde känna statsråden mycket väl, inte minst Erlander. Man säger nu att det inte får bli alltför tätt mellan journalister och politiker, att det alltid ska finnas en viss distans. Man hade kanske på min tid något mer personliga relationer än nu. Och kom man på något obehagligt så visste man att 'det här kommer de inte gilla att jag skriver' (...) De hade kanske sagt för mycket om något känsligt. Men då gällde förstås att tänka att 'jag är först och främst journalist och är här för läsarnas skull, och om de blir förbaskade på mig så får jag ta det!' Och det hände att de blev fruktansvärt, ja hemskt arga, inte minst Erlander (Nilsson, februari 2008).⁶

Men de öppna dörrarna stängdes, sakta men säkert. Införandet av ersättare för regeringsledamöterna var den första inskränkningen i statsrådets tillgänglighet. Man införde också klumpvoteringar, helst redan när plenum startade, som bara krävde korta besök av statsråden. I det nya riksdagshuset fick statsråden kontorsrum under takåsarna i det gamla riksdagshuset, men rummen användes sällan.

Det blev för nära hem och statsråden försvann så fort de kunde (Svensson, mars 2008).

6 "Det som jag aldrig kommer att glömma är när Ulla Lindström 1966 ganska hastigt hoppar av som biståndsmminister för att hon var missnöjd med anslaget". [Lindström var så kallat konsultativt statsråd med ansvar för familje-, konsument-, bistånds- och flyktingfrågor. Detta skedde mitt i julhelgen och Erlander behövde snabbt fylla sin regering. Man fann Camilla Odhnoff från Lund – men som inte satt i riksdagen och som var helt okänd för allmänheten.] "Och det blev en riktig bomb! (...) Jag åkte ned till kanslihuset (...) och jag hade sådan tur – för då fanns det inte någon vakt då, och vaktmästaren hade redan gått hem, sekreteraren också – att Erlander var själv på sitt tjänsterum och jag knackade på. Han var just på väg att hämta rocken för Aina höll utanför med deras bil och skulle hämta honom – hon körde själv, för det fanns inga statsrådsbilar – så Erlander hade ganska bråttom och var lite jäktad, det förstod jag, och han var minst sagt uppjagad av det som hänt (...) Jag ville veta mer om skälen till varför Odhnoff hade valts, för det fanns ju ett antal kvinnor i riksdagen och flera av dem var hemskt intresserade av att bli statsråd [även om det senare blev känt att Erlander först försökt med Anna-Greta Krantz som tackade nej], däribland Nancy Eriksson och Hjördis Hörnlund. Min sista fråga till honom var, 'vad säger dina egna riksdagskvinnor om det här?' Erlander svarade: 'Det är inga som har sådana kvalifikationer som Camilla har!' Jag förstod redan när jag skrev hans ord i artikeln att 'det här blir det liv om'. Men vi satte ingen jätterubrik som man nog hade valt idag, för vi levde inte på att göra sensationer av saker och ting. Han fick förstås ändå Nancy och Hjördis på sig dagen efter. De blev rasande och ringde och skällde ut honom. Jag tycker att han då gjorde något fult, för han försökte krypa undan genom att i Svenska Dagbladet säga att han hade blivit missförstådd. Jag träffade honom någon vecka senare i en av traporna i riksdagshuset och då var han arg och sa att 'det var ett jävla sätt att referera mig!' Sedan tog det ganska lång tid innan vi var på talfot igen" (Nilsson, februari 2008).

I början av 1960-talet fick Sveriges större tidningar särskilda journalister och avdelningar som enbart bevakade riksdag och regering. Men redan före polariseringen av politik och samhälle i slutet av 1960-talet möttes Regeringskansliets politiker av en tuffare och mer kritisk granskning. Redan tidigare bör alltså kraven på ett mer tillmötesgående och öppnare Regeringskansli ha vuxit fram, inte minst genom att journalisternas hovsamma attityd viker undan för en mer rättfram intervjustil, och som en följd av att journalistiken blir mer undersökande än refererande (Hadenius 1990).

Den förste informationssekreteraren anställdes alltså i Regeringskansliets statsrådsberedning i mitten av 1960-talet. Tjänsten tillsattes på statsminister Tage Erlanders eget initiativ och ska ses som en konsekvens av Wennerström-affären, som blottade både bristande intern och extern kommunikation (Nilsson, februari 2008). Samma affär gav också incitament till att förstärka statsrådsberedningens övriga personella resurser. Efter det så kallade katastrofvalet 1966 utarbetades på statsrådsberedningen ett särskilt dokument med instruktioner för mediehanteringsresurser i Regeringskansliet (Björk 2006), ett dokument som av en av de intervjuade beskrivs som "ett embryo till dagens hord av informationssekreterare i Regeringskansliet" (Svensson, mars 2008). Efter att statsministern fått sin egen pressekreterare får efterhand departement för departement motsvarande tjänster, även om det dröjer mer än tio år innan den processen är fullgånngen., i vad som nog får anses vara en praktisk och successiv anpassning till förändrade villkor. Med alltmer svårfångade statsråd började journalisterna istället att i högre utsträckning bevakta partigruppernas möten, särskilt den socialdemokratiska.

Från blygsam tillväxt till explosion

Men Erlander förblev alltså ensam statsråd med en egen informationssekreterare, så också Olof Palme under sina första statsministerår. I början av 1970-talet fanns därför bara en informationssekreterare i hela Regeringskansliet (Pär Fagerström, som handplockades av Olof Palme från Byggnadsarbetareförbundet 1973; Premfors & Sundström 2007:72). I slutet av 1970-talet hade de blivit hela 20 stycken, och efter det fick så gott som alla statsråd en egen informationssekreterare.

Man försökte efterhand genom sina presskonferenser och genom utnämningar av pressekreterare att skaffa sig mer kontroll. Medan antalet tidningar minskade växte ju TV och radio, och det blev fler och fler reportrar runt statsråden som var på jakt efter unika intervjuer (Nilsson, februari 2008).

Efter ett expansivt 1970-tal blev tillväxten mer blygsam, och idag räknas drygt 30 personer in under kategorin pressekreterare. Göran Persson hade i slutet av sin tid som statsminister ensam tillgång till "sex medarbetare som arbetade med mediafrågor: en presschef, tre pressekreterare samt två pressassistenter" (Premfors & Sundström 2007:72).

"Hord" låter kanske som en överdrift, men 30 är bevisligen betydligt fler än 1, och uttrycket blir än mer motiverat om vi också räknar in alla de informatörer som nu tagit plats i Regeringskansliet. Med dessa i statistiken blir siffrorna över det senaste decenniet mer dramatiska. Så sent som i början av det förra decenniet fanns alltså i den-

na mediefokuserade personalgrupp (pressekreterare, pressassistenter och informatörer) endast pressekreterarna, en hos varje statsråd. I slutet av 1990-talet däremot, knappt 10 år senare, hade antalet årsarbetskrafter för interaktionen med massmedierna ökat till 100 stycken (Ds 2000:27:133). Under en begränsad tid, under det svenska ordförandeskapet i EU våren 2001, var antalet 140 stycken (Riksdagens revisorer 2001:8). Till denna nivå har man nu, hösten 2008, nått upp igen. Idag har Regeringskansliet 141 anställda pressekreterare, pressassistenter och informatörer, att ställas i relation till Regeringskansliets samlade personalstyrka på cirka 4 600. Till denna siffra ska dessutom läggas de kommunikationskonsulter som i kortare och längre projekt hyrs in till organisationen för att arbeta med en politiker eller ett politikområde, liksom de som idag arbetar med kommunikationsfrågor inför Sveriges nästa EU-ordförandeskap 2009. På vissa politikområden vill departementen därtill bygga sin kommunikationsstrategi redan ”från start”, och det är vanligt att både informatörer och ”kommunikationsproffs” finansieras på sakanslag. Dessa syns inte alltid personalstatistiken, utan kan däri kallas för handläggare eller konsulter. Det är alltså inte orimligt att man snart, om man inte redan har, passerar 200-strecket. Men det är alltså i huvudsak i en personalgrupp – bland informatörerna – som expansionen skett, från mitten av 1990-talet och framåt.

Vilka rymms då i den relativt nya kategorin informatörer? Flera departement har nu egna informationsavdelningar. En del av dessa, som finansdepartementets, är mycket stora. Informationsavdelningarna har det övergripande ansvaret för informations- och kommunikationsverksamhet kring departementets sakfrågor. Avdelningarna – som det ofta heter i presentationer av liknande enheter i andra organisationer – ”initierar, planerar, genomför och utvärderar interna och externa informationsinsatser” (Finansdepartementets 2008). Till sin hjälp har man bland annat interna och externa webbplatser, pressmeddelanden, publikationer och annat informationsmaterial. Ibland går dessa avdelningar under namnet informationsstaber, och ofta sorteras brevsvare in under dessa avdelningar (men brevsvare räknas inte in i den här redovisade statistiken över informatörer). Många informatörer (cirka 30 stycken) tillhör Information Rosenbad, namnet på Regeringskansliets gemensamma enhet för samordning av övergripande information om regeringens arbete och EU, och för samordning och utveckling av Regeringskansliets webbplatser, intranät och grafiska profil (Förvaltningsavdelningen 2008).⁷

Medias betydelse ojämnt fördelad

Även om massmedierna på ett mer eller mindre sofistikerat sätt påverkar alla i Regeringskansliet är det framförallt den politiska personalen som är upptagen med mediefrågor. Av tillfrågade *opolitiska* tjänstemän i Regeringskansliet ansåg hela 85 procent att de bara i ”liten utsträckning” eller ”inte alls” förväntades ha kontakter med media (Premfors & Sundström 2007:131). Att politiker, och särskilt de i regeringsställning, ofta finner sig upptagna med att försöka hantera och påverka media, är en rimlig och helt nödvändig prioritering, menar en av de intervjuade (Dahlgren, mars 2008). Och

7 För mer om skillnader och relationer mellan pressekreterare och informatörer, se Anna Ullströms artikel.

dagens ”hord” av pressekreterare och informatörer behövs, åtminstone om man frågar en företrädare för det socialdemokratiska partiet.

Vi behöver alla 140 i kansliet som sysslar med det här, även om man kan önska att många vore bättre än de är. Kvaliteten på flera av dem är dessvärre oerhört sviktande. För den politiska delen av kansliet är media helt avgörande, det börjar med det, så enkelt är det, allt annat är oviktigt. ”Vad vill media ha idag?” Det är arbetsdagens första fråga. Även om du fortfarande vet vad du gick till val på och om du har en agenda så räcker inte det, det räcker inte om media inte är intresserade (...) Det är inte statsministerns insatser i kansliet som väljarna värderar nästa gång de går till valurnan, utan de gör sin bedömning efter hur mycket han har setts och vad han går till val på nästa gång. Att han har varit i Mellerud spelar en mer avgörande roll, än att han eventuellt ledde arbetet i Regeringskansliet med framgång (Dahlgren, mars 2008).⁸

Ställer man samma fråga, om medias betydelse för det vardagliga arbetet, till en opolitisk chefstjänsteman blir svaret ett helt annat. För de opolitiska tjänstemännen, om vi får lita till den tidigare citerade enkätundersökningen och intervjuerna här, är det bara i undantagsfall som en löpsedel vänder upp och ned på kalendern.

Det är klart att det är viktigare idag med mediekontakter. Det är viktigare vad som sägs i den politiska debatten utanför huset än vad det var tidigare. Men jag tycker inte att vi påverkas särskilt mycket av det. Någon enskild dag kan det vara kaos, men det är enskilda dagar eller delar av dagar. (...) Min utgångspunkt är inte ’vad media vill ha’. Min tanke är kanske likartad, men min fråga till mig själv är, ’vad vill statsrådet eller politikerna ha?’ (Bengtsson, maj 2008).

Den alltmer tydliga uppdelningen i Regeringskansliet mellan en politisk ledning som i huvudsak tycks vara mediefokuserad och den övriga departementala strukturen som sällan eller aldrig har egna kontakter med media, och vars efterfrågade kunskaper ska vara politiskt neutrala, skapar inte sällan vardagliga bekymmer för båda läger. För den nye pressekreteraren eller statsrådet handlar det om att försöka upprätta en distinktion mellan olika typer av underlag, dels det ”departementala”, knutet till propositionsarbetet och myndighetsstyrningen, dels underlag för rent politiska kommentarer och utspel. Inte minst har Regeringskansliets egen webbsida varit föremål för många diskussioner. Flera pressekreterare berättar om strider med ständigt växande informationsenheter på departementen och webbansvariga om vilken information som får och som inte får läggas ut på kansliets hemsida.

Jämförelser med nyhetsbyråer inte orättvisa

Få – om några – större offentliga, privata eller ideella organisationer tror sig idag klara sina uppdrag utan särskilda press- och informationsansvariga personer eller enheter. Framväxten av en särskild yrkeskår, avgränsbara delar i organisationer och en helt ny

8 Hans Dahlgren är chef för den socialdemokratiska avdelningen för politiskt stöd i riksdagen, och ska inte förväxlas med den tidigare kabinetssekreteraren med samma namn.

konstbransch, med uppgiften att forma mediestrategier (och att få organisationer att i vardagen och under kriser efterleva dem) är det övergripande och generella samhällsfenomen som utvecklingen i Regeringskansliet ska ställas i relation till. Men just Regeringskansliet tycks vara ett exceptionellt exempel på denna utveckling. Regeringskansliet har på relativt kort tid byggt upp en (åtminstone i antalet personer räknat) omfattande intern apparat för extern informations- och mediehantering.

Även utan stöd från personalstatistik skriver många inom och utanför Regeringskansliet under påståendet om att massmedier idag i hög grad påverkar verksamheten inom kansliet – vissa skulle till och med säga att massmedier ”styr” arbetet (Asp 2007). De stora nyhetsförmedlarnas löpsedlar, menar dessa (om än i strid med resonemangen ovan), förändrar ofta innehållet i dagsverket för tjänstemän och politiker (Andersson 1998). Vissa av medias krav går dock att förutsäga och Regeringskansliet fördelar resurser därefter. Till exempel har ett par årsarbetskrafter varit vikta åt att enbart möta medias efterfrågan på kvitton från representation och tjänsteresor (Ds 2000:27:129).

Men relationen mellan Regeringskansliet och medier kan också uppfattas och beskrivas som den motsatta. Idag, på Information Rosenbad, Regeringskansliets arkiv och Regeringskansliets hemsida, möter besökaren – privatpersonen, forskaren eller journalisten – en imponerande och informationstät ”hög mur av fakta”, uppbyggd med hjälp av informatörer och ny teknik under slutet av 1990-talet. Regeringskansliet har idag resurser för extern kommunikation jämförbara med en större internationell nyhetsbyrå, och levererar dagligen en mängd pressmeddelanden och presskonferenser – och planterade länkar till utvalda reportrar – som media har att hantera och göra ett urval i. Regeringskansliet försöker att i möjligaste mån vara den aktör som själv sätter agendan. I en nyligen upprepad studie där journalister fått bedöma de faktorer som ligger till grund för journalistens och redaktionens värdering av nyheter, sticker en kategori ut: medan 39 procent ansåg att ett ”bra pressmeddelande” spelade stor roll för redaktionens prioriteringar 1989, är samma siffra idag 61 procent (Gherseti 2007). Lika viktigt, anser journalisterna, är att pressmeddelanden kommer från en officiell och ” trovärdig ” källa. Mats Bergstrand, chef för DN Debatt, kommenterade studien med orden ”[m]akten över nyheterna hamnar hos regeringen” (Bergstrand 2007). Även om kompetenserna skiljer sig något åt – för att dels kunna möta den ständiga efterfrågan från media på fakta eller kommentarer, dels själv kunna vara den som styr nyhetsflödet – befruktar rimligen dessa kompetenser varandra. Den övergripande bedömningen måste vara att Regeringskansliet – likt andra organisationer, men med större resurser till sitt förfogande – försöker forma sig till en skicklig mediestrateg, vars duglighet prövas och skärps, om och om igen, i vardagen och under återkommande mediestormar.

En integrerad del i framväxten av Regeringskansliets informationsapparat är vad vi kan kalla skapandet av Regeringskansliets eget ”varumärke”. Även om Regeringskansliet idag är mer geografiskt spritt än någonsin tidigare – med departement på flera olika platser i huvudstaden, med ambassader, representationer, delegationer och konsulat världen över – och även om de produkter – utsagor, propositioner, foldrar och informationsmateriel – som lämnar organisationen är långt fler och får större spridning nu än förr, ska det inte råda något tvivel om vilken mark du beträder eller vilken

avsändaren är. Enligt ett förslag ska nu alla utlandsmyndigheters entréhallar få samma utseende, och sedan flera år bär all text som lämnar organisationen Regeringskansliets stämpel före departementens. Även om kopplingen till Ericsson, Volvo eller McDonalds möjligen är långsökt, gör fler och fler jämförelsen med att marknadsföra ett framgångsrikt större företag, där ju all kommunikation är centraliserad (Howell 2005). En viktig del i denna utveckling är Regeringskansliets egen hemsida och skapandet av Information Rosenbad. Många av statens myndigheter har det senaste decenniet ägnat kraft åt att skapa om sig själva, åtminstone till det yttre, för att skilja sig från mängden. Informationsmaterial, hemsidor, tröjor och dekaler skvallrar om en ytterst medveten – och från konsulter regisserad – varumärkeshantering. Även varumärket Regeringskansliet ska därför ses som en viktig resurs för politikerna i Regeringskansliet.

Ett sätt att möta ett sviktande förtroende

Mycket, om än så länge av lite spekulativ karaktär, har sagts om den svenska statsministerns och statsrådsberedningens växande makt. Ofta läser vi att statsministerns befattning har blivit allt mer lik en folkvald presidents (Svenning 2005; Aylott 2005), även om jag och många med mig är beredda att avfärda den tesen. De båda senaste statsministrarna delar också de allra flesta förutsättningarna för uppdraget med sina föregångare. Regeringsformen (RF 1974) tillskriver statsministern relativt vida befogenheter när det till exempel gäller utformning och organisering av Regeringskansliet, och när det handlar om utnämningar av högre tjänster i statsförvaltningen (även om den nya regeringen försöker leva upp till nya ideal när det gäller just tillsättningar). Låt vara att statsministrar kan använda sig av dessa befogenheter på olika sätt, vilket förstås kan göra en betydelsefull skillnad. Uppenbart, av statistiken att döma, är ändå att de båda senaste statsministrarna, mer än sina föregångare, använt makten över utformningen av organisationen för att knyta fler och större resurser till Regeringskansliets medie- och informationskapaciteter, men också för att skapa mer strikta rutiner och (på papperet) mer genomtänkta strategier för att hantera och försöka styra media. Så sent som i slutet av år 1999 saknades en för Regeringskansliet gemensam informationspolicy, liksom regler för hur informationsspridningen ut till journalister skulle ske (Förvaltningsavdelningen 1999). Under Göran Perssons senare tid som statsminister utarbetades i Regeringskansliet dock övergripande strategier för hur organisationens olika delar skulle hantera media (Premfors & Sundström 2007). Även i de rekryteringar som de båda senaste statsministrarna gjort till sina respektive regeringar, tycks ”medial vana” ha spelat en stor roll (Premfors och Sundström 2007). Göran Persson har själv sagt att ”[a]llt större vikt måste läggas vid statsrådets förmåga att hantera media och den utåtriktade verksamheten” (Persson 2004). Under denna tid rekryterades också så kallade ”spin doctors”, och begreppet ”story telling” fick etikettera ett nytt sätt att förmedla politiska budskap (Smeedas 2005; Svenning 2005; Mral 2005; Wolvén 2006; Ericsson 2005).

Men mediernas efterfrågan och granskning kan inte ensamt förklara den kraftiga personella expansionen, eller nya rekryteringsmönster och mediestrategier. En annan viktig drivkraft bör ges av medborgarnas sviktande förtroende för politiker (som för-

stås har mediernas bevakning som en ingrediens). Asymmetrisk information, ett begrepp från ekonomin, försöker fånga det orättvisa i att alla inte har samma information när de ska fatta ett beslut. I ekonomins värld handlar beslutet oftast om att köpa eller inte köpa en vara. Typexemplet från marknaden är bilhandlaren som till den grad förväntas veta mer än köparen att köparen betraktar all information från säljaren som en del av fiffel och båg. I extrema fall kan marknader kollapsa eftersom förtroendet, som måste finnas för att affärer ska bli av, helt saknas (Howell 2005). Många menar att en liknande förtroendekris har uppstått i relationen mellan regeringar i välfärdstater och folket i dessa länder. Folket har en känsla av att de styrande, liksom bilhandlaren, inte berättar allt, att de håller tillbaka känslig information och därför inte går att lita på. Även om det kanske är långt kvar till en kollaps i relationen mellan den svenska regeringen och folket, är det nog ändå denna rädsla för ett brant sviktande förtroende som ska ses som en viktig drivkraft bakom det svenska Regeringskansliets nutida och resurskrävande ansträngningar för att förmedla information och att paketera sin politik på ett förtroendeingivande sätt. Arbetet i det svenska Regeringskansliet med att vässa den kommunikativa kompetensen är rimligtvis kopplat till den förtroendekris för politiker som forskare och media rapporterar (Möller 2000).

Vissa menar att förmågan och resurserna för att bedriva politisk kommunikation är den avgörande färdigheten när formell makt ska omvandlas till reell (Seymour-Ure 2003:51f). Det sätt som kommunikationsresurserna används på är med detta synsätt helt avgörande för den tillit och det förtroende som tillmäts den politiska makten. En viktig del i detta är förstås den personliga kompetensen hos en enskild politiker att hantera media, i vissa fall stärkt genom så kallad medieträning. Den andra och lika viktiga delen är den informationsapparat och de mediestrategier som byggs upp till den just då sittande regeringens och dess ministrars förfogande.

Vi har haft flera skäl att de senaste åren fundera kring just vilka strategier som styr relationen mellan regeringens statsråd och medierna. Rolf Alsing, före detta chefredaktör på Aftonbladet och under ett par år knuten till den socialdemokratiska regeringen med ansvar för mediefrågor i bland annat finansdepartementet, säger på tal om långsiktighet när det gäller Regeringskansliets mediestrategier att nästan inget var planerat i förväg.

Det var precis som på en tidning. Jag trodde felaktigt att man i kansliet hade framförhållning och en medveten agenda. Mina politiska kolleger i kansliet var däremot övertygade om att våra kvälls- och dagstidningar drevs av långsiktiga strategier och att vår press även på nyhetsplats hade politiska mål med de artiklar man publicerade (Alsing, mars 2008).

Flera av de intervjuade framhåller de positiva effekterna av mediernas bevakning. Bra journalister kan hjälpa till att popularisera komplicerade sammanhang. I begreppet ”media” finns ju också facktidskrifter och kunskapsprogram i radio och teve som arbetar förhållandevis långsiktigt och djupgående med olika frågor. Media är också den yta som står till politikernas förfogande för att nå uppdragsgivarna: medborgarna.

Reinfeldt prioriterar nu ned kansliet till förmån för väljarkontakter – som jag menar är samma sak som att prioritera media – och för detta möts han av glåporord från både egna väljare och ledarskribenter. Blair gjorde samma sak, 50 procent av hans tid gick åt att besöka väljare eller media. För mig är det ett helt självklart val! Bara man ser till att det finns andra personer som leder det dagliga arbetet på ett förtroendeingivande sätt. Det kräver förstas en potent vice statsminister eller en duktig finansminister. Man kan ju inte lämna walk-over på Regeringskansliet för att du ska ut och träffa medborgare. Men för en sådan som Reinfeldt vore det nästan riskfyllt att skapa en bild av att han satt i Stockholm och styrde verksamheten, även om man gjorde det på ett bra sätt (Dahlgren, mars 2008).

Konflikter i processer bakom policy

Litteraturen om media och politik domineras sedan flera år tillbaka av diskussionen om ”spin doctors”, med vars hjälp politiker försöker manipulera och styra nyhetsflödet och skapa opinion (Brink Lund 2004). När tekniken, med engelska ofta kallad priming (att genom strategisk kommunikation förbereda och föra upp frågor på agendan) och framing (att vinkla en historia), lyckas, har de politiska aktörerna med framgång fått media att rapportera på just det sätt man avsett, och på så sätt också lyckats få medborgare och väljare att uppfatta det politiska initiativet som riktigt och framgångsrikt (Goidel 2002). Trots dessa allmänna fenomen, som förstas är strategier som nyttjas av alla politiska partier, vet vi för lite om i vilken mån Regeringskansliets samlade informationsresurser också skapat en avancerad PR-apparat för den sittande regeringens maktutövande. Men en sådan diskussion är nödvändig om vi till exempel ska kunna säga något mer precist om huruvida statsministern och statsrådsberedningen verkligen stärkt sin makt på andra ministrars och departements bekostnad, om statministerämbetet blivit mer presidentlikt, eller om Regeringskansliets medieresurser och mediestrategier har fått konsekvenser för det demokratiska kravet på öppenhet. Om det är så att de politiska strategerna vill ha kontroll över vilka (och på vilket sätt) frågor tas upp i media, kan man inte samtidigt acceptera ett okontrollerat flöde av information eller åsikter.

Hur ska media hanteras? Vem får uttala sig? Och vilken policy råder när det gäller informationsförmedling och mediekontakter? Dessa alltmer formaliserade och centraliserade strategier är i vissa delar utformade av externt anlitate informationskonsulter; men inte utan konflikter. När det gäller frågor om organisering (för både regeringskansli och statsförvaltning) har sedan länge företagsekonomers kunnande efterfrågats och konsulthjälp har här setts som något naturligt; även om meningarna gått isär när det gäller kvalitén på konsulternas rekommendationer (Erlandsson 2007). Men från 1990-talet läggs också förberedelser inför presentation och paketering av politiska budskap ”ut på entreprenad”. Krocken mellan konsulternas råd (om förenkling och anpassning) och politikernas och tjänstemännens förmenta expertis (på att föra ut eller försvara politik), blir dock mer markant än när enbart organisationsfrågor stod på konsulternas agenda. En viktig förändring är därför att externa aktörer i ökad omfattning får access till beslutsfattandets korridorer, och att de där försöker få stöd

för implementering av redan – och egentligen för annan verksamhet – utformade lösningar.

I Erlandsson (2007) finns en studie av bland annat sammanslagningen av Regeringskansliets departement, statsrådsberedning och dåvarande förvaltningskontor till en gemensam myndighet. Studien visar att reformen var ett i det närmaste nödvändigt villkor om man i förlängningen önskade en mer centraliserad mediehantering. Sammanläggningen sägs ett knappt decennium senare ha lett till få konkreta resultat – utöver en mer reglerad kommunikation med media. Denna studie visar preliminärt också, att om än inte lika strikt reglerat som de börsnoterade företagens policy för mediekontakter, är även Regeringskansliets former för informationsgivning formaliserade – i huvudsak ska all kontakt med media gå via pressekreterarna. Men från denna regel görs undantag. Den totala och absoluta kontroll över informationshanteringen som börsföretagen eftersträvar (och egentligen åläggs i lagstiftning) tycks inte ha varit det primära målet för Regeringskansliet, även om de konsulter – som särskilt under 1990-talet anlitas för att vässa organisationens informationsfunktioner – velat knuffa organisationen i en sådan riktning. Dessa konsulter har också haft sina tillskyndare bland de politiker och tjänstemän i Regeringskansliet som generellt velat se ett mer sammanhållet, unisont och centraliserat Regeringskansli, trots de konsekvenser detta kan tänkas få för meddelarskyddet (Silberstein 2007).

Det är förmodligen ingen överdrift att hävda att det idag finns en mediestrategi bakom varje politiskt utspel; vissa går så långt som att säga att all politik är medialt strukturerad (Snickars 2006). Detta skulle i så fall gälla för alla politiska partier och aktörer. Men få har samma resurser och möjligheter att skapa kommunikativa strategier som de som sitter på regeringsmakten och kan nyttja Regeringskansliets samlade informationsresurser. Antalet pressekreterare, informatörer och den rika flod av pressmeddelande som lämnar Regeringskansliet ger vid handen att vi iakttar en öppen organisation. Paradoxalt nog tycks dock organisationen sluta sig. Studier visar att Regeringskansliet tjänstemän har färre kontakter med media idag än tidigare (Premfors & Sundström 2007:14, 172), och det tycks finnas ett ideal om att det inte ska finnas några synliga konflikter utåt sett. Men en inte helt orimlig slutsats är att ”vårdandet av fasaden” också får negativa konsekvenser för det demokratiska öppenhetskravet.

Avslutning

Framväxten av pressekreterare, informatörer och särskilda informationsenheter i Regeringskansliet, berättar om nya strategier, i organisationen och bland enskilda tjänstemän och politiker, för att möta och hålla media på avstånd. De senaste decenniernas politiska ledningar av Regeringskansliet har, som en offensiv strategi, försökt hantera en ständigt stigande efterfrågan på information och intensivare mediebevakning med allt fler personer och ökande resurser. Inget av detta kan heller ha skett helt utan betydelsebärande konsekvenser för organisationens övriga arbetssätt, eller utan spänningar mellan de politiska och opolitiska delarna av Regeringskansliet.

Men trots den kraftiga expansionen av medie- och informationsresurser i Regeringskansliet är det (förmodligen) en överdrift att kalla Regeringskansliet för en PR-apparat till den sittande regeringens förfogande, eller att jämställa den politik som är

styrande för Regeringskansliets organisation med mediedrivet röstfiskande. Under de förutsättningarna skulle det inte gå att ”styra riket”. Man kan inte möta varje debattartikel med en proposition, en ny myndighet eller en utredning. Det pågår alltså mycket politisk debatt som inte gör större avtryck i Regeringskansliets vardag. Det är först när denna debatt resulterat i nya politiska vägval och först efter det att den politiska beställningen till ett eller flera departement är formulerad som politiken blir styrande för Regeringskansliets inre arbete. Att leverera statistik och underlag till en debattartikel eller inför ett statsråds besök i televisionens eller radions paneler är en sak. Det är däremot fel att tro att löpsedlarna, mer än i undantagsfall, styr hela Regeringskansliets inre liv.

Referenser

- Ahlin, Per & Mellbourn, Anders, 1998. *Tidningen och världen: en vänbok till Olof Santesson*, Stockholm: DN.
- Andersson, Gun-Britt, 1998. *Om statssekreterarrollen och medias styrning av den politiska agendan*. Debattinlägg i Ds 1998: 56: Regeringskansliet inför 2000-talet – rapport från ett ESO-seminarium, Regeringskansliet.
- Asp, Kent (red), 2007. *Den svenska journalistkåren*, Göteborgs universitet: JMG.
- Aylott, Nicholas, 2005. ”President Persson’ – How Did Sweden Get Him?”, i Thomas Poguntke and Paul Webb (red), *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Bergstrand, Mats, 2007. *Regeringens nybetsmakt*, DN 2007-10-02.
- Bergström, Hans, 1987. *Rinstart? Om övergången från opposition till regering*, Stockholm: Tiden.
- Björk, Gunilla, 2006. *Olof Palme och medierna*, Stockholm: Boréa.
- Brinker Lund, Anker, 2004. *Niche Nursing political networks: Priming and Framing before spinning*, Modinet, Working Paper nr 9.
- Ekecrantz, Jan, 1976. *Makten och informationen*, Lund: Studentlitteratur.
- Ekström, Mats & Kroon, Åsa 2007. *Paketerad politik: 11 essäer om journalistik, politik och media*, Carlsson.
- Eriksson, Göran, 2005. ”Bästa storyn vinner”, Svenska Dagbladet 2005-10-02.
- Erlander, Tage. 2002. *Dagböcker 1952*, Gidlunds förlag.
- Erlandsson, Magnus, 2007. *Striderna i Rosenbad. Om trettio års försök att reformera Regeringskansliet*, Statsvetenskapliga institutionen: Stockholms universitet.
- Esser, Frank. & Pfetsch, Barbara, 2004. *Comparing political communication: theories, cases, and challenges*. New York: Cambridge University Press.
- Finansdepartementet, 2008. *Informationschef*, platsannonser, februari 2008, (<http://vakan-ser.se/jobb/informationschef+7/>).
- Franklin, Bob, 2004. *Packaging politics: political communications in Britain's media democracy*, 2nd ed. London: Arnold.
- Förvaltningsavdelningen, 1999. *Effektivisering av EA/PA-arbetet i förvaltningsavdelningen och departementen*.
- Förvaltningsavdelningen, 2008. *Intranätredaktör*, platsannonser, februari 2008, <http://vakan-ser.se/jobb/intranatredaktor/>.
- Gharsetti, Marina, 2007. *Vad bestämmer nybetsvärdet?* i Asp, Kent (red), *Den svenska journalistkåren*. Göteborgs universitet: JMG.
- Goidel, Robert, K., Shiilds, Todd, G. & Peffley, Mark, 1997. ”Priming Theory and RAS-Models”, *American Political Quarterly* 25, s 287-318.

- Hadenius, Stig 1990. "Regeringen och massmedierna 1840-1990", *Att styra riket*, Departementshistoriekommittén, Stockholm: Allmänna förlaget.
- Helms, Ludger, 2008. Governing in the Media Age: The Impact of the Mass Media on Executive Leadership i *Contemporary Democracies, Government and Opposition*, 43(1), s. 26–54.
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red), 2005. *Ljckan kommer, lyckan går: trettio kapitel om politik, medier och samhälle*: SOM-undersökningen 2004, Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Howell, John, 2005. Tal under RUSI-konferens. Länk till tal nedan. (http://www.cabinetoffice.gov.uk/about_the_cabinet_office/speeches/howell/html/index.asp).
- Isaksson, Anders, 2004. *Politik och politiker: krönikor från ett epokskifte*, Stockholm: Akademeja.
- Jacobsson, Bengt, 1984. *Hur styrs förvaltningen? Myt och verklighet kring departementens styrning av ämbetsverken*. Studentlitteratur.
- Jacobsson, Bengt & Sundström, Göran, 2006. *Från bemävd till invänd*, Sthlm: Liber.
- Jönsson, Mats & Snickars, Pelle (red), 2006. *Medier & politik – om arbetarrörelsens mediestrategier under 1900-talet*, Mediehistoriskt arkiv 3.
- KU: 2001/02:KU32 Konstitutionsutskottets betänkande "Myndigheten Regeringskansliet".
- Larsson, Lars, 2005(a). *Opinionsmakarna- En studie om PR-konsulter, journalistik och demokrati*, Studentlitteratur: Lund.
- Larsson, Lars, 2005(b). *Upplysning och propaganda- Utvecklingen av svensk PR och information*, Studentlitteratur: Lund 2005.
- Larsson, Torbjörn, 1986. *Regeringen och dess kansli. Samordning och byråkrati i maktens centrum*, Lund: Studentlitteratur.
- Linde, Claes, 1982. *Departement och verk. Om synen på den centrala förvaltningen och dess uppdelning – i en förändrad offentlig sektor*, Statsvetenskapliga institutionen: Stockholms universitet.
- Lloyd, John, 2004. *What the media are doing to our politics*, London: Constable.
- Louw, Eric, 2005. *The media and political process*, London: Sage.
- Mral, Brigitte, 2005. "Maktens språk – om Göran Perssons retorik", i Ögren, Mats (red), *Makten framför allt. En antologi om statsminister Göran Persson, Wahlström & Widstrand*.
- Möller, Tommy, 2000. *Politikens meningslöshet: om misstro, cynism och utanförskap*, Malmö: Liber.
- Nord, Lars & Strömbäck, Jesper (red), 2004. *Medierna och demokratin*, Lund: Studentlitteratur.
- Persson, Thomas, 2003. *Normer eller nytta? Om de politiska drivkrafterna bakom Regeringskansliets departementsindelning*, Uppsala University Library.
- Premfors, Rune & Sundström, Göran, 2007. *Regeringskansliet*, Stockholm: Liber.
- Regeringskansliets årsbok, 1998-2005*. Stockholm: Förvaltningsavdelningen.
- Seymour-Ure, Colin, 2003. *Prime ministers and the media: issues of power and control*, Oxford: Blackwell.
- Silberstein, Willy, 2007. *Journalister oroas över pressekreterares insyn*, i Journalisten, nr 3 2007.
- Smedaas, Lena, 2005. "Kompis eller fiende – Perssons syn på journalister", i Ögren, Mats (red), *Makten framför allt. En antologi om statsminister Göran Persson, Wahlström & Widstrand*.
- Snickars, Pelle, 2006. *Palme förutsåg politikens medialisering*, i Svenska Dagbladet, 30 maj 2006.
- SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige*, Maktutredningens huvudrapport.
- Strömbeck, Jesper, 2001. *Gäster hos verkligheten, en studie av journalistik, demokrati och politisk misstro*, Eslöv: Symposion.
- Strömbäck, Jesper, 2004. *Den medialiserade demokratin: om journalistikens ideal, verklighet och makt*, Stockholm: SNS förlag.
- Svenning, Olle, 2005. *Göran Persson och hans värld*, Stockholm: Norstedts Förlag.
- Wolvén, Lars-Erik, 2006. "Spinddoktorer ökar misstron", debattartikel i Svenska Dagbladet, 2006-09-14.

Åström, Sverker, 1998. "UD och medierna", i Ahlin, Per och Mellbourn, Anders (red), 1998, *Tidningen och världen: en vänbok till Olof Santesson*, Stockholm: DN.

■ **INTERVJUER**

Hans Dahlgren, chef för avdelningen för politiskt stöd i riksdagen (s), mars 2008

Olle Nilsson, journalist, februari 2008

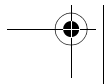
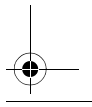
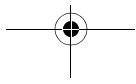
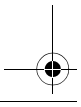
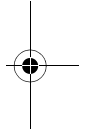
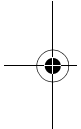
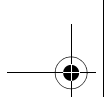
Rolf Alsing, fd chefredaktör, 24 april 2008

Sven Svensson, journalist, mars 2008

Ulf Bengtsson, budgetchef, 28 maj 2008

■ **FOKUSGRUPP**

Pressekreterare, 20 november 2007

Media ökar pressen

De politiska staberna om medialiseringen och Regeringskansliets vardag

ANNA ULLSTRÖM¹

ABSTRACT

Media and the Swedish Government Office. The Ministerial Staff about the impact of Medialization. This article examines the relationship between media and the partisan ministerial staff of the Government Office. The main objective of the article is to make a contribution to the knowledge about and comprehension of *how medialization has affected the work of the partisan ministerial staff*. The article is empirically based on four focus groups, with respectively ministers, secretaries of state, political advisors and press secretaries working under the third Persson government (2002-2006). The article demonstrates that media management is an area that The Government Office was not originally adapted for. Therefore media and communication do not enter into the existing routines and formal decision-making processes of the organization. As a result, media challenge both the process behind the government's collective decision-making and the up-holding of the impression that the government decides collectively. Thus, there is a need for complementary routines for the contacts between the partisan staff and the civil servants.

Medialiseringen av det politiska livet

Media spelar idag en avgörande roll i kommunikationen mellan regeringen och medborgarna. Media bestämmer vilka program som sänds, vem som får tala och vad som diskuteras (Petersson m.fl. 2006: 50). Statsråden granskas ständigt av media och är samtidigt beroende av medial uppmärksamhet (Petersson 2005: 123). Medialiseringen av det politiska livet kan på olika sätt antas ha betydelse för politikernas arbete i den organisation som ofta beskrivs som den centrala maktens centrum: Regeringskansliet (Erlandsson 2007: 6). Medias bevakning av kansliet har ökat kraftigt sedan 1970-talet, då möjligheterna för media att få insyn i en tidigare betydligt mer sluten organisation växte (Premfors & Sundström 2007: 8, 12). Regeringskansliet, som på den tiden endast hade en pressekreterare, har mött denna ökade bevakning genom att rekrytera personer med kunskap om media och information, som anställts som infor-

¹ Anna Ullström är doktorand vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet och verksam vid Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor (SCORE).
E-post: anna.ullstrom@score.su.se

matörer i separata informationsenheter. Dessa har kompletterats med politiskt tillsatta pressekreterare som ingår i varje statsråds stab (Premfors & Sundström 2007: 66). Liknande förändringar, som införandet av pressekreterare och informationsavdelningar, kan även spåras i andra länder med liknande parlamentariska system (Erlandsson 2007: 13; Tiernan 2004: 3). Regeringskansliets medieresurser kan numera jämföras med en större nyhetsbyrås och organisationen bör därför inte enbart betraktas som en organisation som bevakas av media, utan även som en aktör som ständigt påverkar och försöker påverka vad media bevakar (Erlandsson 2008: 7). Olof Petersson uttrycker det som att "[m]akthavarna har lärt sig medias språk och använder sina kunskaper för att försöka utnyttja och manipulera journalister" (Petersson 2005: 124). Mediehantering har kommit att bli en naturlig del i samtliga departementsenheters arbete, samtidigt som tjänstemännens egna kontakter med media minskat kraftigt (Premfors & Sundström 2007: 14, 172). Detta kan förklaras av att en allt större del av kontakten sköts av pressekreteraren och andra personer i den politiska staben, medan tjänstemännen främst arbetar fram underlag för stabens kontakter med media. Sammantaget kan sägas att "[...] politikens och hela samhällets medialisering [har] starkt påverkat Regeringskansliets möjligheter att fullgöra sina uppgifter" (Premfors & Sundström 2007: 13).

Hur har medialiseringen då påverkat stabens arbete? Medialisering innebär en ökad efterfrågan på politiska ståndpunkter, som de politiska staberna försöker möta samtidigt som de ska försöka styra en organisation, som i sin tur ska styra omvärlden (Premfors & Sundström 2007: 180). I denna artikel beskrivs hur medialiseringen tar sig uttryck i de politiska ledningarnas vardag. Med utgångspunkt i samtal mellan politiskt anställda i Regeringskansliet beskrivs och analyseras hur de politiskt anställda tillsammans resonerar kring medialiseringen och hur denna påverkar arbetet i staben.² Syftet är att ge en bild av hur de politiska staberna i Regeringskansliet uppfattar att medialiseringen påverkar möjligheterna att styra den egna organisationen för att därigenom förändra samhället.

Några ord om de politiska staberna

Hur ser då Regeringskansliets politiska staber ut? Varje statsråd väljer själv vilka medarbetare som ska hjälpa till med det politiska uppdraget. Stabernas utformning varierar, liksom synen på dessas uppgifter. Oftast består staben av en eller ett par statssekreterare, en pressekreterare, två eller flera politiskt sakkunniga och ibland en planeringschef. Statsrådet är chef för departementet och ansvarig för både politik och or-

2 Artikeln baseras empiriskt på fyra fokusgrupper med tidigare politiskt sakkunniga, pressekreterare, statssekreterare och statsråd. Dessa ostrukturerade fokusgrupper är en form av fokuserade gruppintervjuer, där gruppen är sammansatt utifrån redan existerande kategorier av politiskt anställda och samtalet är fokuserat kring ett givet tema (politikernas arbete och styrning i Regeringskansliet) och som leds av en moderator. Det är en arrangerad situation, där deltagarna så långt det är möjligt fritt och utan iblandning av moderatören för en diskussion med varandra. Moderator för samtliga fokusgrupper var professor Rune Premfors. Utöver moderatören deltog författaren och ytterligare en forskare som observatörer. Fokusgrupperna genomfördes under 2007 och deltagarna hade samtliga arbetat i Regeringskansliet under mandatperioden 2002-2006 och var således vid fokusgruppsstillfället f.d. politiskt anställda. I texten kommer de för enkelhetens skull att benämnas med den titel de innehade under den mandatperioden. Citaten är redigerade och anpassade för skriven text.

ganisation, såväl internt som externt.³ Statssekreteraren är ansvarig för den interna organisationen, för personalfrågor och för att arbetet löper på departementet. Både statsrådet och statssekreteraren ingår i departementets hierarkiskt byggda linjeorganisation, medan planeringschef, pressekreterare och politiskt sakkunniga istället är knutna direkt till statsrådet. Statssekreteraren ska således leda, planera och samordna arbetet på departementet, medan de politiskt sakkunniga ska hjälpa statsrådet i det politiska arbetet och pressekreteraren är ansvarig för statsrådets kontakter med media.

Pressen ökar – i dubbel bemärkelse

Alla i den politiska staben påverkades av media. Media var också det ämne som fokusgruppssamtalen med politiskt anställda överlag uppehöll sig mest kring. Utvecklingen av Regeringskansliets mediehantering, som beskrivs ovan, återgavs även i fokusgrupperna:

– Men nu, jag menar den ökade pressen från media från slutet av 80-talet, då det var relativt lugnt och alla var informationssekreterare, till början av 90-talet. Den statssekreterare som mitt statsråd valde då, -94, han hade jobbat i Regeringskansliet tidigare, i början av 80-talet, 10 år tidigare. Han gav mig extra uppgifter. Han tyckte att jag förutom att hantera medierna som pressekreterare, som det då hade bytt namn till, också skulle göra lite utredningar och diverse andra saker på departementet för så gjorde man när han var där förra gången. Hela tiden ökar pressen i dubbel bemärkelse. Sen fram till 2006, då är det ju fullkomligt kaotiskt. Man springer med mobilen hela tiden. (Fokusgrupp med pressekreterare)

I samtalen framställs relationen till media som ett område som har förändrats mycket under senare tid. I flera av fokusgrupperna beskrivs förhållandet till media i termer av ett ständigt ökande *tryck* utifrån, som staberna försökte hålla emot. Medias främsta kontaktpunkt med den politiska staben var pressekreterarens mobiltelefon, som är ett av få fysiska föremål som lyfts fram i samtalen och som i sig upplevdes ha just en tryckande effekt. Pressekreterarna beskriver livet på departementet som en kaotisk tillvaro. De politiskt sakkunniga använder sig av begrepp som ”allting snurrar”, ”det är hög frekvens på det hela” eller ”jättehektiskt” för att beskriva det höga arbetstempot som media bidrog till. Flera konsekvenser av detta lyfts också fram; det ena är att *arbetsledningen av staben* på departementet blir lidande, det andra att *få initiativ* tas från den politiska stabens sida:

PS 1– [...] Statssekreteraren och ministern höll ju bara på och var ute och reste. När de var i stan var det media, interpellationer och riksdagsfrågor. Jättehektiskt tempo naturligtvis. De kunde ju inte hålla på med arbetsledning, så vi andra satt och rodde och försökte driva runt det här [...].

PS 2– Jag skulle säga att väldigt mycket av besluten är avdömningar bara och inte så mycket initiativdrivet. Det har väl att göra med att det är så oerhört mycket medietryck. Även EU-trycket och hela det internationella. Allting som snurrar är så pass,

3 På vissa departement finns fler än ett statsråd. Ett av dessa är då departementschef.

det är så hög frekvens på allt, att det finns inte så mycket tid till de här initiativen man skulle vilja komma med.

PS 1 –Ja, just det där proaktiva är den stora bristen i RK. Det handlade väl mycket om att man från tjänstemannahåll förväntade sig att, 'ah, men de här initiativen de ska ju komma från politisk nivå', men på den politiska nivån där satt vi och skrev tal och för jorden runt och besökte [...] EU-möten och uttalade oss i media. (Fokusgrupp med politiskt sakkunniga)

Ändå finns det en paradox i den ökande pressen. Samtidigt som medias ständiga närvaro tar tid och energi från annat, eftersom staben ägnar en stor del av sin arbetstid åt att på olika sätt försöka hantera eller hålla ifrån sig media, ser pressekreterarna det som sin uppgift att få hjulen i Regeringskansliet att snurra i takt med mediavärlden:

– Mitt uppdrag är att ligga på. Att slita, jobba och jobba och slita och greja och nu, ha det snabbt, ha det snabbt. Hon tyckte det var, inte kanske att jag var den som var jobbigast, men att tempot var jobbigt. Sen kom en ny person. Vi hade en väldig snurr ihop och vi jobbade väldigt. Det är ju det att de har sina olika områden var och en. Var det ett pressmeddelande som skulle göras på [...]området, då var det den och den. Vi kunde sitta ihop vid min dator. Så satt vi och skrev ihop för att få ihop det jättesnabbt. Och så tjoff, kommentarer eller vad det var frågan om [...] (Fokusgrupp med pressekreterare)

Pressekreterarna uppfattar sin egen arbetsuppgift som att hålla jämn takt med medias höga tempo. Det viktiga blev för dem att se till att arbetet gick undan, snarare än att hålla emot när trycket blev för högt.

Medan pressekreterarna på heltid ägnade sig åt mediefrågor var det för de politiskt sakkunniga endast en del av arbetet. I tider av intensiv mediebevakning fokuserade dock hela staben mer på de mediala konsekvenserna av sina handlingar, vilket återigen riktar fokus mot något annat än det politiska innehållet:

– [...] det har varit väldigt låg politisk profil, fast det här förändrades ju. Helt plötsligt blev det 'high politics' det vi höll på med [...]. Det gjorde ju att karaktären av hela politiken, vad man sysslade med, förändrades ganska mycket. Man fick mer och mer tänka medialt och det man gjorde fick allmänpolitiska konsekvenser på ett annat sätt än vad det kanske gjorde i början [...] (Fokusgrupp med politiskt sakkunniga)

Media tycks således ha pressat de politiska staberna in i ett vad de själva beskriver som *medialt tänkande*. Stabens fokus hamnade på mediebilder och kortsiktiga allmänpolitiska konsekvenser.

Att påverka eller påverkas

Media diskuteras ofta i termer av dagordningsättande (Petersson m.fl. 2006: 83). För den politiska staben är det av central vikt att ha kontroll över den mediala dagordningen på de egna sakområdena. Åsikterna om hur denna kontroll uppnås tycks dock gå isär. De statsråd som hade uppfattningen att de inte ville låta sig påverkas av media,

och därmed inte ville ställa upp på vissa förfrågningar från media, menade pressekreterarna hade en föräldrad inställning till media:

– [...] hans inställning var väl snarare att 'vi ska inte låta oss styras av media', som man kallar den här lite gammaldags inställningen. Vi har vår dagordning. Vi har vår agenda. Vi kör vår politik och jag vill *inte* låta media styra här. Våldigt ofta fick man ju gå in där och förklara att så går det ju faktiskt inte till. Det är ju ändå bättre att vi försöker styra och ligga steget före, än att de kommer och överraskar oss hela tiden. Så att det där kunde vi, även om vi hade utmärkta personliga relationer, hade vi ganska mycket diskussioner om det, jag och [mitt statsråd]. (Fokusgrupp med pressekreterare)

Pressekreterarnas lösning på denna påverkansproblematik var tudelad; dels handlade det om att möta media med *öppenhet och tillgänglighet*, dels om att *istället för att bli påverkad själv påverka*. Den första lösningen, att vara tillgänglig, kom att handla mycket om att ta tillfället i akt för att synas:

– Och just det där öppna och tillgängliga, det var verkligen det som också blev vår... Vi skulle vara tillgängliga. Vi skulle vara öppna och vi skulle verkligen se till att vi fanns ute när vi skulle vara ute. Det är inte att, den politiska bottenplattan var ju den centrala, men vår politik skulle vi se till att vi också fick ut. (Fokusgrupp med pressekreterare)

Med olika statsrådsportföljer följer mer eller mindre uppmärksamhet från journalister. Vissa statsrådsposter är ständigt bevakade i nationella media, medan andra områden kanske mest bevakas av fackpress. Därtill har statsråd olika syn på hur media bör hanteras. För vissa statsråd var det viktigt att synas mycket i media och de fäste stor vikt vid hur media skulle tolka deras agerande. En del hade ett mer dualistiskt förhållande till media, präglad av hatkärlek. Andra behövde snarare hjälp att hålla media ifrån sig. Statsrådets syn på media och ansvarsområdets karaktär ställde således olika krav på både pressekreteraren och de övriga i staben. Pressekreterare kunde exempelvis ha helt olika arbetsuppgifter; några måste framför allt försöka få statsrådet att synas mer i media (ett slags säljarroll), medan andra hade som uppgift att hålla emot och välja rätt tillfällen att agera (ett slags dörrvakt). Överlag tycks dock principen ha varit att statsråden skulle vara tillgängliga för media så mycket som möjligt.

Men statsrådets tillgänglighet kan inte vara obegränsad. I samråd med staben måste de ständigt besluta sig för om de ska ställa upp eller avböja. Ofta tycks valet ha gjorts på grundval av vilken typ av media det rör sig om. Är det medier med stort genomslag, som når en stor andel av befolkningen, upplevde pressekreterarna att de "måste ta det". Nästa urvalskriterium tycks ha utgjorts av sakfrågan. Om det var en fråga som statsrådet hade behov av att agera politiskt eller medialt i, eftersom frågan riskerade att hamna högt på den mediala dagordningen, beslutade de sig oftast för att ställa upp. Några tydliga ställningstaganden för vilka inslag statsråden inte skulle ställa upp på talades det dock inte om.

Tillgänglighetsstrategins baksida var risken att regeringen i stor utsträckning kom att reagera istället för att arbeta proaktivt. Statssekreterarna lyfter fram hur statsråden hela tiden skulle ut och tala och att arbetet istället för långsiktig strategi snarare ut-

vecklades till ”pressmeddelandepolitik”. De menade att fokuseringen på kortsiktiga problem tog fokus från styrningen av samhället:

- SS 1– Alltså, vi förändrar ju väldigt lite verkligheten. Verkligheten förändrar sig ju själv, utan politisk styrning. Och det beror ju bland annat på det att vi ägnar oss åt kortsiktiga problem och lösningar. Det dyker upp en artikel i DN och vi måste ägna oss åt det de här tre veckorna. Medan de långsiktiga strukturerna, vad som förändras i samhället, har vi inte tid och strategier för att hantera. Eller så har vi helt enkelt inte verktygen att hantera det [...]
- SS 2– Men det svåraste tycker jag där, det var massmedia och egentligen pressekreterarrollen. Att ministern hade något, ska väl inte säga dekret, men man skulle synas mycket och man skulle göra utspel. Fick man då möjlighet att åka till Umeå och vara med hos [...] eller vad det nu var för någonting, så tog den där massmedian över all annan planering. Och också att pressekreteraren gick ut och lade beställningar på organisationen för ministern ville ha snabba besked. Det tycker jag är det som förändrats mest under den period jag har varit i Regeringskansliet. När jag började fanns det två TV-kanaler, som sände på kvällen. Det var Rapport och Aktuellt. Dessutom tog man och, ja du var ju pressis där ett tag, man behöver inte ställa upp jämt. Men nu var det liksom pressen på hela tiden. Och var än ministern befann sig så kunde det vara en webbkamera eller något som man skulle ha fram material på. Det där tyckte jag var något helt nytt. Och jag tyckte ju att det där hade snabbats upp bara under de fyra åren. (Fokusgrupp med statssekreterare)

Statssekreterarna påpekar här att det inte var enbart statsrådets och pressekreterarens tid som upptogs allt mer av mediehantering, utan även tjänstemännens. Deras arbete kom att präglas av allt fler beställningar av underlag inför intervjuer, som skulle levereras närmast omgående. Därmed fick även tjänstemännen mindre utrymme för policyutveckling och planering. Statssekreterarna upplevde här att staberna hade en nervös inställning till media, där kraven på att hela tiden synas fick för stor plats. Tillgänglighetsstrategin gick från att vara en strategi för hur de skulle synas till en automatisk reaktion att svara på allt hela tiden:

- SS 1– Det är ju, verkligheten är ju att du måste spela med verktyget media.
- SS 3 – Ja, det måste du.
- SS 1– På ett väldigt medvetet och aktivt sätt. Den som inte gör det är ju loser inte bara politiskt, utan är ju också loser i förhållande till vad den utträttar. Alltså den utträttar ju inte lika mycket heller.
- SS 3 – Nej.
- SS 1– När den inte förstärker sin lagstiftning eller så med opinionsbildning. Men det är ju frågan om på vilket sätt man gör det.
- SS 3–Precis.
- SS 1– Och hur pass strategiska man är och där tycker inte jag vi är tillräckligt duktiga.
- SS 3– Nej.
- SS 1– Eller var inte tillräckligt duktiga. Att bara svara på alla förfrågningar det är ju, det är ju det enklaste. Nu ringer de, och vill ni vara med, så säger man ja. Istället för att ha en långsiktig strategi; i vilken typ av frågor, vilken typ av media vi ställer upp på

och så. Alltså den mycket mer strategiska medieplanering som, som vi inte, tycker jag, är duktiga på. Jag vet inte om nån annan är det heller, men det går ju att göra...

SS 4– Var inte det sådant som vi försökte?

SS 1– Nej, ja det är möjligt, men vi gjorde det ju inte bra... (Fokusgrupp med statssekreterare)

Att tillgänglighet och öppenhet övergick i reaktivitet var något även statsråden själva tog upp:

SR 1– Vardagen är också lite reaktiv.

SR 2 – Ja!

SR 1– Man har sin egen dagordning och man vill saker. Men sen tar liksom det reaktiva tag i en och så måste man hantera det för att det blir så politiskt viktigt. Det där tycker jag är speciellt också i Regeringskansliet.

SR 2– Det är frustrerande för många.

SR 1– Du vet aldrig riktigt alltså, alla resurserna kan gå till något som du inte har tänkt dig.

SR 2 – Det där är väldigt speciellt. Släng allt vad ni har, nu är det det här som gäller. Så hände ju med jämna mellanrum. Det klart att det är ganska frustrerande, säkert för enskilda tjänstemän. Eller 'kalla det en tom eftermiddag'.

SR 1– Jag vill ha talepunkter!

SR 3 – Precis. (Fokusgrupp med statsråd)

I statsrådets samtal framkom ytterligare en aspekt av medialiseringen, nämligen kraven på flexibla och snabba omprioriteringar av resurser, även då i termer av tjänstemännens arbete, till följd av medial uppmärksamhet kring en fråga. Följden av detta var att ett statsråd aldrig med säkerhet kunde veta att de resurser som var tänkta att satsas på ett område verkligen skulle kunna användas till det i slutändan.

I den andra lösningen, att inte påverkas utan påverka, är nyckeln att självständigt ligga steget före media och därmed behålla initiativet. På det sättet kan staben också själv besluta hur en fråga ska framställas och presenteras. Samtalen mellan pressekreterarna kretsade också mycket kring hur detta kunde åstadkommas genom planering och fördelning av arbetet. De utgick från att nyhetsutrymmet inför varje dag är tomt, varför deras uppgift blev att försöka fylla detta med det innehåll de själva ville se. En stor fördel var att en regering hela tiden har många tusentals nyheter, eftersom förordningar, lagar eller skatter ändras varje vecka.

Garanterar då ett ständigt flöde av nyheter från Regeringskansliet att statsrådet inte låter sig påverkas av media, utan kan behålla initiativet? Pressekreterarna tycks ha uppfattat situationen så. De betonade att det budskap de försökte förmedla genom media härstammade från politiska förslag som regeringen ville genomföra och att innehållet i politiken på det sättet ändå inte var påverkat av media:

PRS 1 – I stor utsträckning, så det *utgår ju ändå från någonting som man vill göra*. Alltså, vi vill åtgärda någonting [...], och så ett stort jävla paket och sen så ska man försöka få ut det där. Så att på det sättet är det ju politiskt och vi skiter i media. Vi vill faktiskt förbättra ett visst [...] område, i det här fallet och då är det svårt att få ut det positiva. Men det kan också vara skillnader mellan vad vi får ut i Rapport på kvällen och vad får vi ut i tidningen [...], alltså som då kommer ut fyra gånger om året och som vän-

der sig till folk som jobbar inom [...]svängen eller [...]svängen och så där. Alltså vill vi då få ut det positiva, då är det andra media än Rapport. Då har man speciella sättningar med dem. På det sättet kan jag tycka att *vi var inte alltid så förbaskat styrda utav media.*

PRS 2 – Ja.

PRS 3 – The bottom line. Man går in. Man har en politik. Man har en politik som man tror kommer att betyda för medborgarna. Och det är den politiken som i botten vi vill jobba ut. Vill förändra saker och ting.

PRS 2 – Den sympatiska politiken.

PRS 3 – Ja, men alltså jag måste säga att, det finns ju i botten. Annars kan man ju inte göra någonting. Man kan ju inte, du kan ju inte med någon som helst trovärdighet jobba ut saker och ting som inte har ett innehåll och en grund att stå på. Då kan man ju hålla på hur mycket som helst och du kommer inte få någonting. Alltså, jag måste ju i magen bottna i att det här är det som jag tror på. Det här är någonting som jag står upp för. Och så har jag ett arbete i det och min del i det här arbetet är att ta tidningar, och radio och press och se till att det händer någonting via dem. (Fokusgrupp med pressekreterare)

Det finns dock ytterligare en dimension av påverkan här. Även om pressekreterarna fyller det tomma utrymmet med nyheter, kan de aldrig besluta vilka utspel som journalisterna nappar på och vilka debattartiklar redaktörerna väljer att publicera. Media kan på så sätt påverka statsrådet indirekt, exempelvis genom att acceptera vissa utspel men inte andra, genom att kräva att en nyhet ska presenteras i varje debattinlägg eller genom att i perioder fokusera på vissa frågor – vilket även påverkar det politiska innehållet:

– Det betyder ju väldigt mycket. Alltså inte minst i att det tar mycket tid. Det tar engagemang. Och det betyder också, skulle jag vilja säga, för politikens innehåll. [...] Alltså, där blir det väldigt mycket så att säger den ena någonting så blir det i media någon som säger emot. Och det är väl bra. Alla får inte tycka lika. Men det blir väldigt svårt för resan framåt tycker jag många gånger. Tes och antites brottas med varandra, men när ingen syntes. Så att om jag tillsätter en, som jag gjorde, en parlamentarisk utredning [...], tänker att här måste jag göra någonting. Ja, då lägger den kommande regeringen ner den, därför att man markerar att här är någonting som vi inte ska göra upp om. Och man tillsätter väl sedan en ny utredning, men det känns alltså som att... Och mycket tror jag att det där är mediestyrt, därför att enda sättet då, om jag överdriver, att komma in i debatten, det är ju att känga till någon. Och det är rätt svårt tycker jag i en del frågor, att nå syntes alltså. Det är hela tiden antites och tes. Det där tycker jag gör att politiken ibland bromsas upp av den dramaturgin. (Fokusgrupp med statsråd)

Statsråden upplevde här till skillnad från pressekreterarna att politikens innehåll indirekt till en viss del styrdes av media, framför allt genom *inbromsning av den politiska processen* och indelandet av världen i svart och vitt. Staberna kom att tänka i vad som skulle kunna tas in på exempelvis debattsidorna, och presenterade politiken enligt medias

mall. Varken tillgänglighetsstrategin eller initiativtagarambitionen tycks således ha fyllt den funktion som pressekreterarna hade hoppats.

Media och den inre dualismen

Skiljelinjen mellan vad som betraktas som *politik* och vad som bedöms vara *förvaltning* får genom medialiseringen ytterligare en dimension. Den arbetsfördelning mellan politiker och tjänstemän i Regeringskansliet, som ibland beskrivs som den inre dualismen, återfinns även i frågor som rör information och media (Ehn & Sundström 1997: 196). Förenklat kan uppdelningen beskrivas som att de politiskt anställda hade huvudansvaret för kommunikationen utåt via media, medan tjänstemännen stod för fakta och korrekt information. Under 1990-talet skapades också informationsenheter, som öppnade kanslihusets portar för en ny personalkategori; informatörerna. Informatörerna ansvarar framför allt för att skriva, fotografera och redigera departementens informationsmaterial, både det elektroniska och det tryckta. Dualismens nya dimension rör därför två kategorier av tjänstemän; dels tjänstemän på sakenheterna och dels informatörer på separata informationsenheter.

Relationen till informationsenheterna

Den kultur som har växt fram på informationsenheterna tycks vara präglad av en blandning mellan ett neutralt tjänstemannaideal och en informatörsroll:

– Och det ska ju vara någon typ av korrekt medborgarinformation kring vad regeringen beslutar, men ändå är det ju en politiskt styrd organisation. Det är det som regeringen arbetar med som ska förmedlas. [...] Informatörerna hade lite svårt med det där att de jobbade i en politiskt styrd organisation och därigenom ju måste förmedla det som den sittande regeringen står för. (Fokusgrupp med statsråd)

I en organisation som huvudsakligen är politisk till sin karaktär är det alltså inte helt oproblematiskt att försöka överföra idealet om den neutralt tjänstemannen till ett dynamiskt och utåtriktat område som media. I samtalen ges två exempel på hur detta tar sig uttryck i vad som kan beskrivas som maktkamper mellan politiker och tjänstemän; kampen om innehållet på regeringens hemsida och kampen om informationsflödet. Den första handlade om vad som fick publiceras på den externa hemsidan och inte. Pressekreterarna beskrev det som att det blev ganska märkliga gränsdragningar:

– Vi pratade ju ganska mycket om detta på våra pressekreterarmöten. Bland annat i förhållande till regeringswebben. Vad är det för press... Det var nämligen så att alla våra ministrar hade ju speciella sidor på regeringswebben. Där kunde vi diskutera väldigt mycket vad, vilken typ av pressmeddelanden, ska läggas ut där. Det var de departementala, där ministern främst, alltså där ministern var departementets chef eller statsråd i departementet. Men sen var det också med politisk udd och då skulle de inte läggas där. Det blev ju ofta ganska märkliga gränsdragningar [...]. (Fokusgrupp med pressekreterare)

Medan pressekreterarna ville spetsa till det politiska innehållet i informationen, ville tjänstemännen hålla den så neutral som möjligt. Uppfattningarna om vad som är politisk udd och inte, liksom huruvida en regerings informations- och pressmaterial kan eller bör vara opolitiska tycks ha gått isär. Det av informatörerna framtagna materialet kunde exempelvis innehålla symboler och budskap som de själva inte tolkade som politiska, men som för politikerna framstod som ett ställningstagande. Det kunde handla om allt från övergripande innehåll och språkliga detaljer till illustrationer och färgsättning. Här blir det tydligt att informatörernas roll som den neutralt informatören inte existerar.

Den andra spänningen i förhållandet till informatörerna rör informationsflödet. Eftersom informatörerna ska uppdatera både den interna och den externa hemsidan bör de ha kännedom om den information som skickas från departementets politiska stab:

– Vi försökte ju ha regelbundna möten med dem. De var ju oerhört frustrerade över det här att händelseutvecklingen kunde gå så snabbt så de hann inte med. Man hade till exempel möten med den politiska staben. Man fick ett uppdrag av ministern; snabbt ut med ett pressmeddelande. Då kunde man ibland nästan glömma bort informationsenheten, vilket ju innebar att, det kunde till och med hända då att departementets tjänstemän fick läsa på TT att någonting skulle ske eller hända. Vi försökte ju hitta massor av rutiner för att komma till rätta med det här. (Fokusgrupp med pressekreterare)

Rutiner för att uppdatera hemsidan i samma takt som händelseutvecklingen saknades alltså, vilket ledde till konflikter. De enskilda staberna försökte hitta modeller som fungerade, exempelvis att en pressassistent fungerade som en förbindelselänk mellan den politiska staben och informationsenheten. Någon helt fungerande modell tycks dock inte ha skapats.

Relationen till sakenheterna

Mediehanteringsens samordning påverkade också den politiska stabens relation till tjänstemännen på sakenheterna. Precis som i relationen till informationsenheterna var informationsflödet en källa till irritation. En tjänsteman kunde exempelvis få veta att statsrådets åsikt i en fråga hade ändrats genom att läsa tidningen eller se på nyheterna på kvällen, något som inte uppskattades, eftersom möjligheten att kvalitetssäkra ett sådant oförberett utspel uteblev. En reflektion här är att den efterfrågan på politiska direktiv som ofta uttrycks av tjänstemännen främst gäller interna styrsignaler och inte styrning där media används som kommunikationskanal. Att ett statsråd ofta och tydligt uttalar sin vilja i media uppfattas således inte automatiskt som ett tydliggörande av den politiska inriktningen gentemot departementet.

Till skillnad från informationsenheterna, som enbart arbetade med framtagandet av utåtriktat informationsmaterial, är tjänstemännen på sakenheterna delaktiga både i att reagera på medias frågor till Regeringskansliet och skapandet av utspel som ska sändas från Regeringskansliet. De deltar i det dagliga skrivandet av artiklar, pressmeddelanden och talepunkter inför intervjuer. Pressekreterarna beskriver arbetet som att

två olika typer av underlag utarbetades; dels vad de kallar för det departementala, dels rent politiska kommentarer som syftar till att föra ut en politisk linje. Det kunde också hända att tjänstemännen själva stod som kontaktpersoner på ett pressmeddelande. Pressekreteraren hänvisade också journalister direkt till ansvariga handläggare, men brukade då förvarna tjänstemannen de hänvisat till så att denne kunde förbereda sina svar. Detta ansåg de sig dock endast kunna be tjänstemännen om då frågorna höll sig inom vissa ramar, varför de undvek att vidarebefordra frågor som de såg som ”verkligt rent politiska grejer”:

– Det kan finnas gränsfall, men alltså om någon undrar vad gör den här utredningen? Till exempel. Alltså det finns en utredning som sitter om någonting och vad är uppdraget för den? Då kan ju en tjänsteman svara på det. Var någonstans i pipelinen? Vad säger remissinstanserna? Etcetera, etcetera. Det är rent och det tror jag åtminstone våra tjänstemän upplevde sig, när jag frågade dem så kände de sig väldigt trygga med hur långt de kunde tala, och när de ansåg att det är någonting annat. Jag upplevde aldrig att det fanns någon problematik med det. Medan däremot när det är en värdering; vad gör ni nu? Vad tänker ni göra med den här? När kommer det? Och så vidare. Då blir det omedelbart en, jag menar den vanligaste kommentaren tror jag inom våra korridorer, ”det bereds i Regeringskansliet”. Det citatet, tror jag liksom är det vanligaste. En tjänsteman går aldrig utanför det, medan däremot en politiker kan ju kanske säga någonting annat [...]. (Fokusgrupp med pressekreterare)

Det är således inte enbart pressekreterare eller informationsavdelningar som formulerar mediebudskap, utan varje enskild handläggare i Regeringskansliet. Denna arbetsuppgift tycks dock inte alltid ha fallit sig naturlig för tjänstemännen, varför den politiska staben försökte förklara att tjänstemännens arbetsuppgift innefattade att kunna kommunicera förslagen på ett begripligt sätt:

– [...] Jag brukade säga till tjänstemännen att vi jobbar alla politiskt. Jag jobbar höger–vänsterskala. Den behöver inte du bry dig om, utan det hanterar jag. Men du jobbar uppifrån och ner. Du hjälper till att politiskt så att säga ta beslut. Implementera beslut. Se till så att alla är med på vagnen. Och att prata om vad det här innebär. Och det betyder att du måste kunna kommunicera det här. Inte på kansliensvenska för dina kompisar som sitter i rummet bredvid, utan en Expressenläsare ska kunna förstå det också. Och vad fördelarna är. Sen kan ju jag se till att ta fram formuleringar som visar hur det krockar med, eller hur det är motsatt Moderaternas förslag. (Fokusgrupp med politiskt sakkunniga)

Även statsråden lyfte i sitt samtal fram att de upplevde svårigheter att få tjänstemännen att framställa innehållet i besluten på ett sätt som fungerade medialt:

– Några gånger kunde man se svårigheter när vi ville paketera på ett sätt som de inte var vana vid. Att lyfta samman olika saker för att få nytt politiskt paket. Där tyckte jag det var lite knepigt. Och också en tempofråga kanske då, att få ihop det där. (Fokusgrupp med statsråd)

En viktig arbetsuppgift för staben tycks därför också ha blivit att få tjänstemannaorganisationen att arbeta på ett sätt som underlättar kommunikationen utåt.

Ytterligare en svårighet i relationen mellan politiker och tjänstemän rör mediehanteringen på kvällar och helger. Pressekreteraren och statsrådet var för det mesta nåbara för media, men de behövde ibland på obekvämt arbetstid tjänstemännens hjälp med underlag. Tjänstemännen fick därför vara förberedda på att de kunde bli uppringda under sin lediga tid:

– Min minnesbild är att det är just det där, som leder till störst, om man nu ska kalla det, irritation i tjänstemannaorganisationen. Ändå hade man en förståelse för att vi inte kunde styra det. Men det blev väldigt svårhanterligt, utifrån planerat arbete, privatliv och annat. Alltså helt plötsligt skulle man fram med underlag och det var viktigt att få fram det snabbt. Det där var, det är en delikat fråga att hantera. (Fokusgrupp med statssekreterare)

Bedömningen av vilka frågor som är av politisk betydelse skiljer sig också mellan den politiska staben och tjänstemännen. Intressant är att de politiskt sakkunniga upplevde att tjänstemännen ibland reagerade för kortsiktigt, efter kritik från grupper som de hade svårt att bemöta, exempelvis andra experter:

– [...] men inte faan vare sig vann vi eller förlorade valet på [...]lagen, men utav andra skäl. Att den är föråldrad och att [...]professorer [...] har kritiserat den och allt vad det kan vara, så känner de [tjänstemännen] ju ett jättetryck av att det här måste vi lösa. Och *där* krockar det ibland. Att väga av den ibland medialt satta dagordningen med det som är det långsiktiga. Styra staten. (Fokusgrupp med politiskt sakkunniga)

Den politiska staben och tjänstemännen reagerade således på signaler från olika avsändare. Medan tjänstemännen tycks lyssna mer på personer med sakkunskap i frågan, lyssnar de politiskt anställda mer signaler från allmänheten försöker ta hänsyn till helheten.

Ytterligare två aspekter av Regeringskansliets utåtriktade information är innehållet i och timingen av utspel. Att bedöma hur ett utspel ska göras ses av staben som en huvudsakligen politisk uppgift, d.v.s. det är den politiska staben som bör bedöma *vad* som bör sägas i media och *när*. Som politiker har du ett behov av att tala om och reagera på aktuella frågor, ofta genom att berätta att en förändring planeras, eller att en åtgärd ska sättas in. Här upplevde de politiskt sakkunniga att tjänstemännen ibland kunde bli nervösa och ville hindra politikerna från att tala om pågående, ännu ej färdigberett arbete i media. Stabens roll tycks här vara *medlarens*:

– [...] Politik är ju också att prata om området som man verkar inom. Det där kunde det vara en sorts clash mellan en minister som vill vara väldigt tidigt ute i en fråga i och med att vi har en medieverklighet att hantera. Och saker blossar upp som vi måste reagera på. Det går inte att göra på annat sätt om man är politiker. Det är det man ska göra. Men där kunde det bli en clash med tjänstemännen, som uttryckte nervositet. Att man inte var tillräckligt långt kommen i en process, eller att de faktiskt inte hade svar på hur man skulle lösa någonting. Där

var det en ständig diskussion. Kan vi gå ut nu? Kan [statsrådet] gå ut nu och peka ut var vi är på väg här? Politik är ju att säga här 'har vi ett samhällsproblem, det vill vi göra någonting åt'. Och där måste man också, i det skedet måste man också verka som politiker. Det var ju en diskussion många gånger med dem, där de ville dra i handbromsen. För det var, då är det ju inte ens tre månader som du pratade om, som arbeta fram, lös frågan, utan då är det så här 'nu ska vi ut och prata om det här'. Det var en ständig diskussion kunde jag uppleva, där man verkligen som sakkunnig fick prata med tjänstemannen, liksom motivera att man måste gå ut och diskutera någonting. Och det handlar ju också om direkta initiativ som man tar som politiker. Det här vill vi göra någonting åt och jag vill prata om det på en gång. Lagstiftningen ska förändras, men sen hur den ska förändras det får vi lösa i nästa skede [...]. (Fokusgrupp med politiskt sakkunniga)

Tjänstemännen ville således att förslagen skulle arbetas fram och beredas färdigt innan några utspel gjordes. Statsråden hade däremot ett behov av att kunna prata om politiska förslag på en generell nivå direkt när ett område blev aktuellt. I vissa situationer där den politiska ledningen inte var överens med tjänstemännen om hur utspelen skall skötas valde de att själva helt sköta kontakten med media och genomföra utspelen utan tjänstemännens inblandning.

Förutom frågan om när ett utspel skulle ske, var frågan om *vad statsrådet kunde säga* i ett utspel en fråga som ledde till diskussioner, även på statsrådsnivå:

– Vi hade på det departement [...] emellanåt den intressanta diskussionen om vad som var objektiv information och inte, [ja]som ibland, några gånger faktiskt blev lite, inte förlamande, men tog väldigt mycket tid. Det som jag kommer ihåg bäst var ett pressmeddelande där vi skulle stödja [...] runt omkring i världen. Det är en väldigt politisk fråga själva projektet som sådant, men i bakgrundstexten stod det sådan här FN-fakta [...] Den här tjänstemannen, uppenbarligen delade inte han, han tyckte inte den här frågan var så viktig, så den här faktan ville inte han skulle vara med. Jag fick ju säga vad jag ville i mitt talstreck, men fakta ville han inte skulle vara med. Det där höll vi på med i flera dagar och diskuterade. (Fokusgrupp med statsråd)

Tjänstemännens oförståelse för politikernas vilja att agera medialt tycks också det ha bromsat det politiska initiativtagandet. Om det vid varje uttalande uppstår en diskussion om huruvida statsrådet bör uttala sig eller ej kan resultatet bli att den politiska staben undviker att ta initiativ i media.

Samordning kräver rutiner

En springande punkt när det gäller Regeringskansliets mediehantering tycks vara behovet av formella processer och rutiner. För det första fanns det, vilket framgått ovan, ett stort behov av vertikal samordning av mediehanteringen inom departementet.⁴ Pressekreterarna försökte skapa rutiner för att hålla tjänstemännen informerade

4 För en diskussion om samordningsbegreppet och vertikal respektive horisontell samordning i Regeringskansliet, se Larsson (1986).

om utspel när hjulen snurrade som snabbast. Några av de rutiner som infördes var att pressassistenter rapporterade till informationsenheterna om vad som beslutades i den politiska staben, att regelbundna möten hölls med tjänstemännen på informationsenheten och att den interna hemsidan uppdaterades kontinuerligt. Pressekreterarna försökte också hitta sätt att lämna över frågor de fått från journalister till tjänstemän utan att överrumpla de senare.

För det andra fanns det ett, kanske ännu större, behov av horisontell samordning av mediehanteringen mellan de politiska staberna. Denna skedde framför allt genom att pressekreterarna hade ett möte varje torsdag under tiden som regeringssammanträdet pågick. Vid detta möte togs aktuella frågor upp, statistik gick igenom och uppdelningar gjordes:

- Vi försökte också att hitta olika system för att ha koll på vad vi gjorde allihop. Vad sysslar alla ministrarna med den här veckan som kommer? Bara så att man inte krockar alltför mycket med saker och ting. (Fokusgrupp med pressekreterare)

Pressekreterarna utarbetade också system för att samordna sitt arbete och sina utspel så att de inte krockade. Helger delades upp mellan statsråden, för att varje helg skulle ha minst en nyhet från regeringen. Under sommaren skedde uppdelningen istället veckovis. Varje statsråd ombads presentera ett par nyheter på vad som kallades ”sommarfika med regeringen”. Staberna tog fram förslag på nyheter, som sedan samordnades av statsrådsberedningens pressekreterare.

Samordning skedde också av förfrågningar till olika soffprogram, utbyte av erfarenheter kring olika media, varningar om vilka program som för tillfället ringer runt och vad de frågar om för att övriga staber skulle få mer tid att förbereda sig. Det kunde likaså handla om att utveckla strategier för hantering av media som försökte få statsråd att ställa upp på saker de inte hade tänkt sig:

- Och strategier fall de försökte jiddra. Att vi skulle hålla fast vid den presentation och det upplägg de hade presenterat från början. Och om det visade sig att de körde ett helt annat upplägg så skulle vi hädanefter säga nej, och vara ganska tuffa och så där. Så vi försökte ju... (Fokusgrupp med pressekreterare)

Pressekreterarna arbetade också med en gemensam e-postlista, som kallades RKPS (Regeringskansliets pressekreterare), där ständiga uppdateringar av medieläget och planeringen skickades ut.

Samordningen mellan pressekreterarna handlade också om att känna till vilket statsråd som ansvarade för olika frågor och kunna hänvisa journalister vidare. De försökte också underlätta för varandra. När ett statsråd hade särskilt mycket förfrågningar från media kunde pressekreterarna diskutera avlastning, exempelvis genom att ett annat statsråd, som kanske ansvarade för ett näraliggande område, tog en större del av förfrågningarna från media under en tid.

Slutligen uppstod ibland behov av både vertikal och horisontell samordning mellan statsråd, staber, departement och myndigheter, där myndigheternas pressekreterare samordnade sitt budskap med statsrådets pressekreterare och denne samordnade med övriga pressekreterare i Regeringskansliet.

En sammansvetsad stab

Även om regeringen teoretiskt sett ska fungera som ett kollektiv är det ingen hemlighet att det också finns en inbördes konkurrens mellan statsråden. På medicområdet kunde denna ta sig uttryck i en vilja att vara det statsråd som syns mest i media. En annan sida av samma mynt är att statsråden ogärna vill dras med i ett annat statsråds fall, varför principen vid mediedrev i första hand tycks vara att rädda sig själv:

– Alltså, det var ju var och en fick rädda sig själv ungefär. Det var inte, tyvärr tycker jag, men å andra sidan jag tror att det är likadant nu och jag tror inte att... Det finns ingen annan möjlighet. Arbetet går så fort... (Fokusgrupp med pressekreterare)

Den utsatthet och det hårda klimat som medialiseringen på så vis skapar tycks även föra med sig att varje statsråds stab svetsats samman ytterligare som grupp. Faller statsrådet så faller ju alla i staben. Även om de anställda i olika staber samordnar sig och hjälper varandra på ett plan, sker det med vissa förbehåll. I första hand är det nämligen det egna statsrådet som staben är lojal gentemot, snarare än övriga politiskt anställda eller regeringen som helhet. För statsrådet består den egna staben av personer att öppet berätta om sina tankar för, personer som de måste kunna lita på, bolla idéer med och som de dessutom ska resa mycket tillsammans med. Det är också personer som statsrådet kan ha en löpande dialog med om mer privata saker som klädsel och framtoning. Det är staben som kan säga saker som "förra gången hade du den där vita blusen, den kan du inte ha igen" (Fokusgrupp med pressekreterare).

Statsråden menade att en duktig pressekreterare är "värt hur mycket som helst" (Fokusgrupp med statsråd). Pressekreterarna själva beskrev arbetssättet och närheten till den övriga politiska staben som unikt:

– [...] på det sätt som man jobbar i Regeringskansliet det är ju ett unikt sätt att arbeta. Alltså den närheten, den oerhörda närheten som man ändå måste ha till sin chef för att kunna jobba. Det fattade ju inte [statsrådet] och inte jag heller egentligen hur himla tigt det ändå måste vara. De öppna dörrarna. Att ständigt vara tillgänglig. Det begriper man att det är en tillgänglighet, men att man måste kunna ha så väldigt snabba puckar sinsemellan, eftersom saker och ting kan ju, för jag menar, det som ser ut på ett sätt i en fråga klockan åtta på morgonen kan ju ha vridit sig 180 grader när klockan har blivit tio-tolv. Och då måste man ju hela tiden vrida också hur, vad ska vi, hur ser budskapet ut? Ska vi ut? Eller hur ska vi förhålla oss? Och det där samspelet och närheten. Och vikten av samförstånd, det känner jag att det stötte och blötte vi i början, för att sedan hitta sättet att gå fram [...]. (Fokusgrupp med pressekreterare)

Pressekreteraren hade ett behov av att hela tiden kunna nå statsrådet för att stämma av frågor allt eftersom de kom upp eller tog sig nya vändningar i media. Mediehantering kring det vardagliga regeringskansliarbetet har således lett till att staben måste arbeta mycket nära statsrådet. Behovet av att känna varandra väl stannar dock inte där:

– Som pressekreterare har man ju, tyvärr höll jag på att säga, inte bara hand om ministern som minister, utan måste ju dessutom läsa in sig på hela hans/hennes

tidigare liv och privatliv [...]. Och ibland klart man kunde tänka att ska jag verkligen behöva ägna mig åt det här? Men så kunde man ju inte, så var det ju. Man var tvungen att tänka så... (Fokusgrupp med pressekreterare)

Staben måste ha kännedom om statsrådets privatliv, både det aktuella och hur det sett ut innan utnämningen till statsråd. De måste kunna bemöta och hantera varje försök från media att hitta en skandal. Inget suspekt får finnas, och allt som skulle kunna ifrågasättas måste kunna förklaras på ett avväpnande sätt. Därför måste staben ibland veta saker som statsrådet säkert hellre hade behållit för sig själv.

Slutsatser: Medialiseringens vardagliga konsekvenser

Regeringskansliets politiska staber upplever media som tryckande, pressande och stressande. Tempot är högt, tillvaron kaotisk. Allt mer tid ägnas åt att hantera medias bevakning av den egna organisationen och samtidigt försöka påverka vad media bevakar. Tiden att arbeta fram politiska initiativ äts upp. Fokusgruppssamtalen visar att staberna påverkas av medialiseringen på många olika sätt.

För det första skapar medialiseringen en *ökad närhet* inom den egna staben. Den mediala utsattheten och stressen fogar samman staben. Det kan naturligtvis också finnas baksidor av detta, som att den stora närheten inom staben stänger ute tjänstemän och andra aktörer som behöver nå statsrådet.

För det andra utvecklar staberna vad de själva kallade ett *medialt tänkande*, där de fokuserar på hur en fråga skulle kunna utvecklas i media under den närmaste framtiden istället för på utvecklingen av samhället på längre sikt. Politiska processer bromsades ibland upp som en följd av medialt initierade debatter och de krav media ställde för att exempelvis publicera en debattartikel påverkade hur staberna valde att presentera politiska budskap. Stabernas försök att både hantera medias bevakning av den egna organisationen och samtidigt försöka påverka vad media bevakar skedde med hjälp av två strategier, tillgänglighetsstrategin och initiativstrategin, som inte är helt kompatibla. Baksidan av dessa blev att regeringen främst reagerade på frågor som uppmärksammades eller bedömdes skulle komma att få uppmärksamhet medialt. Även initiativstrategin, som handlar om att ligga steget före media, ledde till en fokusering på kortsiktiga problem.

Slutligen lyfter de politiskt anställda fram hur media påverkar deras förhållande till tjänstemän i Regeringskansliet. Media är ett område där arbetsfördelningen mellan politiker och tjänstemän framstår som förhållandevis oklar. Detta tycks ta sig uttryck i många småkonflikter i vardagen, kring hur hemsidan får användas, vad som ska skrivas i pressmeddelanden och inte, liksom kring hur olika tjänstemän ska hållas informerade om statsrådets mediala agerande. Vissa frågor, som tingen av och innehållet i utspel, vill de politiska staberna kunna kontrollera, medan de samtidigt ser det som tjänstemännens arbetsuppgift att kunna kommunicera förslagen på ett sätt som fungerar i media.

Mediehantering ingår inte på ett självklart sätt i Regeringskansliets befintliga rutiner och formella beredningsprocesser. Pressmeddelanden och uttalanden i direktsända tv-soffor gemensambereids sällan. Istället handlar det om att se till att tjänstemännen

hålls informerade om vad som sägs och vad det som sägs betyder. Tjänstemännen strävar samtidigt efter att upprätthålla bilden av att varje uttalande ett enskilt statsråd gör är ett kollektivt beslut från regeringens sida. Media utmanar därmed både den process som utgör grunden för det kollektiva beslutsfattandet, gemensambereidning, och upprätthållandet av bilden att regeringen fattar beslut kollektivt.

Medias efterfrågan på politiska ståndpunkter fyller heller inte funktionen som politisk signal inom Regeringskansliet och bidrar därför inte till att tydliggöra statsrådets ståndpunkter för tjänstemännen. Politikernas strävan efter att tillmötesgå medias ständiga efterfrågan på politiska signaler tycks således inte samtidigt möta tjänstemännens efterfrågan på politikernas styrning. Istället leder medieuttalanden till en slags *dubblerad styrning*, där vad som sägs i media även måste kommuniceras och förklaras internt på departementet.

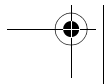
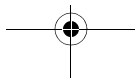
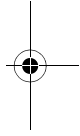
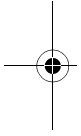
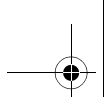
Referenser

Litteratur

- Ehn, Peter & Sundström, Göran, 1997. "Samspelet mellan regeringen och statsförvaltningen", i Ehn, Peter m.fl., *Det svåra samspelet. Resultatstyrningens framväxt och problematik*. Rapport till förvaltningspolitiska kommissionen, SOU 1997: 15.
- Erlandsson, Magnus, 2007. *Striderna i Rosenbad*. Akademisk avhandling, Stockholms universitet.
- Erlandsson, Magnus, 2008. "Regeringskansliet och medierna. Den politiska exekutivens resurser och strategier för att hantera och styra massmedier". Ansökan till Vetenskapsrådet.
- Larsson, Torbjörn, 1986. *Regeringen och dess kansli*. Lund: Studentlitteratur.
- Petersson, Olof, 2005. "Har medierna för lite makt? En återblick på den svenska maktutredningen", *Nordisk Kulturpolitisk Tidskrift* 1, s 120-140.
- Petersson, Olof m.fl., 2006. *Media and Elections in Sweden. Report from the Democratic Audit of Sweden 2006*. Stockholm: SNS Förlag.
- Premfors, Rune & Sundström, Göran, 2007. *Regeringskansliet*. Malmö: Liber.
- Tiernan, Anne, 2004. *Ministerial Staff under the Howard Government: Problem, Solution or Black Hole?* Akademisk avhandling, Griffith University.

Fokusgrupper

- 2007-03-14 F.d. politiskt sakkunniga
 2007-04-20 F.d. statssekreterare
 2007-10-11 F.d. statsråd
 2007-11-20 F.d. pressekreterare

■ Governance, medierna och makten: Föreställningar om mediemakt i regeringskansliet

MONIKA DJERF-PIERRE¹

ABSTRACT

How Political and Administrative Elites Assess the Influence of the Media in Democratic Governance. This article reports a study on the role of the media in democratic governance. Interestingly, this issue has not been given much attention by researchers, neither by media scholars with little interest in governance, nor by governance scholars with little knowledge about how the media works. Yet, as this study substantiates, the media is a key actor in governance. Theoretically, the paper aims at providing a cross-fertilization of perspectives on the role of the media in governance by drawing on governance research as well as on research on political communication and the public sphere. The empirical aim of the paper is to analyze how policy makers assess the importance of the media in governance. A key question addressed is the significance of fostering good media relations in order to be successful in governance in different policy areas. In addition, the paper analyzes the media strategies of policy makers' in terms of the intensity of the media contacts and of whether or not the policy makers themselves initiate the contacts. The study draws on a unique dataset, comprising questionnaire responses from the corporate, political, cultural and administrative elites (policymakers within the central government office) in Sweden.

Påståendet att medierna *har stor makt* i politiken är idag snarast att betrakta som en truism. Samtidigt finns en paradox i både den medievetenskapliga och den statsvetenskapliga forskningen när det gäller synen på mediernas politiska makt. På samma gång som båda forskningsfälten bärs av föreställningen om mediernas stora inflytande i politiken så har man i ganska liten utsträckning studerat medier som en central aspekt av governance, de demokratiska styrningsprocesserna. Medieforskarna har inom forskningsfältet politisk kommunikation framför allt diskuterat mediernas betydelse i valrörelser och/eller deras betydelse för medborgarnas politiska uppfattningar. Statsvetarna har å sin sida antingen knappast brytt sig om medier alls (governanceforskningen), eller betraktat dem som en arena för det politiska spelet och som en kanal mellan väljare och valda (valforskningen). Mediernas makt i politiken är emellertid en betydligt mer genomgripande och mångdimensionell än en fråga om relationen medier/politiker/väljare. Medialiseringen av politiken utgör enbart en aspekt av den gene-

¹ Monika Djerf-Pierre är docent i medie- och kommunikationsvetenskap vid JMG, Göteborgs universitet.
E-post: monica.djerf-pierre@jmg.gu.se

rella medialiseringen av samhällslivet (se t ex Asp 1986; Thompson 1995; Hjarvard 2004, 2008; Hepp et al, 2008; Krotz 2008; Ekström 2006; Strömbäck 2004 och i detta nummer). Studiet av mediernas makt bör därför inte längre utgå från att medier endast är en av många (och av varandra oberoende) inflytelserika institutioner i samhället. Istället bör analysens utgångspunkt vara att samhällslivet i stort medialiserats, vilket implicerar att alla inflytelserika samhällsinstitutioner har transformerats i sin grundläggande natur genom medialiseringsprocessen (Livingstone 2008).

Medier genomsyrar idag alla skikt av samhällslivet och utgör därför en förutsättning för beslutsfattande och policyprocesser inom såväl politik som andra samhällssektorer. Mediernas påverkan går utöver ”det politiska” i snäv mening och aktörer i beslutsprocesser inom näringsliv, intresseorganisationer och inom kulturfären måste också verka i förhållande till den medierade offentligheten. I sin roll som kritisk granskare av maktinstitutioner och makthavare blir medierna en självständig maktaktör som ömsom uppträder som med- och motspelare till de organisationer som är inblandade i olika opinionsbildnings- och beslutsprocesser (Asp 1988; Petterson et al 2006).

Den politiska journalistiken är dessutom inte längre koncentrerad till några få dominerande nyhetskanaler och de traditionella medierna press, radio och TV har utmanats av nätbaserade medier och plattformar som bloggar, nyhetsgrupper, onlineforum etc där etablerade föreställningar om politik ibland bekräftas men allt oftare utmanas och omförhandlas. Politiken behandlas inte längre bara inom traditionella nyhetsmedier, utan även inom populärkultur och suboffentligheter på nätet bedrivs ”skuggpolitik” som provocerar och utmanar de etablerade politiska institutionerna (Carpini & Williams 2001).

Fragmenteringen av medievärlden innebär att samtidigt som mediebildens blivit allt viktigare för samhällets maktaktörer så blir den allt svårare att kontrollera. Vissa försöker strategiskt använda medieuppmärksamheten till sin fördel, medan andra aktörer i andra situationer utvecklar strategier för att undvika offentligheten. Företeelser som krishantering, PR, public affairs och lobbying cirkulerar alla kring försöken att genom strategisk kommunikation hantera mediernas makt. Den strategiska kommunikationen handlar då såväl om att bygga och befrämja medierelationer i syfte att få positiv medieuppmärksamhet, som att om att reparera och undvika publicitetsskada. Medier är inte en arena och inte ens en aktör i politiken, utan medier och mediemakt genomsyrar samhällslivet och påverkar direkt eller indirekt (genom anteciperande av medielogiken och -makten) beslutsprocesser på alla nivåer och i alla organisationer som verkar i offentligheten. Socialchefen måste överväga vad konsekvenserna av negativ publicitet i samband med socialtjänständerna innebär för de inblandade, VD:n för det privata storföretaget måste ta eventuell publicitetsskada med i beräkningen när missförhållanden inom koncernen avslöjas, ordföranden i miljöorganisationen måste tänka på att hon då hon uttalar sig i TV-nyheterna samtidigt också kommunicerar ”internt” med de medlemmar som tittar på programmet och riksdagsmannen måste systematiskt odla sina mediekontakter för att få den positiva publicitet som krävs för att lyckas i personvalet etc. Mediernas påverkanskraft utgår dessutom mer från föreställningen om att medierna har makt, snarare än mediernas faktiska inflytande (Thompson 1995; Schudson 1995; Johansson 2006). Medierna får makt efter-

som vi tror att medierna har makt. En aktör som är övertygad om mediernas stora inflytande kommer att försöka agera strategiskt för att antingen undvika eller sträva efter exponering.

Eftersom governance involverar betydligt fler maktaktörer än politiker och tjänstemän är mediernas betydelse i governance mycket mer än en fråga om mediernas betydelse i politiken eller om relationen mellan politiker och medier. Samtidigt har forskningen hittills betonat mediernas roll för "inputsidan" av de demokratiska beslutsprocesserna och negligerat betydelsen för "outputsidan". "Studies about government officials and democracy tend to focus on the interaction between the media and politics, the elected side of government, and pay less attention to the non-elected side of government, public administration." (Lee 2000). När mediernas inflytande i policyprocesser undersökts har det oftast handlat om beslutsfattande under extraordinära händelser som terrorattacker, krig och katastrofer (se t ex Gilboa 2005). Paradoxen är därmed att mediernas betydelse för governance i många avseenden förblivit outforskad.

Det har sagts tidigare att mediernas största makt kanske ligger i föreställningen om *de har makt*. En central fråga för governanceforskningen är då hur governanceaktörer själva bedömer mediernas makt. I denna artikel analyseras och diskuteras synen på mediernas makt bland dem som har den formella makten i Sverige, den svenska makteliten. Fokus ligger på förhållningssättet till medierna bland några av de centrala aktörerna i svensk "democratic governance", nämligen regeringskansliets handläggande tjänstemän.

Det empiriska materialet utgår från två större enkätundersökningar. Den första, "Elitstudien", riktade sig till den svenska makteliten. Den var en uppföljning till den tidigare svenska Maktutredningens elitstudie (Pettersson 1989; SOU 1990:44; Pettersson 1996) och bestod av en totalundersökning av samtliga personer som innehade maktpositioner på nationell nivå (elitpositioner) inom politik, näringsliv, medier, kultur, organisationer och förvaltning i Sverige år 2001.² Enkäten innehöll frågor om personernas bakgrund, karriär, nätverk, åsikter, livsvillkor och livsstilar. Denna enkät inkluderade även makthavare inom regeringskansliet då dessa ingick i urvalet för förvaltnings- respektive politikereliten. Regeringen, riksdagsledamöter på tunga positioner, statssekreterare och politiskt sakkunniga fanns med i den politiska eliten och cheftjänstemän inom regeringskansliet, landshövdingar, ambassadörer, militära toppchefer och cheftjänstemän inom myndigheter fanns med inom förvaltningseliten. Den andra, "REKO-studien", är en enkätundersökning till regeringskansliets samtliga handläggare som genomfördes 2005.³ Denna enkät innehöll frågor om tjäns-

2 Enkäten genomfördes inom ramen för projektet Kön och eliternas reproduktion i ett komparativt perspektiv som finansierades av Riksbankens jubileumsfond. Se Göransson (red) (2007), samt Djerf-Pierre (2007) i samma volym. Enkäten skickades ut till totalt 2734 personer och svarsprocenten var 58 procent.

3 Enkäten skickades ut till samtliga handläggande tjänstemän inom regeringskansliet. Det innebär att de politiskt tillsatta positionerna inte ingick i undersökningen, t ex de politiskt sakkunniga. Totalt skickades 1739 enkäter ut och 858 svarade. Det innebär att svarsprocenten i undersökningen uppgick till 49,2 procent. Högst andel svarande fanns – när det gäller positioner – bland expeditionschefer (55%), ämnessakkunniga (57%), ämnesråd (53%) och departementssekreterare (51%). Lägst fanns bland rättsassessorer (32%) och rättsakkunniga (34%). Bland de olika departementen varierade svarsprocenten mellan 39 % för justitiedepartementet och 57 % för socialdepartementet.

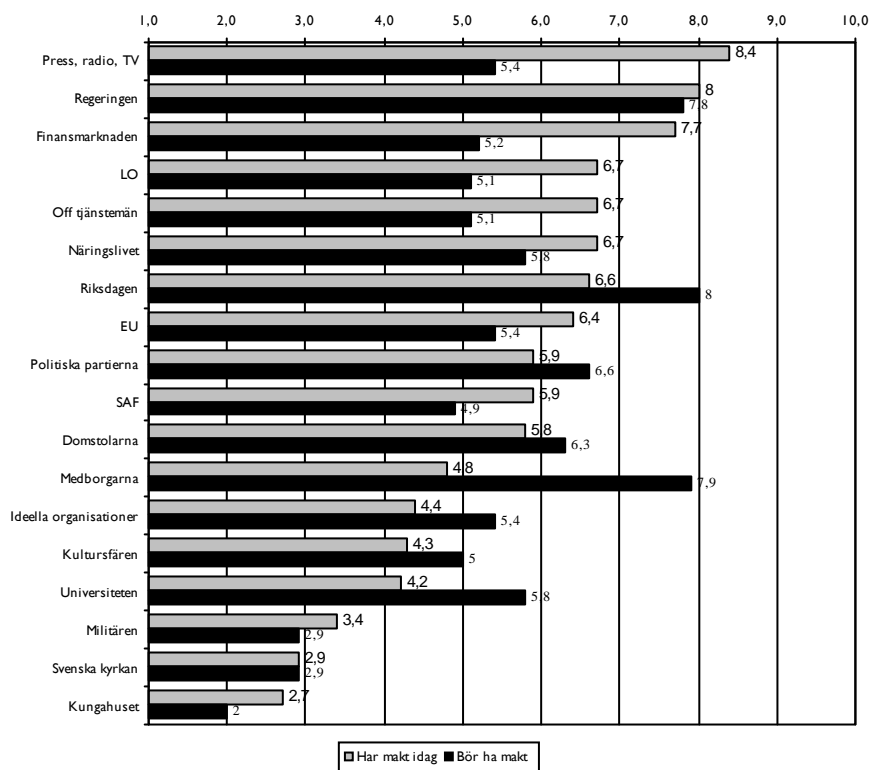
temännens verksamhet och deras bedömningar av de politiska processerna. Ingen av enkäterna hade särskilt fokus på medier, men frågor om förhållningssättet till medier (åsikter om mediernas makt, mediekontakter) utgjorde en del av det samlade frågebatteriet i båda.

Maktelitens syn på makten: (alltför) mäktiga medier

Om vi frågar den svenska makteliten om vilka organisationer och institutioner som har mest makt i det svenska samhället idag får vi ett entydigt svar: makteliten menar att medierna utgör den största maktfaktorn (Figur 1). Det framkommer i den enkätundersökning som genomfördes av den svenska makteliten 2001.

Figur 1 visar hur makteliten som helhet bedömer olika grupper och organisationers makt i samhällslivet: dels hur mycket makt de har idag, dels hur mycket makt

Figur 1 Den svenska maktelitens syn på hur mycket makt medierna har idag och hur mycket

Kommentar: Data från Elitstudien. Frågan avsåg hur mycket olika organisationer/grupper har att säga till om respektive bör ha att säga till om i dagens samhälle. Svaret angavs på en skala från 1 (mycket litet) till 10 (mycket stort). Figuren avser medelvärden på skalan. Antal svar var minst 1161.

dessa bör ha i samhället (se även Göransson 2007). Frågan är ställd på så sätt att svarspersonerna fick ange makten på en skala från 1 (ingen makt) till 10 (mycket makt). Makthavare från olika samhällsfält (politiken, näringslivet, organisationerna, medierna, förvaltningen, vetenskapen) ger då en i huvudsak mycket samstämmig bild av vilka som har makt i Sverige idag. Medierna rankas först (8,4). Därefter kommer regeringen (8,0) och finansmarknaden (7,7). Medborgarna rankas däremot lågt. När det gäller vilka som bör ha makt i dagens samhälle ser bilden annorlunda ut. Riksdagen, regering och medborgarna rankas här högst, medierna kommer mycket längre ner på listan (5,0). Det finns en generell tendens i eliten att tycka att den egna sektorn har betydligt mindre makt än vad andra sektorer makthavare har (ej i figur). Tex rankar näringslivet det privata näringslivets makt betydligt lägre än andra makthavare och förvaltningseliten rankar tjänstemän i stat och kommun relativt sett lågt på makt-skalan. Detsamma gäller makthavarna inom medierna som inte tycker att press, radio och TV har lika mycket makt som andra makthavare. Samtliga elitgrupper i kultur, förvaltning, näringsliv, organisationer, vetenskap och politik rankar medierna på första plats. Medieeliten själva rankar medierna först på tredje, efter finansmarknaden och regeringen. En annan generell tendens är att makthavarna tycker att den egna sektorn bör ha mer makt än den har idag. Andelen som tycker att medierna skall ha *mycket* makt är 27 procent inom medieeliten, mot cirka 10 procent i de andra elitgrupperna.

Samstämmigheten mellan olika makteliter om vem som har makt i Sverige är anmärkningsvärt stor och förvaltningseliten gör således samma bedömning som de övriga elitgrupperna när det gäller maktens fördelning. Även när det gäller frågan om vem som bör ha makt är resultaten entydiga. Makteliten är enig om att press, radio och TV bör ha mycket mindre makt än de har idag, samtidigt som framför allt medborgarna, riksdagen och universiteten bör öka sitt inflytande i mycket stor utsträckning.

Dessa resultat betyder att förställningen om de mäktiga massmedierna i samhället är mycket starkt förankrad i den svenska makteliten. Härom råder det nästintill konsensus bland samhällets makthavare. Men resultaten betyder också att det finns en mycket stark kritik mot denna mediemakt. Medierna ses om alltför mäktiga. Intressant är också den konsensus som råder om att politiker och de politiska institutionerna har mycket makt, men att denna makt betraktas vara helt i sin ordning. Makteliten är överens om att de demokratiska institutionerna bör ha mycket stor och kanske t o m större makt i samhällslivet. Det finns med andra ord ett starkt stöd för politik (demokrati) som styrform i samhällslivet hos makteliten.

Frågan i elitstudien avsåg dock makten i samhället i vid mening och inte makten i politiken. I REKO-studien fick regeringskansliets tjänstemän en i stora delar likalydande fråga om bedömningar av olika aktörers och institutioners makt, men frågan gällde här mer specifikt makten över svensk politik (och inte makten i samhället). Resultatet såg ändå i huvudsak ut på samma sätt som i elitstudien. Regeringen kom dock på första plats och medierna på andra i regeringskansliets handläggares bedömningar. När det gällde bedömningarna av hur mycket makt medierna bör ha i politiken så var resultatet också detsamma: Medierna antas ha stor makt i politiken, men de bör ha mycket, mycket mindre.

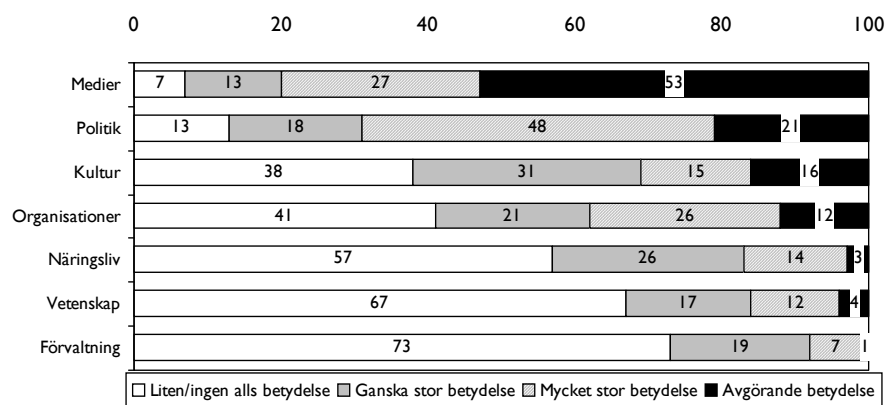
Medietränade makthavare? Mediernas betydelse för rekryteringen

Att man gör bedömningen att medierna har mycket makt i politiken i allmänhet behöver dock inte innebära att politiker och tjänstemän menar att medierna har makt i frågor som gäller den egna verksamheten. Det är visserligen intressant att belägga att det finns en uniform syn på de mäktiga massmedierna i den svenska makteliten, men det är kanske ännu viktigare att undersöka om och hur denna föreställda mediemakt tar sig konkreta uttryck. En indikator på detta är huruvida toppcheferna inom olika verksamheter själva måste anpassa sig till mediernas logik för att nå framgång och inflytande. Verksamheter som är utsatta för ett hårt ”medietryck” och där framgångar på mediearenan är en viktig för organisationens fortlevnad och legitimitet brukar dels komma till uttryck i att det skapas ett organisatoriskt ramverk för att hantera mediekontakter (PR- och informationsavdelningar etc), dels i behovet av att ”medieträna” sina ledande representanter för att klara offentlighetens krav (se t ex Erlandsson i detta nummer). Det innebär att man rekryterar personer till ledande positioner som har förmåga att handskas med medier. Medievana och medieframtoning blir en central rekryteringsgrund.

Att en politiker i Sverige idag måste kunna hantera journalister och ha förmåga att nå ut i medierna betraktas förmodligen som självklart, åtminstone när det gäller de politiska partiernas ledande företrädare. Förmågan att hantera massmedier är emellertid inte bara något som rör den politiska eliten. Ett uttryck för en medialiserad offentlighet är att makteliter på alla samhällsfält måste kunna förhålla sig till mediernas logik. Det innebär att medieträning också blir en förutsättning för rekryteringen av toppfunktioner på andra samhällsfält. För att fånga denna aspekt av medialiseringsstrycket på olika samhällsfält fick makteliten i elitstudien frågor om hur viktiga goda mediekontakter är för att överhuvudtaget kunna nå en topposition på det område de själva är verksamma inom. Förvaltningseliten fick således en fråga om mediekontaktens betydelse för att nå en topposition inom förvaltningen, politikerna om mediekontaktens betydelse för att nå en topposition i politiken osv.

Föga förvånande är det två samhällsområden där goda mediekontakter framförs som särskilt viktiga (Figur 2). För det första inom medierna själva, där goda mediekontakter ses som fullkomligt avgörande för karriärmöjligheterna. Därefter kommer politiken där 66 procent av politikereliten menar att det har ganska eller mycket stor betydelse och 21 procent menar att det är helt avgörande för möjligheten att nå en topposition. Endast 13 procent av politikereliten menar att goda mediekontakter har *liten* betydelse för möjligheterna att nå toppen. I organisationsvärlden och kulturvärlden har goda mediekontakter också en stor betydelse för rekryteringen, men mindre än inom politik och medier. Ungefär 6 av 10 makthavare inom organisationslivet och kultursfären menar att goda mediekontakter har stor eller ganska stor betydelse för möjligheterna att nå en topposition. Även toppchefer inom näringslivet ser mediekontakter som betydelsefulla men här är det något mindre än hälften ser dem som ganska eller mycket viktiga. Förvaltningseliten är den maktelit där goda mediekontakter uppfattas ha minst betydelse för rekryteringen till toppositionerna. Hela 73 pro-

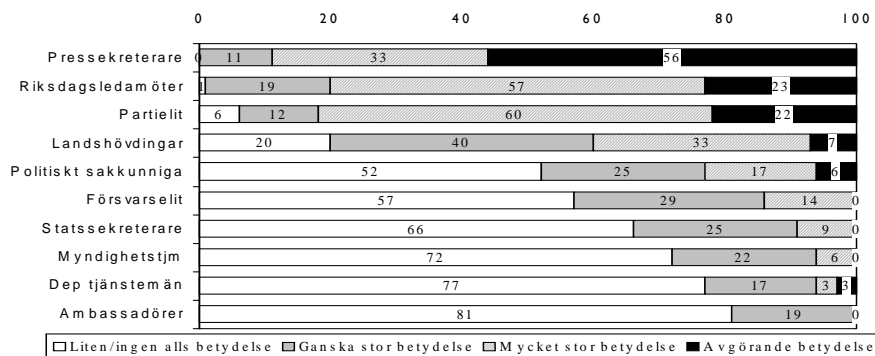
Figur 2. Olika elitgruppers bedömning av betydelsen av goda mediekontakter för att nå en topposition. Andelen som menar att goda mediekontakter har liten/ingen alls, ganska stor, mycket stor eller avgörande betydelse för möjligheterna att nå en topposition inom det egna

Kommentar: Data från Elitstudien. Frågans formulering: Enligt din bedömning, vilken betydelse har följande typer av kontakter och resurser när det gäller möjligheterna att nå en topposition inom de områden där du är verksam? Figuren avser svaren vad gäller mediekontakter som resurs. De svarsalternativ som fanns är "Avgörande betydelse", "Mycket stor betydelse" och "Ganska stor betydelse", "Inte särskilt stor betydelse" och "Ingen betydelse alls". I figuren har alternativen Inte särskilt stor och Ingen betydelse alls slagits samman. Antalet svar: Medier 155, Politik 286, Kultur 140, Organisationer 297, Näringsliv 272, Vetenskap 163, Förvaltning 304.

cent av förvaltningseliten anser att detta har liten betydelse eller ingen betydelse alls.. Även här ses alltså det förhållande som påtalats i andra artiklar i detta temanummer; mediekontakter betraktas av förvaltningseliten som något som skall skötas av politiker. Förvaltningen förväntas inte ha denna typ av kontakter, inte ens på chefsnivå. Att agera i den medierade offentligheten, vare sig i proaktivt eller reaktivt syfte, förutsätts ligga helt på politikernas bord. Samtidigt är det lite för enkelt att generalisera resultaten för hela elitgrupper på detta sätt. Om vi mer i detalj granskar mediekontakternas betydelse för olika positioner inom politik och förvaltning framkommer att skillnaderna mellan funktioner är stora (Figur 3). Som väntat är goda mediekontakter fullkomligt avgörande för pressekreterare. Riksdagsmännen och partieliten betonar också mediernas stora betydelse. Det gör även landshövdingarna, där medievana och erfarenhet av mediehantering är en förutsättning för den utåtriktade och representativa rollen. Mindre väntat är kanske att försvarseliten så starkt betonar mediernas betydelse – nästan hälften anser att goda mediekontakter har en ganska stor eller stor betydelse för möjligheterna att nå en topposition inom försvaret. Här får vi en tydlig indikator på att mediernas betydelse för governance är betydligt mer mångfacetterad

Figur 3. Olika politikereliters och förvaltningseliters bedömning av betydelsen av goda mediekontakter för att nå en topposition inom de områden de är verksamma (procent)

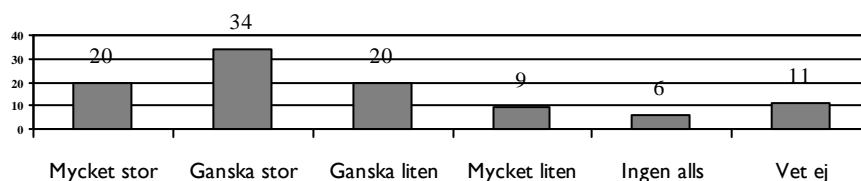
Kommentar: Data från Elitstudien. Se figur 2 för frågeformulering. Eliturvalet innebär att endast personer med högre/tyngre positioner inkluderats i urvalet. När det gäller riksdagsledamöterna innebär det att endast ledamöter som sitter med i något arbetsutskott finns med. Tabellen utgår från antal svarande positioner. Om en person innehar flera maktpositioner räknas den personens svar en gång för varje position. Man kan t ex både tillhöra partielliten och vara riksdagsledamot. Antar svarspositioner: Statssekreterare 16, Pressekreterare 9, Riksdagsledamöter 159, Partiellt (VU och partistyrelseledamöter samt ordförande i kvinno- och ungdomsförbund) 40, Politiskt sakkunniga 36, Ambassadörer 16, Försvarelit (generalgrad, amiralgrad) 35, Landshövdingar/länsöverdirektörer 15, Departementstjänstemän (enhetschefer, dep. råd, högre uppsatt tjänstemän) 110, Myndighetstjänstemän (generaldirektörer, överdirektör eller motsvarande) 72.

än att det handlar om en relation mellan politiker och medier och att medierna har olika betydelse för olika politiska sektorer och policyområden.

Medier som initiativskapare

Nödvändigheten av att ha goda mediekontakter för att nå en topposition är en av flera möjliga indikationer på den konkreta mediemakten inom olika samhällsfält och verksamhetsområden. Vi har kunnat konstatera att mediekontakter knappast är oviktiga på något område, men att betydelsen av mediekontakter ser mycket olika ut i olika verksamheter. Ytterligare en indikator på konkret mediemakt är maktbarnarnas bedömningar av hur viktiga mediekontakter är för att *uppnå resultat och få framgång inom de egna verksamhetsområdena*. I REKO-studien fick regeringskansliets tjänstemän frågan om hur stor betydelse goda mediekontakter har när det gäller att nå framgång i de politik- och förvaltningsområden som svarspersonen själv är verksam i (Figur 4). Här menar endast 15 procent att betydelsen är mycket eller ganska liten, samtidigt som över hälften anser att goda mediekontakter har mycket eller ganska stor betydelse och 20 procent menar att betydelsen är stor. Det betyder att i RK:s tjänstemäns bedömningar har mediekontakter stor betydelse för hur utfallet av den egna verksamheten kommer att bli. Däremot uppfattar tjänstemännen inte kommunikation via medier som ett effektivt sätt att styra politiken. En annan fråga (ej i figur) handlade om hur

Figur 4 Synen på goda mediekontakters betydelse för framgång i egna verksamheten hos regeringskansliets tjänstemän. Andelen som tycker att goda mediekontakter har stor eller ganska stor betydelse för framgång (procent)

Kommentar: Data från REKO-studien. Antal svar 796.

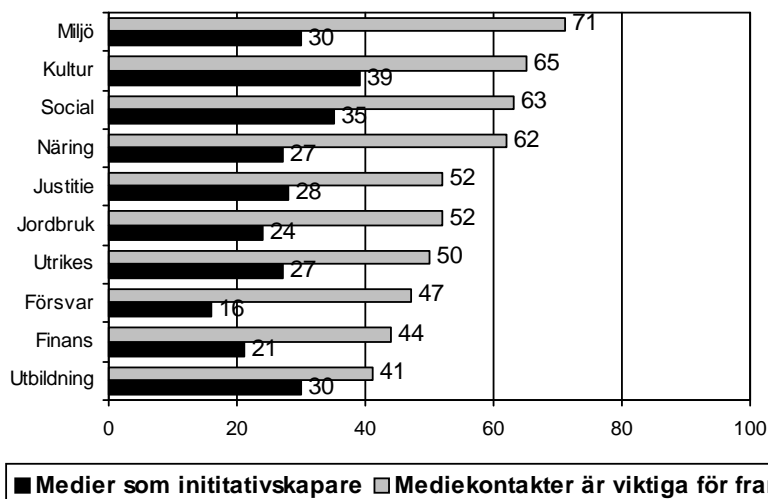
effektiva olika typer av styrformer är och genomgående uppfattas styrformen ”att göra offentliga uttalanden i media” som mycket ineffektiv. Endast drygt 20 procent menar att det är ganska eller mycket effektivt och bara några få procent av tjänstemännen uppfattar det som mycket effektivt. Det indikerar att regeringskansliets handläggare uppfattar att medieuppmärksamhet påverkar förutsättningarna för och utfallet av verksamheten, men att möjligheterna att kunna styra denna medieuppmärksamhet till egen fördel antas vara begränsade. Medierna är mäktiga men svåra att styra.

Det finns dock skillnader mellan olika departement när det gäller bedömningarna av mediernas betydelse för framgång i den egna verksamheten (Figur 5, den grå stapeln). Miljödepartementet toppar listan. 71 procent av miljödepartementets handläggare menar att goda mediekontakter har mycket eller ganska stor betydelse för framgång. Därefter följer kultur-, social- och näringsdepartementen. Minst betydelse anses mediekontakter ha i utbildningsdepartementet samt i finans- och försvarsdepartementet. Ytterligare ett sätt att mäta mediemakt är att fråga om det konkreta inflytandet över verksamheten, dvs. hur medierna på olika sätt påverkar både arbetsformer och själva innehållet i den verksamhet som bedrivs. En sådan indikator på mediernas betydelse i regeringskansliets arbete är deras roll som initiativskapare. I REKO-studien fick tjänstemännen flera frågor om varifrån initiativet till frågor som tas upp i det egna verksamhetsområdet (departementet) kommer, varav medierna utgjorde en möjlig initiativkälla.

Figur 5 (den svarta stapeln) visar hur stor andel av regeringskansliets handläggare som säger att initiativ på deras område ofta eller ganska ofta kommer från medierna. Här finns ett mönster som i stor utsträckning påminner om mönstret när det gällde mediekontakternas betydelse för framgång. Försvar och finans finns i botten, kultur, social och miljö i toppen.

Medierna är således viktiga för verksamheten inom departementen, men hur viktiga? Det är bara i relation till andra påverkansfaktorer som en sådan uppskattning låter sig göras. Sammantaget svarande, föga förvånande, handläggarna att det absolut vanligaste är att initiativet kommer inifrån RK (91 procent svarar att initiativet mycket eller ganska ofta kommer från det egna departementet, 52 procent från andra delar i RK). EU och statliga myndigheter har också stor betydelse som initiativskapare (60

Figur 5 Mediekontaktens betydelse för framgång inom olika departementsområden (andelen som anger att medierna har mycket stor eller ganska stor betydelse) samt mediernas betydelse som initiativtagare inom olika departementsområden (andelen som anger att medierna ofta eller ganska ofta är uppbav till initiativ till frågor som tas upp i det egna verksamhets-

Kommentar: Data från REKO-studien. När det gäller hur viktiga mediekontakter är så avsåg frågan "betydelsen av goda mediekontakter för framgång på det område du är verksam". Svartalternativen var Mycket stor, Ganska stor, Ganska liten, Mycket liten, samt Vet ej. Antal svar: Utbildning 53, Finans 129, Försvar 42, Utrikes 198, Jordbruk 42, Justitie 74, Näring 121, Social 63, Kultur 23, Miljö 51. När det gäller medierna som initiativskapare var frågeformulering: "Varifrån uppfattar du att initiativen kommer som leder till att frågor inom ditt verksamhetsområde tas upp till behandling?" Figuren avser svaren på frågan om hur ofta initiativ kommer ifrån media. Svartalternativen var Mycket ofta, Ganska ofta, Ganska sällan, Mycket sällan, samt Aldrig. Antal svar: Utbildning 53, Finans 131, Försvar 43, Utrikes 199, Jordbruk 42, Justitie 74, Näring 120, Social 63, Kultur 23, Miljö 52.

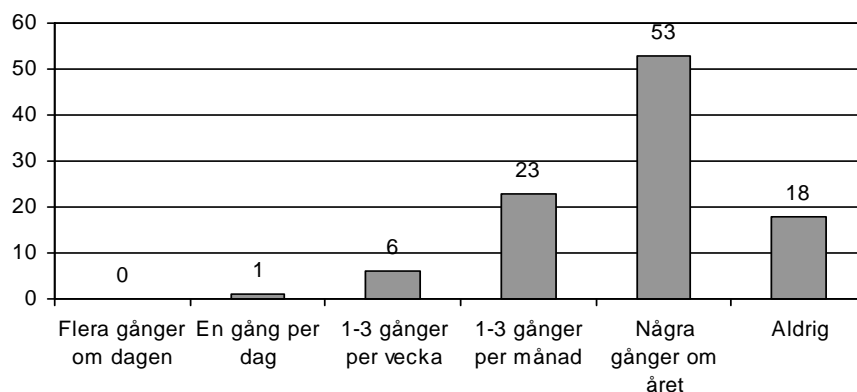
respektive 47 procent). Totalt var det 27 procent som svarade att initiativ till frågor mycket eller ganska ofta kommer från medier. Det är t o m något högre än andelen som säger att initiativet kommer från riksdagen (22 procent) eller företag och intresseorganisationer (24 procent) och betydligt högre än andelen som nämner kommuner och landsting (6 procent), forskare (6 procent) eller enskilda medborgare (9 procent). Det betyder att vi även i jämförelse med andra initiativkällor kan dra slutsatsen att medierna är förhållandevis betydelsefulla initiativskapare i regeringskansliet..

Mediekontakter: på mediernas initiativ

Medierna är således viktiga för verksamheten, men innebär det också att man har omfattande kontakter med journalister? I REKO-enkäten tillfrågades handläggarna också om hur ofta de har kontakt med "medier" (Figur 6).

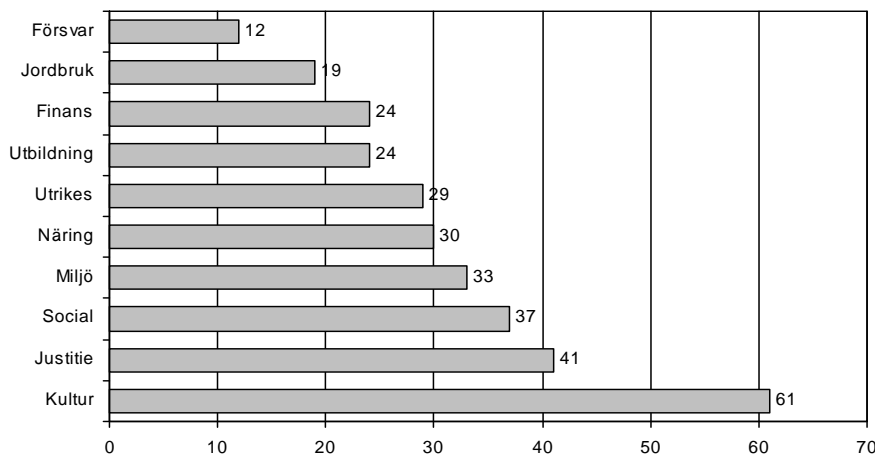
Svarsalternativen varierade mellan flera gånger om dagen till aldrig. Det framgick tydligt av svaren att väldigt få av tjänstemännen har kontakter med medier. Bara 7 procent har kontakt minst någon gång per vecka. Ungefär en femtedel har aldrig överhuvudtaget kontakt med medier. De flesta uppger kontakt någon gång per år. Bland cheferna är det ungefär hälften som har regelbundna mediekontakter (definierat som kontakt minst flera ggr i månaden), bland icke chefer ungefär en fjärdedel. Det är viktigt att fråga sig hur man svarar på den här typen av fråga. Vi vet från tidigare studier att maktavare gärna överdriver frekvensen i sina medieframträdanden, i synnerhet då man ställs inför den allmänna frågan om framträdanden i "media" (Nordberg & Edström 2007). I REKO-studien kan vi också mycket riktigt se att om man specificerar frågan till att gälla enskilda medietyper är det långt fler som säger sig inte ha kontakt med medier alls. Detta indikerar att man överskattar mediekontakterna i svaren. Andelen som har regelbundna kontakter (minst flera ggr i månaden) med enskilda medietyper varierar från 9 procent för storstadspresen till 1 procent för politisk tidskrift. I REKO-studien ställdes också frågan om hur ofta man faktiskt framträtt i dessa medier. Även här är det vanligt med prestigesvar, men siffrorna blir ändå lägre än när det gäller mediekontakter i allmänhet. Man kan ju ha kontakt med medier som källa utan att man framträder med citat eller intervju. Kontaktfrekvensen med medier varierar dock ganska kraftigt mellan departementen (Figur 7) Andelen handläggare med regelbunden kontakt (kontakt minst flera ggr i månaden) är störst i kulturdepartementet, vilket knappast är förvånande då mediefrågor tillhör detta departe-

Figur 6 Regeringskansliets tjänstemäns mediekontakter.

Kommentar: Data från REKO-studien. Frågan avser hur ofta man har kontakter med "media". Antal svar 802.

Figur 7 Regelbundna mediekontakter hos departementens tjänstemän. Andel som anger att de har kontakt med medier minst några gånger i månaden.

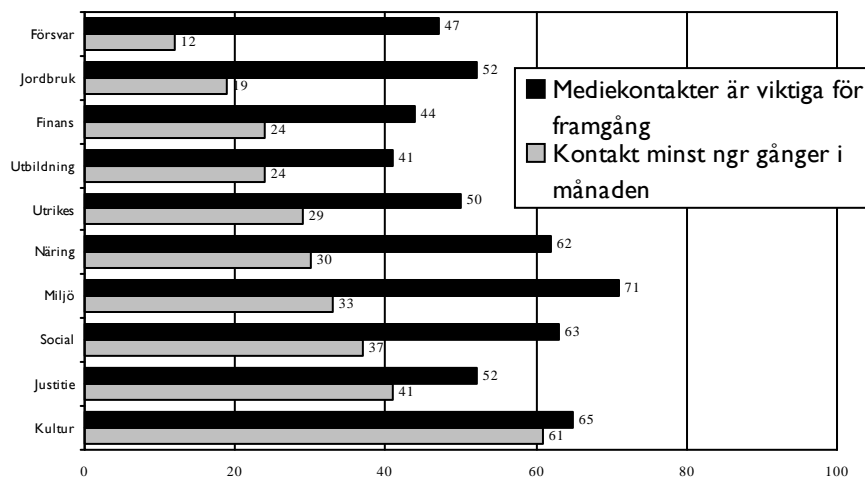

Kommentar: Data från REKO-studien. Frågan avser hur ofta man har kontakter med "media". Antal svar: Kultur 23, Justitie 74, Social 63, Miljö 52, Näring 122, Utrikes 198, Utbildning 54, Finans 131, Jordbruk 42, Försvar 43.

ments ansvarsområden. Därefter kommer flera departement där de regelbundna kontakterna ligger i eller när 30-procentsintervallet: justitie, social, miljö, näring och utrikes. Försvar och jordbruk ligger lägst när det gäller mediekontakter. Kulturdepartementets intensiva mediekontakter kommer till stor del av att mediernas representanter har kontakt med tjänstemännen i egenskap av verksamhetsföreträdare (för information, förhandling, påtryckningar). För de övriga departementen är det sannolikt nyhetsintresset för verksamheten som avgör skillnaderna i kontaktfrekvens.. På en fråga om vem som tar initiativet till kontakten – medierna eller verksamheten – svarar nämligen i princip alla att det är medierna som är den aktiva parten. Det betyder att vi snarare kan se kontaktfrekvensen här som ett uttryck för och mått på medietryck på verksamheten och inte som ett resultat av att handläggarna själva har aktiva mediestrategier. Det är inte tjänstemannens intresse av att nå ut som genererar journalistkontakter (för ett sådant finns inte), utan det är mediernas nyhetsintresse för verksamheten som får journalister att ta kontakter även med tjänstemännen.

Frågan är då vad som skapar nyhetsintresse för vissa departement och inte för andra. En möjlig förklaring är att medieintresset – på grund av nyhetsvärderingslogiken (se t ex Johansson 2004) – dras till vissa verksamhetsområden. I linje med detta kan man tänka sig att departement som ansvarar för "publika" eller medborgarnära verksamheter, dvs. verksamhetsområden som berör den enskilda medborgaren direkt i dennes vardag, lättare hamnar i mediernas fokus än verksamheter som befinner sig långt ifrån gemene mans erfarenhetssfär. Det skulle förklara varför social ligger högt och försvar samt jordbruk ligger lågt. Det förklarar dock inte varför justitie- eller mil-

Figur 8 Mediekontaktens betydelse i förhållande till frekvensen i mediekontakterna hos handläggare inom olika policyområden.

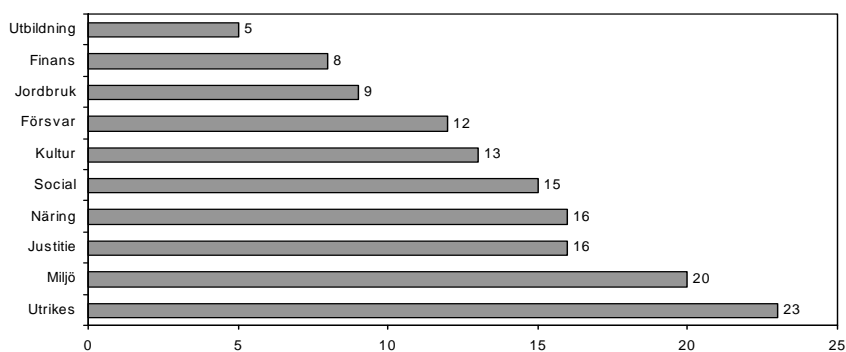

Kommentar: Data från REKO-studien. Se figur 7 för frågan om mediekontaktens betydelse för framgång. Antal svar när det gäller kontaktfrekvens: Kultur 23, Justitie 74, Social 63, Miljö 52, Näringslivet 122, Utrikes 198, Utbildning 54, Finans 131, Jordbruk 42, Försvaret 43.

jö ändå utsätts för ett relativt sett hårt medietryck, och att utbildning i mindre utsträckning tycks attrahera medieintresse. Möjligtvis finns förklaringen i vad som under undersökningsperioden rört sig i den politiska debatten, där frågor om brott och straff och miljö (t ex klimatfrågorna) funnits med på dagordningen. Det går inte heller att utesluta att ett generellt nyhetsintresse för en viss verksamhet skapats på politisk nivå, vilket i sin tur kommer till uttryck i ett medietryck på olika verksamheter som sedan ”spiller över” även på tjänstemännen. Om så är fallet går dock inte att avgöra i denna studie. Politikernas och de politiska tjänstemännens mediestrategier och -aktiviteter ingick inte i REKO-studien.

Det är ett intressant faktum att när man sätter intensiteten i mediekontakterna i förhållande till bedömningarna av mediernas betydelse för framgång i den egna verksamheten (Figur 8) så verkar dessa inte hänga ihop på något systematiskt sätt. Det är inte så att de departement som menar att mediekontakter har stor betydelse för framgång i verksamheten också har mest mediekontakter. I kulturdepartementet anser man mediekontakter var mycket viktiga för framgång, och man har ofta kontakt med medierna. Men för övriga departement är bilden mer komplex och ambivalent. I miljödepartementet tycker man mediekontakter är mycket viktiga, men tjänstemännen har inte särskilt ofta mediekontakter. Även försvars- närings- utrikes- och socialdepartementen är påtagligt ambivalenta. Klart är i alla fall att upplevelsen av mediemakt över den egna verksamheten inte nödvändigtvis leder till ett aktivt förhållningssätt till

Figur 9 Mediekontakter som en del av arbetsuppgifterna för en tjänsteman. Andel av regeringskansliets tjänstemän som menar att mediekontakter bör ingå i arbetsuppgifterna för en tjänsteman i RK i mycket eller ganska stor utsträckning (procent)

Kommentar: Data från REKO-studien. Antal svar: utbildning 54, Finans 34, Jordbruk 43, Försvar 43, Kultur 23, Social 63, Närings 129, Justitie 75, Miljö 54, Utrikes 202.

medierna från tjänstemännens sida. En kombination av faktorer förefaller istället inverka på kontaktintensiteten: det aktuella medietrycket på verksamheten, arbetslogiken och relationen mellan politiker och tjänstemän på det aktuella departementet samt tjänstemännens egen rolluppfattning.

Inom RK finns ganska olikartade föreställningar om huruvida mediekontakter bör ingå som en del av arbetsuppgifterna för en tjänsteman (Figur 9). Inom utbildningsdepartementet svarar endast 5 procent av handläggarna att instämmande på den frågan, inom miljö- och utrikesdepartementet över 20 procent. Detta indikerar att det finns olika kommunikationskulturer inom olika delar av RK och att detta också inverkar på hur kontaktmönstret politik-förvaltning-medier ser ut.

Slutsatser

Inom den svenska makteliten råder en mycket stark föreställning om mediernas stora makt i samhället. Makthavare inom politik, näringsliv, förvaltning, organisationer och vetenskap är fullkomligt överens om att medierna är den institution som har mest makt i samhällslivet i Sverige idag. Samtidigt uppfattas denna stora makt som problematisk och makthavarna är lika rörande överens om att medierna idag har *alltför stor* makt. Tjänstemännen inom regeringskansliet är av samma uppfattning. Bland tjänstemännen inom regeringskansliet framträder mer än något annat en stark ambivalens inför medierna. De menar att medierna på olika sätt påverkar den konkreta verksamheten inom RK, inte minst som initiativskapare. Samtidigt betraktas mediekontakter som något som bör skötas av politikerna. Tjänstemännen själva har i stor utsträckning ett reaktivt eller passivt förhållningssätt till medierna – när kontakter sker är det nästan undantagslöst på mediernas initiativ.

Resultaten i denna studie visar tydligt att medierna har stor betydelse för governance, och att denna betydelse aktualiseras i alla led i styrningsprocessen. Att säga att medierna har betydelse för governance betyder dock självfallet inte att medierna vare sig har *samma* betydelse eller att de alltid har *störst* betydelse. Inflytandet varierar både mellan policyområden och sannolikt också mellan nationella medie-politiska system (Hallin & Mancini 2004; Plasser & Plasser 2002). Mediernas betydelse är mångdimensionell och verkar på både kort och lång sikt. På kort sikt sätter medierna dagordningen för samhällsdebatten. På lång sikt bidrar medier till att bygga politiska identiteter och skapa kulturella referensramar, inte minst vad gäller synen på politik, politiker och på demokratin som styrelsesätt. Medierna skapar förväntningar på politiker och politiken, definierar de måttstockar och kriterier varefter handlingar och åtgärder definieras som ”misslyckande” eller ”framgångsrika”. Medierna pekar ut makthavare och utkräver också ansvar, men ansvar i mediernas ögon är inte alltid detsamma som det formella ansvaret (Ekström, Johansson & Larsson 2006; Ekström 2006). Medierna bidrar därmed till att skapa legitimitet eller till att undergräva den för såväl aktörer och institutioner. Mediernas konstruktion av det ”politiska” medverkar till att möjliggöra viss policy och omöjliggöra en annan. Den centrala frågan är i och med detta inte längre *om* medierna påverkar governance utan snarare på *vilket sätt och med vilka konsekvenser*. Klart är att frågor om mediemakt borde få spela en större roll i governance-forskningen än vad som hittills varit fallet.

Referenser

- Asp, Kent, 1986. *Mäktiga massmedier*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Asp, Kent, 1988. ”Politisk journalistik. Studier i mediernas partiskhet och makt”. I Carlsson, Ulla (red), *Forskning om journalistik*. Nordicom-Nytt/Sverige 4.
- Carpini, Michael Delli & Williams, Bruce A., 2001. ”Let us infotain you: politics in the new media environment”, i Bennet, Lance W & Entman, Robert M. *Mediated Politics. Communication and the future of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Djerf-Pierre, Monika, 2007. ”Metod och material”. I Göransson, Anita (red), *Maktens kön*. Stockholm: Nya Doga.
- Ekström, Mats, 2006. ”Politiskt ansvarsutkrävande i mediasamhället”, i Ekström, Mats m.fl. (red) *Om demokratins villkor*, volym 1 och 2. Örebro: Örebro universitet.
- Ekström, Mats, Johansson, Bengt & Larsson, Lars-Åke, 2006. ”Journalism and the scrutiny of local politics. A study of scrutiny and accountability in Swedish journalism”, *Journalism Studies* 7(2) s. 292-311.
- Gilboa, Eytan, 2005. ”The CNN Effect: The Search for a Communication Theory of International Relations”. *Political Communication* 22(1), s 27-44.
- Göransson, Anita (red), 2007. *Maktens kön*. Stockholm: Nya Doga.
- Hallin, Dan & Mancini, Paolo 2004. *Comparing Media Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hepp, Andreas, Krotz, Friedrich, Moores, Shaun & Winter, Carsten (eds.), 2008. *Connectivity, Networks and Flows: Conceptualizing Contemporary Communications*. New York: Hampton Press.
- Hjarvard, Stig, 2004. ”From Bricks to Bytes: The Mediatization of a Global Toy Industry”, i Bondebjerg, Ib & Golding, Peter (red), *European Culture and the Media*. Bristol: Intellect Books.

- Hjarvard, Stig, 2008. "The Mediatization of Religion: A Theory of the Media as Agents of Religious Change", i *Northern Lights* 2008. Yearbook of Film & Media Studies. Bristol: Intellect Press.
- Johansson, Bengt, 2004. "Journalistikens nyhetsvärderingar". I Strömbäck, Jesper (red.), *Medierna och demokratin*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, Bengt, 2006. *Efter valstugorna. Skandalstrategier och mediemakt*. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Krotz, Friedrich, 2007. "The meta-process of 'mediatization' as a conceptual frame". *Global Media and Communication* 2007(3).
- Livingstone, Sonia, 2008. The Presidential Address to the Annual Conference of the International Communication Association in Montreal, May 2008. (<http://www.icahdq.org/conferences/presaddress.asp>)
- Lee, Mordecai, 2000. "Reporters and Bureaucrats: Public Relations Counter-Strategies by Public Administrators in an Era of Media Disinterest in Government", *Public Relations Review*, 25(4), s 451–463.
- Nordberg, Karin & Edström, Maria, 2007. "Medierummets eliter", I Göransson, Anita (red), *Maktens kön*. Stockholm: Nya Doxa.
- Petterson, Olof, 1989. *Maktens nätverk. En undersökning av regeringskansliets kontakter*. Stockholm: Carlsson.
- Petterson, Olof, Micheletti, Michelle, Hermansson, Jörgen & Westholm, Anders, 1996. *Demokrati och ledarskap*. Demokratirådets rapport. Stockholm: SNS förlag.
- Petterson, Olof, Djerf-Pierre, Monika, Holmberg, Sören, Strömbäck, Jesper & Weibull, Lennart, 2006. *Mediernas valmakt*. Demokratirådets rapport. Stockholm: SNS förlag.
- Plasser, Fritz & Plasser, Gunda, 2002. *Global Political Campaigning. A Worldwide Analysis of Campaign Professionals and Their Practices*. Westport: Praeger.
- Schudson, Michael, 1995. *The Power of News*. Cambridge: Harvard University Press.
- SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige*. Maktutredningens huvudrapport. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Strömbäck, Jesper, 2004. *Den medialiserade demokratin*. Stockholm: SNS förlag.

■ Medialisering och makt: En analys av mediernas politiska påverkan

JESPER STRÖMBÄCK¹

ABSTRACT

Mediatization and Power: An Analysis of the Media's Political Influence. During the last few decades it has become increasingly common to characterize modern politics as mediated and mediatized. Problematic, though, is that both concepts are referred to more often than they are properly defined, and that there is a deficit in systematic empirical studies on the degree to which politics has become mediatized. Against this background, the purpose of this article is to analyze the concepts of “mediated” and “mediatized” politics, and to empirically investigate how Swedish members of parliament and political journalists perceive the media’s political influence. The theoretical analysis suggests that the mediatization of politics should be understood as a multidimensional concept, whereas the empirical results show that both members of parliament and political journalists believe that the media do have extensive influence over politics as well as the general public.

Inledning

Under de senaste 20 åren har det blivit allt vanligare att karaktärisera den moderna politiken som medierad och medialiserad. Internationellt sett hör Nimmo och Combs (1983) till föregångarna, medan Asp (1986) hör till de svenska föregångarna. Ofta kopplas diskussionen samman med teorin om en särskild form av medielogik (Altheide & Snow 1979, 1988; Mazzoleni & Schulz 1999) som implicit eller explicit anses stå i motsatsställning till en särskild form av politisk logik (Mazzoleni 1987; Meyer 2002). Enligt ett sådant synsätt bör medierna respektive politiken förstås som två skilda sociala system som vardera består av såväl institutioner som aktörer och som vardera har särskilda uppgifter och vars funktionssätt, åtminstone teoretiskt, präglas av olika grundläggande logiker (Strömbäck, 2008). Det problem som identifieras är att den ena sfären – politiken – har tappat makt och inflytande i förhållande till den andra sfären – medierna (Asp 1986; Kepplinger 2002; Mazzoleni 2008a,

¹ Jesper Strömbäck är Ludvig Nordström professor i journalistik vid Mittuniversitetet och forskningsledare vid Demokratiinstitutet Demicom.
E-post: Jesper.stromback@miun.se

2008b; Mazzoleni & Schulz 1999; Schulz 2004). Frågan om politikens mediering och medialisering handlar därmed ytterst om makt och inflytande i det moderna samhället.

Problemet med diskussionen om politikens mediering och medialisering är dock att begreppen används oftare än de definieras, och att det ofta sätts likhetstecken mellan den medierade och den medialiserade politiken. Det gäller även den internationella litteraturen där ”mediated politics” och ”mediatized politics” ofta används som synonymmer.

Mot den här bakgrunden har den här artikeln två syften, varav det ena är teoretiskt och det andra empiriskt. Det första syftet är att analysera begreppen ”medierad” och ”medialiserad” politik. I den delen kommer artikeln att argumentera för att en åtskillnad bör göras mellan de båda begreppen, och för att medialiseringen av politik bör förstås som ett flerdimensionellt koncept som ytterst handlar om mediernas makt och inflytande i samhället. Det andra syftet är att, utifrån den teoretiska analysen, empiriskt undersöka hur svenska riksdagsledamöter och politiska journalister uppfattar mediernas makt och inflytande i den politiska opinionsbildningen.

Medierad och medialiserad politik

Tanken att politiken är eller har blivit medierad och medialiserad är på intet sätt ny. Även om det är först under de senaste decennierna som begreppen har blivit mer framträdande går de att spåra åtminstone tillbaka till 1900-talets början och Walter Lippmans klassiker *Public Opinion* (1922/1997). I den poängterade han att det som har störst betydelse för människors åsikter och handlingar inte är verkligheten som sådan, utan bilderna av verkligheten i människors huvuden – och att dessa i stor utsträckning bygger på information förmedlad via pressen. Tagna tillsammans formar pressens – eller mer allmänt, mediernas – bilder av verkligheten en pseudoverklighet, och denna pseudoverklighet är för de flesta verkligare än verkligheten eftersom det är den enda form av verklighet som de har tillgång till, åtminstone när det handlar om institutioner, aktörer, frågor eller företeelser bortom deras egna erfarenheter.

Det Lippman beskrev som pseudoverklighet kan också beskrivas som en medierad verklighet (Nimmo & Combs 1983). Det som definierar en medierad verklighet är att vår kunskap och information om den är förmedlad av medier av något slag, snarare än via interpersonell kommunikation eller inhämtad via egna erfarenheter.

Av detta följer att politik bör beskrivas som medierad om eller när människor i huvudsak får information om politik via medier, i huvudsak traditionella massmedier såsom TV, radio och tidningar, och när medierna utgör den viktigaste kommunikationskanalen mellan medborgare och politiker (Asp 1986; Bennett & Entman 2001; Nimmo & Combs 1983). Av detta följer också att ”den medierade politiken” i huvudsak är ett statiskt och deskriptivt begrepp (Mazzoleni & Schulz 1999; Strömbäck 2008).

Att mediering är ett i huvudsak statiskt och deskriptivt begrepp skiljer det från medialisering, som är ett analytiskt och processorienterat koncept. Schulz (2004: 88) konstaterar exempelvis att ”mediatization relates to changes associated with communication media and their development”, medan Hjarvard (2004: 48) skriver att

”mediatization implies a process through which core elements of a social or cultural activity (like work, leisure, play etc.) assume media form”. I samma anda skriver Asp (1986: 359) att: ”Med politikens medialisering avser vi här ett politiskt system som i hög grad påverkas av och är anpassat till de krav som massmedierna ställer i sin bevakning av den politiska världen”.

Medialisering är med andra ord en dynamisk process där medierna och deras format, krav och innehåll påverkar andra sfärer i samhället, inte minst politiken. *Mediering* är en förutsättning för men inte liktydigt med *medialisering*. Ju mer medialiserad politiken är, desto större inflytande över politiken har medierna (Asp & Esaiasson 1996; Strömbäck 2008). Frågan om politikens medialisering är därmed en fråga om grader där politiken kan vara mer eller mindre medialiserad (Asp & Esaiasson 1996; Hjarvard 2004; Strömbäck 2008).

Samtidigt är det inte självklart hur mediernas grad av inflytande över politiken ska förstås. Å ena sidan visar forskningen om mediernas makt och effekter (Iyengar & McGrady 2007; Preiss et al. 2007) att medierna kan utöva avsevärd makt över exempelvis vilka frågor människor tycker är viktigast (McCombs 2006; Wanta & Ghanem 2007), vilka frågor människor utgår från när de bedömer politiska ledare (Iyengar & Kinder 1987; Roskos-Ewoldsen, Klinger & Roskos-Ewoldsen 2007) och över hur människor uppfattar verkligheten (Iyengar 1991; Callaghan & Schnell 2005; Shanahan & Morgan 1999). Å andra sidan bygger flertalet teorier om mediernas makt på studier av deras effekter på individnivå, vilka är beroende av en kausal logik där det är möjligt att tydligt skilja mellan beroende och oberoende variabler (Schulz 2004). Flertalet teorier om mediernas effekter utgår också från att medieinnehållet är vad som betyder mest, medan betydelsen av mediernas format kommer i skymundan (Altheide & Snow 1991).

Konsekvensen av detta är att flertalet teorier om mediernas effekter misslyckas med att fånga upp betydelsen av de interaktioner och ömsesidiga beroendeförhållanden som återfinns på systemnivå och med avseende på hur medierna formar och omformar villkoren för och innehållet i politiska, kulturella och sociala processer. Forskningen om och teorierna kring mediernas effekter är viktiga men samtidigt otillräckliga för förståelsen av olika medialiseringsprocesser, eller för att citera Schulz (2004: 90): ”mediatization as a concept both transcends and includes media effects”.

Vad som behövs är med andra ord en definition av mediernas inflytande som inkluderar interaktionerna och de ömsesidiga beroendeförhållandena mellan mediasystem, institutioner och aktörer; politiska system, institutioner och aktörer; medborgare samt kultur som ett system av normer, värderingar och förväntningar – och som inkluderar men inte stannar vid medieeffekter på individnivå som härstammar från mediernas innehåll (jfr Blumler & Gurevitch 1995; Cook 2005; Dahlgren 2004; Hallin & Mancini 2004).

Mediologik och politisk logik

Nära kopplad till diskussionen om politikens mediering och medialisering är begreppen ”mediologik” och ”politisk logik” (Mazzoleni 1987; Meyer 2002; Strömbäck 2008). Enligt Altheide och Snow (1979, 1988, 1991) har mediologiken kommit att

präglar hur sociala och politiska institutioner, aktörer och processer både agerar och utspelar sig samt uppfattas av olika aktörer. Med medielogik syftar de (1979: 10) på:

...a form of communication; the process through which media present and transmit information. Elements of this form include the various media and the formats used by these media. Format consists, in part, of how material is organized, the style in which it is presented, the focus or emphasis on particular characteristics of behavior, and the grammar of media communication. Format becomes a framework that is used to present as well as interpret phenomena.

Att den här definitionen är abstrakt förhindrar inte att den går att konkretisera. Enligt en mer konkret definition handlar medielogiken om det medieinnehåll som följer av ett mediums format, organisation, interna arbetsvillkor, normer samt behov av uppmärksamhet. Medierna själva och deras behov – formade av ett samspel mellan teknologiska villkor och förutsättningar, organisatoriska och institutionella faktorer, mediepublikerna och konkurrensen om publikernas uppmärksamhet, samt med politiska och ekonomiska aktörer – snarare än verkligheten i sig är det som styr vad medierna rapporterar om och hur medierna formar rapporteringen. Mediernas nyhetsvärderingar handlar ur det perspektivet mindre om verkligheten och mer om att möta mediernas egna behov av nyheter som passar de egna formaten och produktionsvillkoren och som kan leda till framgång i konkurrensen om människors uppmärksamhet. På liknande sätt ligger mediernas egna behov av att reducera det informationsöverskott som råder i samhället och att samtidigt vara framgångsrika i kampen om människors uppmärksamhet bakom utvecklandet av ett antal berättartekniker som antas präglar mediernas innehåll. Till dessa berättartekniker hör tillspetsning, förenkling, polarisering, konkretion, intensifiering, personifiering (Hernes 1978; Asp 1986), stereotypisering (Strömbäck 2000) och gestaltandet av politik som ett strategiskt spel snarare än som sakfrågor (Patterson 1993; Mazzoleni 1987; Strömbäck 2004).

Som begrepp är den politiska logiken mindre utvecklat än medielogiken, och detta är ett område där mycket återstår att göra. Kärnan i varje form av definition av den politiska logiken utgörs i vilket fall av att politik ytterst handlar om kollektivt och auktoritativt beslutsfattande, fördelningen av värden i samhället samt om implementeringen av politiska beslut (Cook 2005). Politik handlar, för att citera Lasswell (1950), om "who gets what, when and how". Enligt Meyer (2002: 12) består den politiska logiken dels av en policydimension – "the effort to find solutions for politically defined problems by means of programs for action" – dels av en processdimension – "the effort to gain official acceptance of one's chosen program of action". Till dessa två dimensioner kommer en implementeringsdimension, som handlar om att politiskt fattade beslut verkställs på det sätt som avsågs vid beslutsfattandet.

Vad gäller dessa tre dimensioner utgörs de primära aktörerna av politiska partier och politiker som verkar inom politiska institutioner, och fokus ligger framförallt på sakfrågor, sakliga förhållanden i verkligheten och förslag på hur olika problem kan eller bör lösas. Andra viktiga aktörer är tjänstemän på olika nivåer inom stat, kommuner och landsting samt olika myndigheter och politiskt styrda organ. I samtliga fall finns särskilda processer, normer och mekanismer för att så långt som möjligt säkerställa att de som har den politiska makten har fått den på ett legitimt och korrekt sätt,

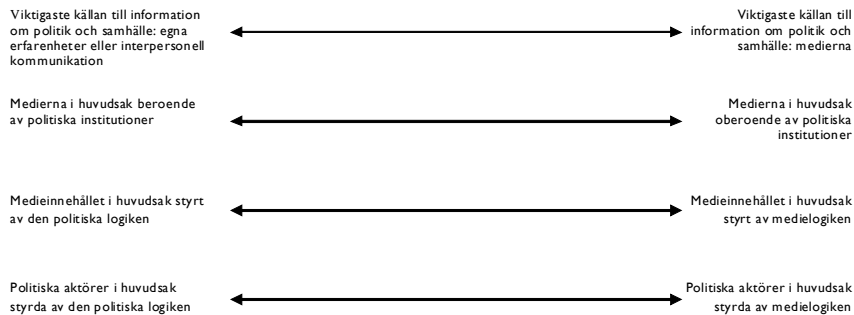
att det politiska beslutsfattandet genomförs på ett proceduriellt riktigt sätt, och att implementeringen av politiska beslut sker så som avsågs när besluten fattades. I samtliga tre dimensioner intar sakpolitiken och olika förslag på hur problem ska definieras och lösas en huvudroll.

Den medialiserade politikens fyra dimensioner

Det grundläggande antagandet i olika teorier om politikens medialisering är att media och politik utgör två skilda sociala system med olika logiker, och att den politiska kommunikationen i betydande utsträckning styrs av antingen medielogiken eller den politiska logiken. När medielogiken styr står medierna och deras behov i centrum och formar de sätt på vilka politiska aktörer kommunicerar och agerar, bevakas av medierna, och förstås av medborgarna. När den politiska logiken styr står det politiska systemets behov och de politiska institutionerna och aktörerna – inte minst partierna – i centrum och formar de sätt på vilka politiska aktörer kommunicerar och agerar, bevakas av medierna, och förstås av medborgarna. När det gäller medieinnehållet leder medielogiken till att medierna fokuserar på sådant som människor antas vara *intresserade* av och som därmed antas leda till framgång i konkurrensen om människors uppmärksamhet, medan den politiska logiken leder till att medierna fokuserar på sådant som är *viktigt och relevant* och som människor i rollen som medborgare behöver veta (Hamilton 2004; McManus 1994). När medielogiken är bestämmande uppfattas medierna i första hand som kommersiella företag vars uppgift framförallt består av att tillfredsställa kundernas efterfrågan. När den politiska logiken är bestämmande uppfattas medierna i första hand som demokratiska institutioner, med någon form av moralisk om än inte juridisk skyldighet att bistå och stärka demokratin och dess förmåga att fungera (Ferree et al. 2002; Merritt 1998; Strömbäck 2005). När medielogiken styr påverkas det politiska systemet, de politiska institutionerna och, framförallt, de politiska aktörerna mer av medierna än vice versa; När den politiska logiken styr påverkas medierna och deras innehåll mer av det politiska systemet och de politiska institutionerna och aktörerna, än vice versa.

Även om både medielogiken och den politiska logiken som begrepp är i behov av ytterligare analys och operationaliseringar som möjliggör systematiska empiriska analyser kan de i dess renodlade former uppfattas som ändpunkter på en skala. Bortsett från diktaturer där medierna är helt underordnade det politiska systemet och dess behov finns det i verkligheten få eller inga fall där ett samhälle är helt präglad av antingen medielogiken eller den politiska logiken. Det handlar snarare om i vilken grad som medielogiken eller den politiska logiken är bestämmande för politiska institutioner och aktörer, medier och medborgare.

Utifrån det här resonemanget bör medialiseringen av politiken ses som ett flerdimensionellt begrepp, där varje dimension utgör en skala. *Den första dimensionen* handlar om i vilken utsträckning som medierna utgör den viktigaste källan till information om politik och samhälle. *Den andra dimensionen* handlar om i vilken utsträckning som medierna är självständiga i förhållande till politiska institutioner och aktörer. *Den tredje dimensionen* handlar om i vilken utsträckning som *mediernas innehåll* är styrt av medielogiken eller den politiska logiken. *Den fjärde dimensionen* handlar om i vilken utsträckning

Figur 1. Den medialiserade politikens fyra dimensioner.

som *politiska aktörer* och deras handlingar är styrda av medielogiken eller den politiska logiken (Strömbäck 2008; se figur 1). Ytterst handlar frågan om politikens medialisering därmed om mediernas makt och inflytande i samhället och politiken (Mazzoleni 2008b).

Tillsammans avgör dessa fyra dimensioner i vilken utsträckning som politiken i ett visst land eller vid en viss tidpunkt är medialiserad. Ur ett sådant perspektiv är politikens mediering en nödvändig men inte tillräcklig del av politikens medialisering. Den medierade politiken och den medialiserade politiken bör därför inte ses som synonymer (Mazzoleni 2008a).

Poängen med att se den medialiserade politiken som ett flerdimensionellt begrepp är att det leder till en djupare förståelse av fenomenet samtidigt som det rimligen bör underlätta vad som ännu saknas: Operationalisering av den medialiserade politiken som möjliggör systematiska empiriska undersökningar. Att sådana operationaliseringar och systematiska empiriska undersökningar i princip saknas (se dock Kepplinger 2002) trots att det har talats och skrivits om politikens medialisering i åtminstone ett par decennier är ett problem, vars lösning förhoppningsvis kan komma närmare genom att se politikens medialisering som ett flerdimensionellt snarare än endimensionellt begrepp och fenomen.

Utifrån det perspektivet kan graden av medialisering samtidigt skilja sig över tid, mellan länder och mellan olika medier, politiska institutioner och politiska aktörer inom länder. Vissa politiska aktörer har utan tvekan större makt än andra när det gäller inflytandet över mediernas dagordning och över hur medierna gestaltar politiska frågor (Bennett 2003; Entman 2004); medierna har omvänt mer inflytande över vissa politiska aktörer och institutioner än andra. Medan medierna i många moderna demokratier numera intar ett kritiskt och ifrågasättande hållningssätt till politiska aktörer tenderar de samtidigt, i tider av nationella kriser, att frivilligt underordna sig det politiska systemet. Graderna av medialisering kan därmed skifta över tid. Skillnaderna mellan länder kan också vara betydande. Det gäller inte minst hur oberoende medierna är av politiska institutioner (Hallin & Mancini 2004; Petersson et al. 2006), vilket i sin tur har betydelse för i vilken utsträckning som mediernas innehåll och de politiska

aktörerna i huvudsak är styrta av medielogiken respektive den politiska logiken. Politikens grad av medialisering bör med andra ord ses som en variabel, inte en konstant, vilket understryks av att teoretiska analyser visar att det på nationsnivå går att identifiera olika faser av politikens medialisering (Asp & Esaiasson 1996; Strömbäck 2008).

Avsaknaden av systematiska empiriska studier som bygger på teorin om politikens medialisering gör att det idag inte går att säga i vilken utsträckning som svensk politik är medialiserad, även om studier kring relationen mellan medierna och politiken entydigt visar att medierna har flyttat fram sina positioner under de senaste decennierna (Asp & Esaiasson 1996; Djerf-Pierre & Weibull 2001; Esaiasson & Håkansson 2002; Esaiasson 1990; Petersson et al. 2006). Samtidigt handlar frågan om politikens medialisering ytterst om mediernas makt och inflytande i samhället, varför undersökningar av mediernas makt och inflytande i samhället – eller centrala aktörers uppfattningar i den frågan – kan ge underlag för en bedömning av den svenska politikens grad av medialisering. Om teorin om politikens medialisering stämmer bör rimligen åtminstone politiker, men kanske även journalister, anse att medierna har ett stort inflytande i den politiska opinionsbildningen. Omvänt finns det skäl att förhålla sig skeptisk till påståenden om politikens medialisering om inte framförallt politiker, men också journalister, uppfattar medierna som inflytelserika.

Mot den bakgrunden är det empiriska syftet med den här artikeln att undersöka hur svenska riksdagsledamöter och politiska journalister ser på mediernas makt och inflytande. Utifrån teorin om politikens medialisering är den övergripande hypotesen att båda grupperna anser att medierna är viktiga och har ett stort inflytande över politik och samhälle.

Metod och material

Undersökningen bygger på en enkätundersökning som genomfördes under vintern 2007/2008 och som omfattar dels svenska riksdagsledamöter, dels svenska politiska journalister. Vad gäller riksdagsledamöterna skickades den första enkäten ut i början av november till samtliga riksdagsledamöter. Efter tre påminnelser avslutades insamlingen av enkäterna i början av mars 2008. Enkäten besvarades av 158 riksdagsledamöter med följande fördelning per parti: vänsterpartiet 8,2 %, miljöpartiet 4,4 %, socialdemokraterna 31,0 %, centerpartiet 11,4 %, folkpartiet 9,5 %, kristdemokraterna 8,9 % samt moderaterna 26,6%. Socialdemokraterna och i viss utsträckning miljöpartiet är därmed underrepresenterade, medan vänsterpartiet, centerpartiet, folkpartiet och kristdemokraterna är överrepresenterade. Svarefrekvensen blev 45 procent.

Vad gäller journalisterna genomfördes undersökningen under exakt samma tidsperiod som för riksdagsledamöternas del. Ambitionen var att undersöka samtliga journalister som bevakar politik för nationella och större regionala medier. Eftersom det inte finns något allmänt tillgängligt register över svenska politiska journalister gjordes ett strategiskt urval. De medier/nyhetsredaktioner som ingick var: Aktuellt och Rapport (Sveriges Television), TV4 Nyheterna, Ekoredaktionen (Sveriges Radio), Tidningarnas Telegrambyrå (TT), Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Aftonbladet, Expressen, Göteborgs-Posten, Nya Wermlands-Tidningen, Borås Tidning, Sydsvenska Dagbladet, Dagens Industri, Nerikes Allehanda, Östgöta Correspondenten, Upp-

sala Nya Tidning, Sydsvenska Dagbladet samt Fokus. Vid identifiering av just de journalister som bevakar politik gick vi på uppgifter från mediernas eller nyhetsredaktionernas hemsidor. Därutöver följde vi nyhetsrapporteringen i respektive medier under en vecka för att identifiera vilka journalister som bevakar politik. För att vara säkra på att de journalister som besvarade enkäten skulle kunna karaktäriseras som politiska journalister lade vi in en filterfråga i enkäten: ”I hur många av de senaste tio artiklarna eller inslagen som Du gjorde var något svensk parti eller någon svensk politiker nämnt?”. Endast de journalister som svarade att minst en av de senaste tio artiklarna eller inslagen nämnde något parti eller någon politiker ingår i de fortsatta analyserna.

Totalt sett gick enkäten (efter bortfall) ut till 378 journalister, varav 195 besvarade den. Svarsfrekvensen blev med andra ord 51,6 procent. Av dessa 195 journalister uppgav 168 att minst en av de senaste tio artiklarna eller inslagen nämnde åtminstone något parti eller någon politiker.

Totalt sett kommer den fortsatta analysen vara baserad på svaren från dessa 168 journalister och 158 riksdagsledamöter. Med tanke på att undersökningen bygger på ett totalurval bedömer vi att svarsfrekvensen är tillfredsställande, även om det hade varit önskvärt med en högre svarsfrekvens än vad vi till sist lyckades uppnå.

Kontakter mellan riksdagsledamöter och journalister

Givet att politiken har medialiserats och att teorierna om politikens medieanpassning stämmer kan det förväntas att politiker och journalister har relativt frekventa kontakter. Visserligen spelar partiernas och departementens pressekreterare en viktig roll som förmedlande länk mellan politikerna och journalisterna, men även de enskilda riksdagsledamöterna kan förväntas ha kontakt med journalister relativt ofta. Så visar sig också vara fallet (se tabell 1).

Resultaten visar att runt hälften av riksdagsledamöterna har personlig kontakt med journalister åtminstone några gånger per vecka, medan andelen som har kontakt med journalister en gång i månaden eller mindre endast är cirka 10 procent. Riksdagsleda-

Tabell 1. Riksdagsledamöternas kontakter med journalister (procent).

	Nästan varje dag	Några gånger per vecka	Några gånger per månad	En gång i månaden eller mindre	N
Riksdagsledamöter– Oppositionen	6.2	41.5	41.5	10.8	65
Riksdagsledamöter– Regeringspartierna	17.0	37.5	37.5	8.0	88

Frågan löd: Under de senaste tre månaderna, hur ofta har Du i ditt arbete haft personlig kontakt med en journalist som bevakar politik?

Tabell 2. Vem tar initiativ till kontakterna med journalister (procent).

	För det mesta jag eller medarbetare	Jämnt fördelat mellan mig och journalisterna	För det mesta är det journalisterna	N
Riksdagsledamöter – Oppositionen	16.9	46.2	36.9	65
Riksdagsledamöter – Regeringspartierna	8.0	34.5	57.5	87

Frågan löd: Vem är det vanligtvis som tar initiativ till dessa personliga kontakter? Är det Du eller en medarbetare, eller journalisterna?

möter som tillhör något av regeringspartierna har något mer frekventa kontakter med journalister än riksdagsledamöter som tillhör något av oppositionspartierna, men skillnaden är inte signifikant. Oavsett om man tillhör regeringspartierna eller oppositionspartierna utgör kontakter med journalister en del av vardagen för cirka hälften av riksdagsledamöterna. Endast en riksdagsledamot uppger att han eller hon inte haft någon kontakt med journalister under de senaste tre månaderna.

Däremot har det betydelse om man tillhör regerings- eller oppositionspartierna när det gäller vem som tar initiativ till kontakterna. Jämfört med de riksdagsledamöter som tillhör regeringspartierna är de riksdagsledamöter som tillhör oppositionspartierna mer aktiva när det gäller att ta initiativ till kontakt med journalister (se tabell 2).

Enligt en klar majoritet bland de riksdagsledamöter som tillhör regeringspartierna är det oftast journalister som tar initiativ till kontakterna, medan motsvarande andel bland de ledamöter som tillhör oppositionspartierna är drygt en tredjedel. Omvänt uppger cirka 17 procent av oppositionsledamöterna att det oftast är de själva eller deras medarbetare som tar initiativ till kontakterna med journalister, medan andelen bland de riksdagsledamöter som tillhör regeringspartierna endast är åtta procent. Skillnaden mellan de båda grupperna är signifikant ($\chi^2 = 6,986$, $p = .030$, d.f. = 2).

Givet att de riksdagsledamöter som tillhör regeringspartierna har mer makt än de som tillhör oppositionspartierna är resultatet inte särskilt förvånande. Journalister söker sig ofta till dem som har makt (Gans 1980; Entman 2004; Manning 2001) vilket, i förhållande till dem som har mindre makt, ger dem en fördel i kampen om mediernas uppmärksamhet och ett övertag i relationerna till journalister (Bennett 2003; Bennett et al. 2007; Shehata 2007). De som har mindre makt är mindre intressanta för journalister, vilket gör att de måste ta fler initiativ och anstränga sig mer för att uppmärksammas av medierna.

När det gäller frågan om på vilka sätt som riksdagsledamöterna har kontakt med journalister finns det emellertid ingen skillnad mellan de som tillhör regeringspartierna och oppositionen. De vanligaste sätten att ha kontakt är via telefon, e-post, intervjuer eller i samband med offentliga möten. Enligt riksdagsledamöterna själva har

62,7 procent kontakt med journalister per telefon minst varje vecka, medan 47,6 procent har kontakt via e-post, 39,1 procent genom intervjuer, 25,7 procent genom möten i riksdagens korridorer och 23,4 procent i samband med offentliga möten. Kontakt i samband med luncher, presskonferenser och mottagningar är betydligt ovanligare; mindre än tre procent möter journalister på dessa sätt minst en gång i veckan. Datorn och telefonen är i den mening de viktigaste verktygen för kontakt med journalister, oavsett om man tillhör regeringen eller oppositionen. I en mening kan man därför säga att även kontakten mellan riksdagsledamöter och journalister i hög utsträckning är medierad, om än inte massmedierad.

Mediernas makt och inflytande

Frågan om mediernas makt och inflytande är mångfacetterad och rymmer flera olika dimensioner. Till att börja med bör man skilja mellan mediernas makt över sina publikker, det vill säga mediernas effekter, och mediernas makt över det egna innehållet (Asp 1986). Kampen om makten över mediernas innehåll har av Cook (2005) beskrivits som "negotiations of newsworthiness" mellan journalisterna och deras källor, och dessa förhandlingar pågår på olika nivåer. En första nivå handlar om var och när interaktionerna ska ske (Cook 2005: 102-109). En andra nivå handlar om vad nyheterna ska handla om, det vill säga om mediernas dagordning och vad Asp (1986: 362) kallar journalistikens urvalsfrihet. En tredje nivå handlar om hur nyheterna gestaltar, tolkar eller beskriver de institutioner, aktörer, händelser eller företeelser som medierna rapporterar om, det vill säga journalistikens gestaltningsmakt (Strömbäck 2004) och tolkningsfrihet (Asp 1986).

Som vi redan har sett är det ibland riksdagsledamöterna och ibland journalisterna som tar initiativ till kontakterna mellan dessa båda grupper, åtminstone om man får tro riksdagsledamöterna. Resultaten visade också att det finns signifikanta skillnader beroende på om riksdagsledamöterna tillhör oppositionen eller något av regeringspartierna. Initiativ till kontakter och initiativ till nyheter är dock inte samma sak, och vill man veta vilken makt medierna har över det egna innehållet är det mer relevant att veta hur stor andel av nyheterna som har sitt ursprung i initiativ tagna av politiska aktörer än vilka som på ett allmänt plan tar initiativ till kontakterna mellan journalister och politiker.

Frågan mot den bakgrunden är hur stor andel av alla nyheter som handlar om politik som har sitt ursprung i initiativ tagna av politiska aktörer. Samtidigt som det är en central fråga är den dessvärre svår att undersöka. Medan innehållsanalyser kan ge svar på frågor om vad nyheterna handlar om så brister metoden när det gäller att spåra nyheternas ursprung. Enkätundersökningar är inte heller perfekta undersökningsinstrument i det här sammanhanget, eftersom de endast kan ge svar på hur olika grupper *uppfattar* att det förhåller sig.

Om det är några grupper som har insikt i hur stor andel av de politiska nyheterna som har sitt ursprung i initiativ tagna av politiska aktörer bör det dock vara riksdagsledamöterna och journalisterna. De är själva djupt inblandade i förhandlingarna om nyhetsvärdet och de har egna erfarenheter både av tillfällena när politiska initiativ blir

Tabell 3. Andel nyheter som härstammar från initiativ tagna av politiska aktörer (procent).

	10-25 procent	26-50 procent	51-75 procent	76-100 procent	N
Riksdagsledamöter	23,1	37,2	34,0	5,8	156
Journalister	25,9	35,5	33,7	4,8	166

nyheter, när de inte blir det, och när journalister är de som tar initiativ och driver nyhetsrapporteringen framåt (Nord & Strömbäck 2003).

Frågan som både riksdagsledamöterna och de politiska journalisterna fick svara på var därför: ”Av alla nyheter som handlar om politik, ungefär hur stor andel bedömer Du har sitt ursprung i initiativ tagna av politiker och politiska partier?” Resultaten redovisas i tabell 3, vilken visar att det råder en påfallande enighet mellan riksdagsledamöterna och journalisterna.

Även om riksdagsledamöterna och de politiska journalisterna har helt olika och ofta motstridiga roller i den politiska kommunikationen är de anmärkningsvärt eniga i sina bedömningar av hur stor andel av alla politiska nyheter som härstammar från initiativ tagna av politiska aktörer. I båda fallen anser drygt en tredjedel att mellan 26 och 50 procent av de politiska nyheterna härstammar från initiativ tagna av politiska aktörer, medan cirka en tredjedel anser att detsamma gäller för mellan 51 och 75 procent av nyheterna. En tolkning av det svarsmönstret skulle kunna vara att båda grupperna anser att runt 50 procent av de politiska nyheterna har sitt ursprung i initiativ tagna av politiska aktörer. Sett ur det perspektivet tycks makten över vad medierna ska rapportera om vara förhållandevis jämnt delad mellan de politiska aktörerna och medierna själva. Ingen grupp har ett tydligt övertag över den andra.

Vare sig de politiska aktörerna eller medierna utgör emellertid enhetliga grupper; inom respektive sfär har vissa mer makt och inflytande medan andra har mindre. Var nyheterna har sitt ursprung säger samtidigt inte allt om hur nyheterna till sist utformas eller om vilka frågor som blir stora nyheter; därmed är det en otillräcklig indikator för analyser av politikens grad av medialisering och mediernas makt och inflytande. Nästa fråga är mot den bakgrunden hur riksdagsledamöterna och de politiska journalisterna uppfattar olika gruppers makt över dagordningen.

Inom dagordningsteorin är det vanligt att skilja mellan åtminstone tre dagordningar: medborgarnas dagordning, mediernas dagordning, och den politiska dagordningen. Mest forskning har ägnats åt sambanden mellan mediernas och medborgarnas dagordning (McCombs 2006), men minst lika viktiga är sambanden mellan mediernas och den politiska dagordningen och vilka grupper som har mest makt över den politiska dagordningen (Jones & Baumgartner 2005; Hinnfors 1995). Den fråga som riksdagsledamöterna och de politiska journalisterna fick ta ställning till var mot den bakgrunden hur ofta olika grupper och aktörer – statsministern, regeringsledamöter, riksdagsledamöter, politiska partier, intressegrupper, radio och TV samt dagstidning-

Tabell 4. Riksdagsledamöternas och de politiska journalisternas uppfattningar om olika grupperns inflytande över den politiska dagordningen (procent).

	Mycket ofta	Ofta	Ibland	Sällan	Aldrig	N
Statsministern						
– Riksdagsledamöter	16,3	52,3	25,5	5,2	0,7	153
– Journalister	27,3	38,8	28,5	5,5	0,0	165
Regeringsledamöter						
– riksdagsledamöter	3,9	39,2	51,0	4,6	1,3	153
– Journalister	6,7	47,3	41,2	4,8	0,0	165
Riksdagsledamöter						
– riksdagsledamöter	0,7	5,9	55,3	36,8	1,3	152
– Journalister	0,0	7,3	54,5	37,0	1,2	165
Politiska partier						
– Riksdagsledamöter	3,3	33,3	54,2	9,2	0,0	153
– Journalister	7,9	39,4	46,1	6,7	0,0	165
Intressegrupper						
– Riksdagsledamöter	3,9	33,3	49,7	13,1	0,0	153
– Journalister	6,7	32,7	54,5	6,1	0,0	165
Radio och TV						
– Riksdagsledamöter	25,5	53,6	17,6	3,3	0,0	153
– Journalister	19,4	46,7	29,1	4,8	0,0	165
Dagstidningar						
– Riksdagsledamöter	15,8	48,7	30,9	4,6	0,0	153
– Journalister	12,1	44,8	37,6	5,5	0,0	165

ar – lyckas placera en ny fråga *överst* på den politiska dagordningen. Resultatet redovisas i tabell 4.

Resultaten visar att riksdagsledamöterna och de politiska journalisterna gör i huvudsak samma bedömningar, åtminstone i den meningen att det inte finns några signifikanta skillnader mellan de båda gruppernas bedömningar. Enligt båda grupperna tillhör statsministern och radio och TV de aktörer/institutioner som oftast lyckas placera en ny fråga överst på den politiska dagordningen. Samtidigt finns det vissa intressanta skillnader: medan cirka 27 procent av de politiska journalisterna bedömer att statsministern mycket ofta lyckas placera en ny fråga överst på den politiska dagordningen är motsvarande andel bland riksdagsledamöterna elva procentenheter mindre, eller närmare bestämt cirka 16 procent. Omvänt bedömer cirka en fjärdedel av riksdagsledamöterna att radio och TV mycket ofta lyckas placera en ny fråga överst på den politiska dagordningen, vilket är sex procentenheter mer än bland de politiska journalisterna. Riksdagsledamöterna tillskriver med andra ord radio och TV större in-

flytande än journalisterna som tillskriver statsministern större inflytande än radio och TV. Båda grupperna är dock överens om att statsministern och radio och TV, följt av dagstidningar, tillhör dem som oftast lyckas placera en ny fråga överst på den politiska dagordningen. Därefter följer enligt riksdagsledamöterna intressegrupper och regeringsledamöter, politiska partier och, till sist, riksdagsledamöter. Enligt de politiska journalisterna följer politiska partier, intressegrupper, regeringsledamöter och, återigen till sist, riksdagsledamöter.²

En tolkning av de här resultaten är att ingen grupp – politiska aktörer respektive medieaktörer – har ett tydligt övertag över den andra gruppen. Snarare tyder resultaten på att makten enligt riksdagsledamöterna och de politiska journalisterna är relativt jämnt fördelad mellan de politiska aktörerna – i synnerhet statsministern och regeringen – och medierna – i synnerhet radio och TV. Samtidigt är det kanske viktigaste resultatet att de båda grupperna gör i huvudsak samma bedömningar av de olika gruppernas möjligheter att placera en ny fråga överst på den politiska dagordningen.

Frågan om hur de båda grupperna ser på mediernas makt och inflytande kan dock prövas ytterligare. I enkäterna fick både riksdagsledamöterna och de politiska journalisterna till att börja med bedöma hur de ser på olika mediers inflytande över *politiken*, på en skala från 1 (inget inflytande) till 10 (stort inflytande). Vad som närmare avses med *politiken* definierades inte, vilket var ett medvetet val för att försöka fånga hur de båda grupperna på ett mer allmänt plan ser på de olika mediernas inflytande över politiken.

För att skapa överskådlighet har svarsalternativen 1-4 slagits ihop till kategorin ”litet inflytande” och svarsalternativen 6-10 till kategorin ”stort inflytande”. Värdet 5 motsvaras av ”varken litet eller stort inflytande”. Resultaten framgår av tabell 5.

Resultaten visar att likheterna mellan riksdagsledamöternas och de politiska journalisternas bedömningar är betydande; de skillnader som finns är i huvudsak minimala och, med undantag för bedömningarna av tidskrifternas inflytande ($\chi^2 = 6,830$, $p = .033$, d.f. = 2), inte signifikanta. Både riksdagsledamöterna och de politiska journalisterna bedömer att TV har störst inflytande över politiken, följt av tidningar och radio. Tidskrifter och Internet-nyheter bedöms av båda som mindre inflytelserika, även

2 Bedömningen utgår från andelarna som svarat ”mycket ofta” på frågan.

Tabell 5. Riksdagsledamöternas och de politiska journalisternas bedömningar av olika medias inflytande över politiken (procent).

	Stort inflytande	Varken stort eller litet inflytande	Litet inflytande	N
Radio				
– Riksdagsledamöter	69,4	12,7	17,8	157
– Journalister	69,9	14,7	15,3	163
TV				
– Riksdagsledamöter	87,2	5,1	7,7	156
– Journalister	87,1	8,0	4,9	163
Tidningar				
– Riksdagsledamöter	80,6	7,1	12,3	155
– Journalister	79,6	12,3	8,0	162
Tidskrifter*				
– Riksdagsledamöter	37,8	23,7	38,5	156
– Journalister	24,4	26,9	48,8	160
Internet-nyheter				
– Riksdagsledamöter	41,0	19,9	39,1	156
– Journalister	32,3	22,8	44,9	158

* visar att skillnaden mellan riksdagsledamöterna och journalisterna är signifikant på .05-nivån.

om riksdagsledamöterna tillskriver tidskrifter större inflytande än vad journalisterna gör.

Om man bortser från jämförelsen mellan riksdagsledamöterna och journalisterna kan det konstateras att båda grupperna upplever att TV, radio och tidningar har ett stort inflytande över politiken. För de politiska journalisterna är medelvärdet för TV 7,75, tidningar 6,87, radio 6,43, Internet-nyheter 4,62 och för tidskrifter 4,32. För riksdagsledamöterna är medelvärdet för TV 7,84, tidningar 7,08, radio 6,65, Internet-nyheter 5,21 och för tidskrifter 5,08. Internet-nyheter och tidskrifter är enligt båda grupperna de minst inflytelsesrika.

Givet att riksdagsledamöterna och de politiska journalisternas bedömningar är korrekta tycks det inte råda någon tvekan om att de traditionella massmedierna har stort inflytande över politiken. Frågan är om det också gäller mediernas inflytande över *allmänheten*, och om riksdagsledamöterna och journalisterna anser att de olika medierna har större inflytande över allmänheten än över politiken. Enligt teorin om tredje personseffekter tenderar människor att tillskriva medierna större makt över andra än över dem själva (Gunther et al. 2008; Paul et al. 2007), vilket gör att vi kan förvänta oss att journalisterna och, framförallt, riksdagsledamöterna bedömer att mediernas

Tabell 6. Riksdagsledamöternas och de politiska journalisternas bedömningar av olika medias inflytande över allmänheten (procent).

	Stort inflytande	Varken stort eller litet inflytande	Litet inflytande	N
Radio*				
– Riksdagsledamöter	78,8	10,3	10,9	156
– Journalister	64,7	17,4	18,0	167
TV				
– Riksdagsledamöter	96,8	2,5	0,6	157
– Journalister	91,6	4,8	3,6	167
Tidningar*				
– Riksdagsledamöter	91,1	4,5	4,5	157
– Journalister	81,8	12,1	6,1	165
Tidskrifter**				
– Riksdagsledamöter	43,6	16,7	39,7	156
– Journalister	27,0	16,6	56,4	163
Internet-nyheter				
– Riksdagsledamöter	45,5	18,6	35,9	156
– Journalister	41,2	18,8	40,0	165

* och ** visar att skillnaderna mellan riksdagsledamöterna och journalisterna är signifikanta på .05 och .01-nivån.

har större inflytande över allmänheten än över politiken. I tabell 6 redovisas hur de båda grupperna ser på de olika mediernas inflytande över allmänheten.

Som förväntat tillskriver riksdagsledamöterna samtliga medier större inflytande över allmänheten än över politiken. Jämfört med de politiska journalisterna är det dessutom genomgående en större andel av riksdagsledamöterna som bedömer att de olika medierna har ett stort inflytande över allmänheten. Över 90 procent av riksdagsledamöterna anser att TV och tidningar har ett stort inflytande över allmänheten, medan nästan 80 procent anser att radio har ett stort inflytande. Bland journalisterna bedömer också över 90 procent att TV har ett stort inflytande över allmänheten, medan cirka 80 procent bedömer att tidningar har det. Skillnaderna mellan hur riksdagsledamöterna och de politiska journalisterna bedömer radions ($x^2 = 7,960$, $p = .019$, d.f. = 2), tidningarnas ($x^2 = 6,824$, $p = .033$, d.f. = 2) och tidskrifternas ($x^2 = 10,858$, $p = .004$, d.f. = 2) inflytande över allmänheten är dessutom signifikanta.

Att medierna anses ha stort inflytande över både politiken och allmänheten råder det dock inget tvivel om. Det kan ses som en indikator på att politiken – återigen givet att riksdagsledamöternas och de politiska journalisternas bedömningar är korrekta – i hög grad är medialiserad. För att ytterligare pröva i vilken utsträckning som riksdags-

Tabell 7. Riksdagsledamöternas och de politiska journalisternas uppfattningar om mediernas makt och politikernas medianpassning (procent).

	Instämmer helt	Instämmer delvis	Varken eller	Instämmer knapast	Instämmer inte alls	N
Det är medierna snarare än politiker som bestämmer vilka frågor som är viktigast**						
– Riksdagsledamöter	21,4	53,9	11,7	10,4	2,6	154
– Journalister	9,6	48,2	25,3	14,5	2,4	166
Massmedierna både bygger upp och bryter ned politiker						
– Riksdagsledamöter	37,8	48,1	9,6	1,9	2,6	156
– Journalister	29,5	56,6	5,4	4,2	4,2	166
Det är viktigare för politiker att få utrymme i medierna än att arbeta hårt						
– Riksdagsledamöter	9,2	36,6	19,0	19,6	15,7	153
– Journalister	7,4	43,6	18,4	23,9	6,7	163
Politiker är redo att göra nästan vad som helt för att få uppmärksamhet av medierna***						
– Riksdagsledamöter	1,9	40,4	20,5	29,5	7,7	156
– Journalister	10,3	51,5	15,2	21,2	1,8	165
Massmediernas makt är överskattad***						
– Riksdagsledamöter	1,9	12,2	17,9	50,0	17,9	156
– Journalister	3,6	41,9	13,2	33,5	7,8	167

** och *** visar att skillnaderna mellan riksdagsledamöterna och journalisterna är signifikanta på .01 och .001-nivån.

ledamöterna och de politiska journalisterna anser att medierna påverkar politiken fick de båda grupperna ta ställning till ett antal påståenden som dels handlar om mediernas påverkan på politiken, dels politikernas anpassning till medierna. Påståendena och resultaten redovisas i tabell 7.

Resultaten visar att både riksdagsledamöterna och de politiska journalisterna tillskriver medierna betydande inflytande. Riksdagsledamöterna är mer benägna än journalisterna att instämma i att det är medierna snarare än politiker som bestämmer vilka frågor som är viktigast, men i båda grupperna instämmer en tydlig majoritet helt eller delvis i det påståendet. En tydlig majoritet i båda grupperna instämmer dessutom i att massmedierna både bygger upp och bryter ned politiker, samtidigt som en majoritet

av riksdagsledamöterna – om än inte av journalisterna – tar avstånd från påståendet att massmediernas makt är överskattad. Även bland journalisterna instämmer drygt fyra av tio i det påståendet. Intressant nog instämmer närmare hälften av riksdagsledamöterna och nästan exakt hälften av journalisterna i påståendet att det är viktigare för politiker att få utrymme i medierna än att arbeta hårt. Det tyder på att politiker i hög grad låter sig styras av medielogiken snarare än den politiska logiken, för att återkoppla till den fjärde dimensionen av politikens medialisering. Den tolkningen får stöd av att drygt fyra av tio riksdagsledamöter och mer än hälften av journalisterna instämmer helt eller delvis i att politiker är redo att göra nästan vad som helst för att få uppmärksamhet av medierna.

Även om det finns flera signifikanta skillnader mellan riksdagsledamöternas och journalisternas svar på påståendena ovan råder det en förhållandevis stor enighet mellan dem om att medierna har ett avsevärt inflytande och att politiker är beredda att gå ganska eller till och med mycket långt för att anpassa sig till och bli uppmärksammade av medierna. Även om resultaten inte bör tolkas som om politiken har abdikerat och att medierna har tagit över indikerar de sammantaget att svensk politik i betydande utsträckning är medialiserad. Ytterligare stöd för en sådan tolkning är att 78,7 procent av riksdagsledamöterna och 36,4 procent av journalisterna instämmer helt eller delvis i påståendet att massmedierna har för stor makt. Medan andelen riksdagsledamöter som instämmer i påståendet är mycket högre än bland journalisterna ($\chi^2 = 81,303$, $p = .000$, d.f. = 4) är det signifikativt att nästan fyra av tio journalister också anser att massmedierna har för stor politisk makt. Mot den bakgrunden är den relevanta frågan inte *om utan i vilken utsträckning* som svensk politik har medialiserats.

Diskussion och slutsatser

Den här artikeln har argumenterat för att medialiseringen av politik bör förstås som ett flerdimensionellt koncept, där den första dimensionen handlar om mediernas betydelse som informationskälla, den andra dimensionen om mediernas oberoende från politiska institutioner, den tredje dimensionen om i vilken utsträckning som medieinnehållet i huvudsak är styrt av medielogiken eller en politisk logik, och den fjärde dimensionen om i vilken utsträckning som de politiska aktörerna i huvudsak är styrda av medielogiken eller en politisk logik. Ytterst handlar frågan om politikens medialisering om mediernas makt och inflytande över politik och samhälle. Även om den empiriska undersökningen i den här artikeln inte har försökt eller kan svara på i vilken utsträckning som medieinnehållet och de politiska aktörerna de facto är styrda av medielogiken eller en politisk logik visar den sammantaget att både riksdagsledamöter och politiska journalister – de grupper som rimligen har bäst insyn i interaktionerna och de ömsesidiga relationerna mellan politiska aktörer och medier – gör bedömningen att medierna har ett stort inflytande. Viktigast i det avseendet är inte hur riksdagsledamöterna och de politiska journalisterna har svarat på någon enskild fråga, utan det mönster som bildas av svaren på de olika frågorna.

Mer specifikt visar resultaten att medierna – enligt riksdagsledamöterna och de politiska journalisterna – har ett stort inflytande över dagordningen, över politiken i allmänhet och över allmänheten. I ett fall visar resultaten att medierna anses ha större

inflytande än centrala politiska aktörer som de politiska partierna, regeringsledamöter och riksdagsledamöter. Det medium som upplevs som inflytelserikast är genomgående TV. Resultaten visar också att medierna – återigen enligt riksdagsledamöterna och de politiska journalisterna – har makt att både bygga upp och bryta ned politiker. Mediernas betydelse är så pass stor att runt hälften av både riksdagsledamöterna och de politiska journalisterna anser att det för politiker är viktigare att få utrymme i medierna än att arbeta hårt och att politiker är redo att göra nästan vad som helst för att få uppmärksamhet av medierna. Mot den bakgrunden är det inte särskilt förvånande att kontakter med journalister tillhör vardagen för svenska riksdagsledamöter.

Som metod för att undersöka hur någonting faktiskt förhåller sig har enkätundersökningar givetvis vissa brister, och det är alltid svårt att bedöma vad som ska anses vara ”mycket inflytande” eller ”stor makt”. Sådana formuleringar bygger per definition på jämförelser, och i frånvaro av tydliga referenspunkter finns det en risk att resultaten övertolkas. Samtidigt tyder det faktum att resultaten bildar ett mönster och att riksdagsledamöterna och de politiska journalisterna genomgående gör likartade bedömningar av mediernas inflytande på att resultaten är valida. Trots att riksdagsledamöter och politiska journalister spelar helt olika och ofta motstridiga roller i den politiska kommunikationen är de överens: medierna har ett stort inflytande i en lång rad avseenden.

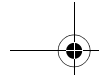
Sammantaget ger detta stöd för teorin att politiken har medialiserats, inte bara i andra länder utan också i Sverige (Asp 1986; Strömbäck 2004, 2008). *I vilken utsträckning* den svenska politiken har medialiserats går dock inte att besvara. För en fullständig och heltäckande studie krävs det att den medialiserade politikens samtliga fyra dimensioner operationaliseras på ett sätt som möjliggör systematiska studier och jämförelser över tid, över länder och över andra undersökningsenheter. Att fördjupa den teoretiska analysen av politikens medialisering – inklusive begreppen medielogik och politisk logik – och att operationalisera och undersöka den medialiserade politikens fyra dimensioner bör rimligen vara en prioriterad uppgift för forskare som intresserar sig för – eller oroas av – politikens medialisering och dess konsekvenser för demokratin och dess förmåga att fungera.

Litteratur

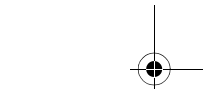
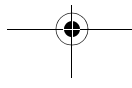
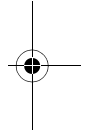
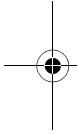
- Altheide, David L. & Snow, Robert P., 1979. *Media Logic*. Beverly Hills: Sage.
- Altheide, David L. & Snow, Robert P., 1991. *Media Worlds in the Postjournalism Era*. New York: Aldine de Gruyter.
- Altheide, David L. & Snow, Robert P., 1988. “Toward a Theory of Mediation”, s 194-223 i Anderson, James A. (red), *Communication Yearbook 11*. Newbury Park: Sage.
- Asp, Kent, 1986. *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Asp, Kent & Esaiasson, Peter, 1996. “The Modernization of Swedish Campaigns: Individualization, Professionalization, and Medialization”, s 73-90 i Swanson, David L., & Mancini, Paolo (red), *Politics, Media, and Modern Democracy. An International Study of Innovations in Electoral Campaigning and Their Consequences*. Westport: Praeger.
- Bennett, Lance W., 2003. *News: the politics of illusion*. Femte upplagan. New York: Addison Wesley Longman.

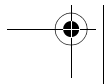
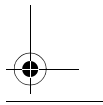
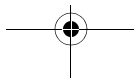
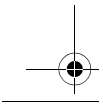
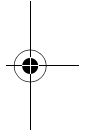
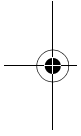
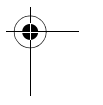
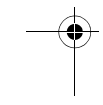
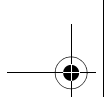
- Bennett, W. Lance & Entman, Robert M. (red), 2001. *Mediated Politics. Communication in the Future of Democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Bennett, W. Lance, Lawrence, Regina G., & Livingston, Steven, 2007. *When the Press Fails: Political Power and the News Media from Iraq to Katrina*. Chicago: University of Chicago Press.
- Blumler, Jay G., & Gurevitch, Michael, 1995. *The Crisis of Public Communication*. London: Routledge.
- Callaghan, Karen & Schnell, Frauke (red), 2005. *Framing American Politics*. Pittsburgh: Pittsburgh University Press.
- Cook, Timothy E., 2005. *Governing with the News. The News Media as a Political Institution*. Andra upplagan. Chicago: University of Chicago Press.
- Dahlgren, Peter, 2004. "Theory, Boundaries and Political Communication. The Uses of Disparity", *European Journal of Communication* 19(1), s 7-18.
- Djerf-Pierre, Monika & Weibull, Lennart, 2001. *Spegla, granska, tolka. Aktualitetsjournalistik i svensk radio och TV under 1900-talet*. Stockholm: Prisma.
- Entman, Robert M., 2004. *Projections of Power. Framing News, Public Opinion, and U.S. Foreign Policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Esaiasson, Peter, 1990. *Svenska valkampanjer 1866-1988*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Esaiasson, Peter & Håkansson, Nicklas, 2002. *Besked ikväll! Valprogrammen i svensk radio och TV*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Ferree, Myra Marx, Gamson, William A., Gerhards, Jurgen & Rucht, Dieter, 2002. "Four Models of the Public Sphere in Modern Democracies", *Theory and Society* 31(3), s 289-324.
- Gans, Herbert J., 1980. *Deciding what's news. A Study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek and Time*. New York: Vintage.
- Gunther, Albert C., Perloff, Richard M., & Tsfati, Yariv, 2008. "Public Opinion and the Third-Person Effect", s 184-191 Donsbach, Wolfgang & Traugott, Michael W. (red.), *The Sage Handbook of Public Opinion Research*. London: Sage.
- Hallin, Daniel C. & Mancini, Paolo, 2004. *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Hamilton, James. T., 2004. *All the News That's Fit to Sell. How the Market Transforms Information Into News*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hernes, Gudmund, 1978. "Det mediavridde samfunn", s 181-195 i Hernes, Gudmund (red), *Forhandlingsøkonomi og blandadministrasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hinnfors, Jonas, 1995. *På dagordningen? Svensk politisk stil i förändring*. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.
- Hjarvard, Stig, 2004. "From Bricks to Bytes: The Mediatization of a Global Toy Industry", s 43-63 i Bondebjerg, Ib & Golding, Peter (red), *European Culture and the Media*. Bristol: Intellect Books.
- Iyengar, Shanto, 1991. *Is Anyone Responsible? How Television Frames Political Issues*. Chicago: University of Chicago Press.
- Iyengar, Shanto & Kinder, Donald R., 1987. *News that Matters. Television and American Opinion*. Chicago: University of Chicago Press.
- Iyengar, Shanto & McGrady, Jennifer A., 2007. *Media Politics. A Citizen's Guide*. New York: W. W. Norton.
- Jones, Bryan D., & Baumgartner, Frank R., 2005. *The Politics of Attention. How Government Prioritizes Problems*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kepplinger, Hans Mathias, 2002. "Mediatization of Politics: Theory and Data", *Journal of Communication* 52(4), s 972-986.
- Lasswell, Harold D., 1950. *Politics. Who Gets What, When, How*. New York: Peter Smith.
- Lippman, Walter, 1922/1997. *Public Opinion*. New York: The Free Press.

- Manning, Paul, 2001. *News and News Sources. A Critical Introduction*. London: Sage.
- Mazzoleni, Gianpietro, 2008a. "Mediatization of Politics", s 3047-3051 i Donsbach, Wolfgang (red), *The International Encyclopedia of Communication*, volume VII. Malden, MA: Blackwell.
- Mazzoleni, Gianpietro, 2008b. "Mediatization of Society", s 3052-3055 i Donsbach, Wolfgang (red), *The International Encyclopedia of Communication*, volume VII. Malden, MA: Blackwell.
- Mazzoleni, Gianpietro, 1997. "Media Logic and Party Logic in Campaign Coverage: The Italian General Election of 1983", *European Journal of Communication* 2(1), s 81-103.
- Mazzoleni, Gianpietro & Schulz, Winfried, 1999. "Mediatization of Politics: A Challenge for Democracy?", *Political Communication* 16(3), s 247-261.
- McCombs, Maxwell, 2006. *Makten över dagordningen. Om medierna, politiken och opinionsbildningen*. Stockholm: SNS förlag.
- McManus, John H., 1994. *Market-Driven Journalism. Let the Citizen Beware?* Thousand Oaks: Sage.
- Merritt, Davis, 1998. *Public Journalism and Public Life. Why Telling the News Is Not Enough*. Andra upplagan. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Meyer, Thomas, 2002. *Media Democracy. How the Media Colonize Politics*. Cambridge: Polity.
- Nimmo, Dan & Combs, James E., 1983. *Mediated Political Realities*. New York: Longman.
- Nord, Lars & Strömbäck, Jesper, 2003. *Valfeber och nyhetsfrassa. Politisk kommunikation i valrörelsen 2002*. Stockholm: Sellin & Partner.
- Patterson, Thomas E., 1993. *Out of Order*. New York: Vintage.
- Paul, Bryant, Salwen, Michael B., & Dupagne, Michel, 2007. "The Third-Person Effect: A Meta-Analysis of the Perceptual Hypothesis", s 81-102 in Preiss, Raymond W., Gayle, Barbara Mae, Burrell, Nancy, Allen, Mike & Bryant, Jennings (red), *Mass Media Effects Research. Advances Through Meta-Analysis*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Petersson, Olof, Djerf-Pierre, Monika, Holmberg, Sören, Strömbäck, Jesper & Weibull, Lennart, 2006. *Mediernas valmakt*. Stockholm: SNS Förlag.
- Preiss, Raymond W., Gayle, Barbara Mae, Burrell, Nancy, Allen, Mike & Bryant, Jennings (red), 2007. *Mass Media Effects Research. Advances Through Meta-Analysis*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Roskos-Ewoldsen, David R., Klinger, Mark R., & Roskos-Ewoldsen, Beverly, 2007. "Media Priming: A Meta-Analysis", s 53-80 in Preiss, Raymond W., Gayle, Barbara Mae, Burrell, Nancy, Allen, Mike & Bryant, Jennings (red), *Mass Media Effects Research. Advances Through Meta-Analysis*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Shanahan, James & Morgan, Michael, 1999. *Television and Its Viewers. Cultivation Theory and Research*. New York: Cambridge University Press.
- Shehata, Adam, 2007. "Facing the Muhammad Cartoons: Official Dominance and Event-Driven News in Swedish and American Elite Press", *The International Journal of Press/Politics* 12(4), s 131-153.
- Schulz, Winfried, 2004. "Reconstructing Mediatization as an Analytical Concept", *European Journal of Communication* 19(1), s 87-101.
- Strömbäck, Jesper, 2008. "Four Phases of Mediatization. An Analysis of the Mediatization of Politics", *The International Journal of Press/Politics* 13(3), s 228-246.
- Strömbäck, Jesper, 2005. "In Search of a Standard: four models of democracy and their normative implications for journalism", *Journalism Studies* 6(3), s 331-345.
- Strömbäck, Jesper, 2004. *Den medialiserade demokratin. Om journalistikens ideal, verklighet och makt*. Stockholm: SNS Förlag.

- Strömbäck, Jesper, 2000. *Makt och medier. En bok om samspelet mellan medborgarna, medierna och de politiska maktbävarna*. Lund: Studentlitteratur.
- Wanta, Wayne & Ghanem, Salma I., 2007. "Effects of Agenda Setting", s 37-51 i Preiss, Raymond W., Gayle, Barbara Mae, Burrell, Nancy, Allen, Mike & Bryant, Jennings (red), *Mass Media Effects Research. Advances Through Meta-Analysis*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

■ Iscensatta samtal: Om relationer mellan politik och journalistik

MATS EKSTRÖM¹

ABSTRACT

Staged talk: On relations between politics and journalism. This article focuses on political talk in the media. Taking the point of departure in discourse and conversation analysis the aim is to study relations and methods on a micro level in two forms of staged talk; the interaction in live interviews and the practices of quoting in edited news reports. The study of live interviews is based on programs broadcasted during the Swedish election campaigns 2002 and 2006. The study shows how relations of power are negotiated in interaction. Methods used by the politicians to deal with delicate situations created by the questions asked are analysed. The analysis of edited news reports shows how techniques of quoting have been part of a process moving the stage of the political debate more and more into the media. Quoting is a flexible resource frequently used by journalists in the dramatization of news stories and the recontextualization of others voices.

1. Inledning

Att verksamheten inom de politiska institutionerna, liksom den politiska kulturen i stort, står i nära relation till medierna och journalistiken är väl troligen få som vill ifrågasätta. Men hur ser dessa relationer ut? På en allmän nivå har två (ja det finns naturligtvis fler) konkurrerande teorier lanserats. Den ena säger att *medierna kolonialiserat politiken* och den andra att *medierna politiserats* (Corner & Pels 2003:4; Meyer 2002). Enligt den första teorin har politiken, i sitt beroende av synlighet, popularitet och legitimitet, tvingats rätta sig efter mediernas logik. Medialt genomslag förutsätter anpassning. Arbetet med politisk marknadsföring, nyttjandet av medierådgivare, strävan att ge snabba besked i komplexa frågor, de politiska ledarnas försök att vinna allmän popularitet genom deltagande i talk shows och allehanda kändisprogram, är olika uttryck för hur politiken anpassas till, eller kanske till och med underkastas, mediasystemet. Den andra teorin hävdar att det snarare är politiken som utövar allt större inflytande över medierna. Medierna och journalistiken är inte så politiskt oberoende som de själva vill göra gällande. Nyheter planteras genom så kallad news marketing. Lobbyismen är en växande bransch med allt större inflytande över medierapporteringen samtidigt som

1 Mats Ekström är professor i Media- och kommunikationsvetenskap vid Örebro universitet.
E-post mats.ekstrom@oru.se

journalistikens resurser minskar. Journalistiken är starkt beroende av politiken inte bara för att fylla nyhetssidor utan för sin status och legitimitet. Teorierna är på ett sätt konkurrerande men kan också ses som två sidor av samma sak; ett ömsesidigt beroende, påverkan och samspel mellan de politiska institutionernas och mediernas verksamheter.

Forskare har hävdad att mediernas makt över politiken har ökat under senare decennier (se t ex Jensen & Aalberg 2007). Andra menar att påståendena om mediernas omfattande makt är överdrivna och saknar empiriskt stöd (Newton 2006). Min uppfattning är att sådana generella hypoteser om mediernas makt är tämligen meningslösa eftersom de är alltför allmänna och tenderar att förstå medierna som en enhetlig institution. Mer relevant är det att undersöka konkreta situationer där politikens och mediernas verksamheter interagerar för att förstå hur dessa relationer fungerar. De analyser som presenteras i denna artikel är några av många sätt att studera detta.

Ett forskningsfält som expanderat under senare år är det som kan sammanfattas under rubriken "language and/in politics" (se t ex Bull 2003; Chilton & Schäffner 2002; Chouliaraki 2000; Clayman & Heritage 2002; Ekström 2001; Fairclough 2000; Thornborrow 2002; Wodak 2007). En väsentlig del av politiken är att samtala, argumentera, skapa och kommunicera budskap, identiteter och symboler. Detta sker och har alltid skett i olika kommunikationssituationer och med tillgängliga medier. Medierna fungerar idag som arenor för tal, samtal, debatter, intervjuer. I medierna produceras texter, skapas bilder och berättelser om politiken. Jag tillhör dem som är övertygade om att detaljerade analyser av språk (hur språk används) på mikronivå är centralt för att förstå relationer mellan mediernas och de politiska institutionernas verksamheter. Detta gäller inte minst maktrelationer (Thornborrow 2002).

I denna artikel riktar jag uppmärksamheten mot hur politiska samtal iscensätts i medierna. Det handlar om den politiska verksamhet som utspelar sig i det Corner (2003: 73) beskrivit som "the sphere of public and popular". Här är politiker publika personer. Det de gör och säger är synligt och blir omedelbart granskat och bedömt. Här görs inte bara uttalanden och utspel. Här förhandlas också politikens publika persona, popularitet, trovärdighet och rykte, liksom legitimiteten för de institutioner som de representerar. Detta skiljer sig så till vida från det politiska arbetet bakom mediernas scen. Jag tänker på förhandlingar, överläggningar, utredningar mm inom de politiska institutionerna, i partier, utskott och departement. Dessa två områden för politisk verksamhet är naturligtvis sammankopplade och påverkar varandra på en mängd olika sätt. Händelser i medierna kan få kraftiga återverkningar på arbetet inom regeringen. Vad som skall tillhöra respektive inte tillhöra den mediala politiken förhandlas när politiker intervjuas i radio och TV.

Med hänvisning till ett urval av genomförda empiriska undersökningar skall jag i denna artikel ge exempel på hur vi med analyser av språk kan fördjupa kunskapen om de politiska samtal som iscensätts i medierna. Vad utmärker dessa samtal? Vilka metoder används när politik iscensätts? Vilka (makt)relationer etableras mellan politiker och journalister? Vilka utmaningar ställs politiska aktörer inför i sina kontakter med medierna? Vad är ett lämpligt agerande av en politiker i medierna? Den sista frågan är normativ och som vi skall se är frågan om normer och normöverträdelser av avgöran-

de betydelse för att förstå vad som utspelar sig i de politiska samtal som iscensätts i medierna.

Artikeln behandlar två välkända former för iscensatt politik i medierna. De ägnas var sin del av artikeln. I den första delen fokuserar jag på sådana *intervjuer med politiker som utspelar sig live* (direktsänt eller direktbandat) i radio eller på tv. Här sätts interaktionen mellan politiker och intervjuande journalister i fokus. Intervjuerna analyseras med "Conversation Analysis" (CA). CA är en av de mest betydelsefulla teoritraditionerna vad gäller studier av språk och interaktion. Jag skall återkomma kort till detta. I den andra delen riktas uppmärksamheten mot *det redigerade nyhetsinslaget och nyhetsartikeln* och närmare bestämt hur politikernas röster iscensätts, oftast i form av citat. Dessa analyser bygger på diskursanalys med fokus på det som kallats rekontextualisering. Även detta teoretiska perspektiv förklaras i anslutning till analyserna.

Det jag valt att fokusera på är inga marginella företeelser. När politiker men också tjänstemän, experter och så kallat vanligt folk uttalar sig i medierna sker det nästan alltid inom ramen för journalistikens intervjuande. Intervjuer iscensätts live eller återges i form av soundbites. Svar och kortare sekvenser av frågor och svar redigeras in i nyhetsinslag. Politiska tal direkt till tittarna/lyssnarna förekommer i princip aldrig och de program som brukar beskrivas som debatter är ofta en form för intervjuer, ett samtal styrt av journalisternas/programledarnas frågor. När politiker citeras i medierna härrör citaten i mycket stor utsträckning från intervjuer (Ekström, Kroon och Ny-
lund 2006; Ekström 2006).

2. Politiska intervjuer live

Det jag valt att kalla intervjuer i live kan vara alltifrån kortare intervjuer i studion under en nyhetssändning till program som i sin helhet utgörs av en eller ett par intervjuer. Detta är en vanlig form för politiska samtal i medierna även om intervjuprogram med ledande politiker varit vanligare i t ex USA och England än i Sverige (Clayman & Heritage 2002; Eriksson & Kroon 2008). Live förutsätter inte att de direktsänds men att de genomförs som längre dialoger, iscensatta inför publiken som ett samtal här och nu. Att kunna hantera dessa intervjusituationer är avgörande för politisk framgång.

Jag skall inledningsvis koncentrera mig på de intervjuprogram som görs med partiledarna under valrörelser. Dessa har en lång tradition i Sverige (Esaiasson 1990). Som inslag i valrörelserna utgör de en institutionaliserad verksamhet, även om programformaten har förändrats liksom interaktionen mellan journalister och politiker. Intervjuerna ges vanligen stor uppmärksamhet i nyhetsmedierna. Under valrörelsen 2006 sändes ett flertal intervjuer inom ramen för olika programformat i SVT, TV4, P1 och P3.

Innan jag presenterar några analyser skall jag först säga något kort om (1) vad som utmärker en intervju i TV/radio, (2) vad som utmärker den teoretiska ansats – CA – som jag tillämpar. En partiledarintervju är ett institutionellt samtal som följer ett visst format och är uppbyggt av på förhand etablerade roller som deltagarna förväntas agera inom och bedömas utifrån. Annorlunda uttryckt finns begränsningar för vilka handlingar som i det aktuella samtalet betraktas som legitima. Journalisten är den som

ställer frågor och politikern den som förväntas svara. Rollfördelningen är således asymmetrisk och ger deltagarna tillgång till olika resurser (Thornborrow 2002). Den som frågar har särskilda möjligheter att påverka interaktionen och vad den svarande kan göra. En fråga etablerar inte bara ämnet för samtalet (sätter agendan), utan anger den handling som den svarande förväntas utföra (förklara sig, försvara sig, bedöma, kommentera). Frågor inbegriper också påståenden eller antaganden som den svarande har att förhålla sig till och de kan dessutom i sin konstruktion ge preferenser för vissa svar framför andra (svar som den intervjuade kanske inte alls vill ge). Detta innebär nu inte att den intervjuade är maktlös men det ställs särskild krav för att lyckas. Frågorna som ställs kan vara kritiska och pressande. Situationer skall lösas utan betänketid. En paus på två sekunder är lång tid i ett samtal. Interaktionen sker inför en publik och för den svarande handlar det inte bara om att kunna svara utan vara med och styra agendan och framför allt agera på ett sätt som bidrar till den publika persona som man önskar skapa.

För att sammanfatta: I en intervju har deltagarna vissa (diskursiva/samtals-) roller att agera utifrån, som ger möjligheter men också sätter gränser för vad de kan göra. Det är dessa roller de har att tillgå för att försvara/utveckla sina institutionella identiteter, sin status, offentliga persona och de projekt de vill driva. En partiledare har t ex att hantera det faktum att han agerar inte bara för sig själv, utan som företrädare för ett parti eller en regering, för såväl konkreta politiska beslut som övergripande ideologier.

CA är en ansats för att studera samtal och interaktion. Ansatsen började utvecklas på 1960-talet i nära anslutning till etnometodologin. Den har vidareutvecklats successivt och under senare år också tillämpats i forskning om politiska intervjuer och andra samtal i medier (se t ex Clayman & Heritage 2002; Hutchby 2006). Detta är inte platsen att gå in närmare på CA. Men några enkla utgångspunkter är viktiga att redovisa inför de analyser som följer. CA studerar språk som handling, vad personer gör och åstadkommer genom att yttra sig på ett visst sätt, vilka metoder som används, vilka regelmässiga strukturer som följs, hur de hanterar situationer som de ställs inför. Samtal är organiserade sekventiellt i form av turtagning. Det som analyseras är turer i samtal och hur dessa är relaterade till varandra. En tur skapar förutsättningar för kommande turer. Organiseringen är delvis normativ. Ett svar är t ex en prefererad respons på en fråga. CA studerar naturligt förekommande (av forskaren oberoende) samtal som transkriberas för att möjliggöra detaljerade analyser.

För att illustrera vad analyser av interaktion kan ge för kunskaper om den politiska intervjun, om maktrelationer och normer, har jag valt att här fokusera på två teman. Det första knyter an till den inte ovanliga föreställningen att politiker gärna undviker att svara på frågor (Ekström 2001b; Harris 1991; Bull & Mayer 1993). Det andra handlar om hur deltagarna i politiska intervjuer avbryter varandra, hur, varför och med vilka konsekvenser (Ekström & Bérczes 2008; Esaiasson & Moring 1993; 1994; Esaiasson & Håkansson 2002).

Att svara eller inte svara

Att som politiker inte svara på en fråga i en intervju i TV eller radio är förknippat med risk. Ett icke-svar kan av inte bara intervjuaren utan framför allt publiken uppfattas som ett normbrott (Clayman & Heritage 2002). Detta hänger samman med att svar generellt är den i samtal prefererade responsen på en fråga, men naturligtvis också att politikern är inbjuden till intervjun i rollen av politiskt ansvarig. Den offentliga intervjun är en situation av ansvarsutkrävande. Politikern har skyldighet att svara alternativt kunna presentera bra skäl för att inte svara (Schegloff 2007; Clayman 2001: 404). Icke-svar har i forskningen beskrivits med negativt laddade begrepp, som t.ex. att slingra sig (Bull & Mayer 1993; Harris 1991). Å andra sidan, att för en politiker ge svar på alla frågor som ställs skulle knappast vara lämpligt och ansvarsfullt. Som företrädare för politiska verksamheter (t ex en regering) måste en skicklig politiker producera icke-svar i olika situationer (Bavelas et al. 1988; Ekström 2001). Därmed inte sagt att alla icke-svar är motiverade. Men det ligger i journalisters professionalitet att ställa frågor som inte bara styr agendan utan försätter den intervjuade i svåra situationer.

Hur vanligt är det då att partiledare svarar på frågor i partiledarintervjuer? Innan jag går in närmare och exemplifierar hur interaktionen kan analyseras kan det vara relevant att få en uppfattning om detta. De siffror som redovisas här baseras på kodning av intervjuer med partiledarna för Socialdemokraterna, Moderaterna, Centern och Vänsterpartiet i fyra programformat: SVT:s avslutande utfrågningar i valet 2002 och 2006, samt intervjuer i SVT:s ”Gomorrön” 2006 och i PI 2006. 1829 svarsturer har kodats.

Några förtydliganden krävs för att förstå kategorierna i tabellen (i övrigt se Ekström 2001). Undvikande icke-svar är när den intervjuade agerar som om han/hon svarar men avviker från frågans ämne eller gör något helt annat än vad frågan ber om. Den andra formen för icke-svar är när den intervjuade öppet ifrågasätter den beskrivning av verkligheten som utgör en förutsättning för frågan (och som den intervjuade också indirekt skulle acceptera om frågan besvarades). Den tredje typen av icke-svar är när den intervjuade öppet talar om att han/hon inte avser att svara på frågan.

Som framgår av tabell 1 är det betydligt vanligare att politiker svarar på frågor än att de inte svarar. Läger vi samman de två första kategorierna blir det drygt två tredjedelar av svarsturer som kan betraktas som svar på frågor.² Kategorin undvikande

Tabell 1. Svarsturer i partiledarintervjuer 2002 och 2006.

Direkta svar	1178 (64.4)
Implicita och ofullständiga svar	113 (6.2)
Icke-svar 1: Undvikande	410 (22.4)
Icke-svar 2: Ifrågasätter påståenden i frågeturen	98 (5.4)
Icke-svar 3: Frågan avvisas öppet	30 (1.6)
Totalt antal svarsturer	1829 (100)

svar är ganska stor. Det finns naturligtvis många orsaker till att undvika att svara på en fråga. Ett förhållande som spelar in är att politikern vill vara med och definiera agendan i dessa för valutgången inte oviktiga samtal. Eftersom frågan bestämmer agendan kan det krävas undvikande svar för att få prata om det man vill prata om inför de potentiella väljarna.

I syfte att illustrera hur relationer mellan journalistikens och politikens verksamheter förhandlas och kommuniceras på mikronivå, vilka utmaningar som den intervjuade kan ställas inför och hur de kan hanteras inför publiken skall jag här utgå från ett konkret exempel. Det handlar om maktrelationer men samtidigt om normer och vad som är ett lämpligt agerande. Jag har valt ett exempel som innehåller den typ av icke-svar där frågan avvisas öppet. Det är som vi ser den ovanligaste formen för icke-svar (tabell 1) men den är intressant inte minst för att den tydligare än andra svar utmanar frågans styrande kraft och distanserar sig i förhållande till den fråga som journalisten formulerat. I dessa situationer ställs maktrelationer och frågor om lämpligt och legitimt agerande på sin spets. I exemplet finns också ett undvikande svar. Exemplet kommer från SVT:s utfrågning med Bo Lundgren 2002.

Exempel 1: Intervju med Lundgren i SVT inför valet 2002 (J= Journalist och P = Politiker)

1.	J:	mm ska den synskadade Nadina få stanna i Sverige
2.	P:	jag kan inte sätta mig över vad andra beslutar men jag känner starkt för
3.		att den som är synskadad och som behöver stöd ska få stanna
4.	J:	ska hon få stanna
5.	P:	ja kan inte köra över myndigheterna ja- myndigheter fattar beslut
6.	J:	tänker du göra något för att hon ska få stanna
7.	P:	jag tror att det finns många människor inom mitt parti som jobbar med det
8.		de som ägnar sig åt de här frågorna de som har ideellt engagemang

I detta exempel ställer journalisten en ja/nej fråga som ber politikern ta ställning till om en person skall få stanna i Sverige eller inte. Politikern annonserar att den frågan svarar han inte på. Journalisten upprepar då liknande frågor två gånger. Det sista svaret som politikern ger är det vi kallar undvikande. Vi skall titta närmare på vad som utspelar sig i denna sekvens. Varje intervju är så klart i ett avseende unik men den innehåller också generella förhållanden. Jag skall lyfta fram fem punkter av betydelse om vi vill förstå dessa iscensatta samtal, de utmaningar den intervjuade ställs inför, de normer som hanteras och de maktrelationer som kommer till uttryck.

2 Det finns vissa skillnader i partiledarnas svarsbenägenhet. Tittar vi på de tre studerade intervjuerna under valrörelsen 2006 var Ohly den som svarade oftast (75.3% direkta eller implicita svar) och Olofsson den som hade minst andel direkta eller implicita svar (60.6%).

1. Journalisten ställer en fråga som politikern uppfattar det som mest lämpligt att inte svara på. Detta är naturligtvis en fråga som Lundgren skulle kunna ha åsikter om i andra sammanhang men här agerar han offentligt i rollen som politiker. Kanske är det den svenska lagen mot ministerstyre som påverkar hans val att inte svara, eller att han som politiker överhuvudtaget bör undvika att ta ställning i enskilda fall där han inte känner till alla detaljer. I vilket fall tycks inte icke-svaret vara uttryck för någon form av generell ovilja hos just politiker att svara på frågor. Jag har i andra studier visat att det knappast är så att politiker är mindre svarsvilliga än andra intervjupersoner (Ekström 2001). Det är situationen (och den fråga som ställs) som gör icke-svaret till ett (för politikern) lämpligt agerande.

2. Riktat vi uppmärksamheten mot hur politikerns svar är konstruerat kan vi konstatera att han inte bara säger "det svarar jag inte på". Svaret innehåller ett rättfärdigande som visar att den svarande uppfattar sig som ansvarig för att motivera sin handling. Sådana motiveringar är utmärkande för det som kallas för disprefererade svar (Heritage 1994; Schegloff 2007). Utformningen av motiveringen visar också att politikern är angelägen om att visa för journalisten och framför allt för publiken att hans icke-svar är lämpligt i situationen. Han säger "jag kan inte" och hänvisar till yttre omständigheter (att detta är en sak för myndigheter och inte politiker). Det handlar vare sig om ovilja eller den enskilde politikerns oförmåga. Han definierar också ett svar som olämpligt genom att beskriva det i termer som "sätta mig över", "köra över". I det andra svaret är motiveringen förtydligad då han inte bara talar om "andra" utan "myndigheterna". Det tredje svaret han ger är undvikande. Han agerar som svarsvillig (och anpassar sig till normen) i en situation där han samtidigt anser det olämpligt att svara. Han har redan sagt att han inte avser att uttala sig om det enskilda fallet. Men att ge ett rakt nej på frågan om han tänker göra något för den synskadade uppfattar han uppenbarligen som problematiskt. Sammantaget visar detta hur den intervjuade använder olika resurser för att hantera en utmanande situation och framställa sin handling som lämplig.

3. I sina responser hanterar politikern också lämpligheten i journalistens agerande och den publika relationen dem emellan. Han ifrågasätter indirekt den fråga som ställs (för att motivera sitt icke-svar) men han undviker att agera direkt fientligt mot journalisten. När frågan upprepas skulle politikern kunna ha sagt: 'Förstår du inte vad jag säger jag kan inte svara på denna fråga' eller 'Det borde väl du begripa att jag som politiker inte kan ...'. De relationer mellan politiker och journalister som visas upp i dessa samtal är dock överlag konsensusorienterade. Politikerna är med och legitimerar journalistikens agerande.

4. Exemplet illustrerar hur den intervjuade hela tiden ställs inför valsituationer som måste hanteras på bråkdelen av en sekund. Det gäller dels valet av handling, dels hur denna handling skall utformas. Nackdelen med det annonserade icke-svaret är att det för publiken blir synligt att han inte svarar. Fördelen är att han därigenom ger sig själv chansen att motivera icke-svaret. I det undvikande svaret blir icke-svaret mindre tydligt men riskerar att uppfattas som en omotiverad flykt från frågan (jfr Clayman 2001: 416).

5. Sekvensen visar också tydligt vad som utmärker journalistens roll och resurser i dessa samtal. Journalisten behöver inte motivera sina upprepade frågor. Politikerns

motiverade icke-svar föranleder inte journalisten att motivera sin fråga. Journalisten svarar inte heller på politikerns respons med någon typ av ”ok”, ”jag förstår” el dyl. Istället ställs en ny fråga. På detta sätt visar journalisten att det inte är han som är mottagare av svaret utan publiken som han agerar på uppdrag av (Heritage 1985). En ny fråga blir i interaktionen ett legitimt agerande (trots att journalisten torde veta att politikern inte bör uttala sig om enskilda fall som myndigheterna beslutar om). Den nya frågan antyder i detta fall att svaret inte var acceptabelt och används som en resurs för att pressa politikern. De tre frågorna rör sig inom samma område men rör delvis olika saker. Den första frågan efterfrågar en *åsikt*. Den andra frågan efterfrågar ett *besked*. Den tredje frågan frågar om *åtgärder* från politikern. Trots att politikern försöker visa att han inte bör svara förstärks snarast ansvarsutkrävandet.

Samtliga de punkter som jag här tagit upp handlar om hur intervjuare och intervjuad relaterar sina handlingar till *publiken som den huvudsakliga adressaten*. Även om journalisten och politikern talar direkt till varandra är yttrandena anpassade till en föreställd publik. Hur den konkreta publiken uppfattar lämpligheten i personernas agerande är naturligtvis en helt annan fråga.

Att avbryta eller inte avbryta

Avbrott tillhör de handlingar som samtalsforskare ägnat särskilt stor uppmärksamhet (Sacks 1995; Schegloff 1987; 2000; Hutchby 1996). Det finns lite olika uppfattningar om vad som mer exakt utmärker ett avbrott (Ekström & Bérczes 2008). En relativt vedertagen definition kan dock formuleras på följande sätt. Avbrott sker när en talare kraftigt stör eller hindrar en annan person att fortsätta prata, detta genom att börja prata när den andre fortfarande pratar och inte är i närheten av ett möjligt avslut på sin tur (jfr Schegloff 1987: 214). Avbrott avviker således från regeln som säger att vi i huvudsak pratar en i taget, men skiljer sig från mer stödjande och bekräftande former för samtidigt prat, genom att vara mer störande eller till och med fientligt. Avbrott har studerats som uttryck för dominans och makt. Genom att avbryta kan en person hindra en annan från att fullfölja det han/hon håller på med och samtidigt visa upp sin makt att styra samtalet.

Men vad har avbrott för relevans när det gäller att förstå maktrelationer och de utmaningar politiker ställs inför i intervjuer i medierna? Lite förenklat kan vi säga att avbrott å ena sidan kan vara en viktig resurs i politiska intervjuer (och debatter), men å andra sidan är förknippade med betydande risker. Jag skall börja med ett exempel. Därefter skall jag presentera några slutsatser från analyser av större delar av materialet från partiledarintervjuerna inför valet 2006 (studien har i sin helhet tidigare presenterats i Ekström & Bérczes 2008).

Exempel 2: Intervju med Göran Persson i P1 inför valet 2006. (Hakparenteser [] markerar början och slut på samtidigt prat, >> markerar fortsättning på yttrandet, och understrykningar markerar betoning)

1. J: .h enligt stat- statistiska centralbyråns senaste siffror var hundra
2. tjutvå tusen ungdomar arbetslösa i juni arton komma sju procent ä de
3. de ä nästan en femtedel vilka åtgärder i ert valmanifest ä konkret
4. inriktade på att ge ungdomar jobb
5. P: ja först ska ja rätta dej på en punkt du tar juni månad när alla skolor
6. P: har slutat å när alla program för arbetslösa ungdomar har lagts av eh
7. P: hade du tagit maj månad så hade du haft en mycke låg siffra för
8. P: ungdomsarbetslösheten å de blir på samma sätt nu i augusti när
9. P: skolorna kommer i gång och när aktivitetsprogrammen återigen
10. P: kommer i gång vi har den lägsta siffran långtidsarbetslösa
11. P: ungdomar som vi har haft sen eh ja sen vi tog över regeringsmakten
12. P: efter dom borgerliga de va i maj månad femton hundra då var den
13. P: tretti tusen [nit]ton hundra nittio fy[ra]
14. J: [me-] [men] nu talar du om en annan
15. J: statistik de här är alltså [SCBs ar]betskraftsundersökning>>
16. P: [ja men ja tycker att de ä viktigt att-]
17. J: >>över alla arbetslösa [ungdomar den va hund]ra tjuo två tusen i juni även om>>
18. P: [jaha men de ä viktigt-]
19. J: >>den va något lägre i maj är de inte förskräckligt många ungdomar som>>
20. P: [men de-]
21. J: >>[inte ha jobb]
22. P: [de ä förskräck]ligt många ungdomar som har jobb å se-
23. J: å va ha ni då för åt[gärder i valmanifestet som riktas mot dom]
24. P: [jo men vi se:r ju också <vi se:r ju]
25. P: också hur arbetslösheten faller bland unga> å dom åtgärder vi har ä
26. naturligtvis att bygga ut utbildningen att satsa mer på yrkesutbildningar
(fortsätter)

Den fråga som journalisten ställer här (rad 1-4) inleds med en beskrivning av arbetslösheten bland ungdomar. Att frågan inleds med en beskrivning av verkligheten är mycket vanligt i ansvarsutkrävande intervjuer. Det är en teknik som används för att sätta agendan och skapa en tolkningsram för den intervjuades svar. Det ställer den svarande inför en situation där ett svar på frågan indirekt kommer att acceptera beskrivningen av verkligheten som en delad utgångspunkt. Politikern väljer att ifrågasätta verklighetsbeskrivningen och hävda att arbetslösheten är lägre än vad som sägs. Det är uppenbart att politikern uppfattar beskrivningen av arbetslösheten som ett

ifrågasättande av den politik som han är ansvarig för (även om det inte uttryckligen sägs i frågan att arbetslösheten är onormalt hög). Svaret invänder mot detta (se icke-svar 2 i tabell 1 ovan). Inledning på turen visar att politikern själv är medveten om att han bryter mot det förväntade när han inte direkt svarar på frågan. Med ”ja först skall jag ...” talar han om att han kommer att svara på frågan efter att ha presenterat sina invändningarna. Såväl frågan som svaret är konstruerat med publiken som adressat. Journalisten gör politikern ansvarig inför publiken. Han utför och visar upp en kritiskt granskande journalistik. Politikern använder sin tur för att istället hävda att arbetslösheten faktiskt gått ner under hans tid som ansvarig.

Intervjuns fråga och svar övergår nu i en argumentation gällande vilka siffror som skall uppfattas som relevanta i sammanhanget. På rad 14 gör journalisten först ett försök att komma in (”me-”) som inte lyckas, men lite senare kommer han in, tar över turen och invänder mot politikerns verklighetsbeskrivning. I den argumentation som nu följer väljer politikern att vid upprepade tillfällen inte låta journalisten avsluta det han håller på att säga. Politikern går in och försöker avbryta vid fem tillfällen (rad 16, 18, 20, 22, 24) innan han så småningom får turen (rad 25). Det som gör detta till avbrott/avbrottsförsök är att politikern går in i en situation när journalisten inte är på väg att avsluta något som kan vara ett färdigt yttrande. Vi kan också se att politikern vid flera tillfällen väljer att inte ge upp direkt när han märker att journalisten inte är färdig (rad 16, 18, 24). Avbrotten blir här en del i en argumentation där politikern å ena sidan försöker påverka beskrivningen av verkligheten. Han tar upp en kamp om detta med journalisten. Han framstår som engagerad och visar att han inte alls saknar argument. Å andra sidan riskerar han också att framstå som mycket konfrontationsorienterad.

En studie vi genomfört av de två statsministerkandidaterna Perssons och Reinfeldts agerande i fem olika program inför valet 2006 (fyra partiledarutfrågningar och en så kallad ”Duell” dem emellan) visar på tydliga skillnader i hur konfliktorienterade de är i dessa iscensatta samtal (Ekström & Bérczes 2008). Persson avbröt journalister oftare än Reinfeldt. Och i situationer av överlappande prat valde Persson mycket oftare än Reinfeldt att konkurrera om turen istället för att direkt släppa den ifrån sig. Politikerna blev båda ganska ofta avbrutna av journalister. Studien bekräftar Esaiassons och Håkansson (2002) historiska studier som visat att journalister avbryter oftare än vad de blir avbrutna i politiska intervjuer. Avbrott har blivit en viktig resurs som utnyttjas för styra agendan och agera i rollen som kritisk utfrågare. Skillnaden mellan de två statsministerkandidaterna i valrörelsen 2006 var att Reinfeldt oftare än Persson släppte ifrån sig turen (stoppade direkt) när han blev avbruten. Detta mönster gick igen när de möttes i ”Duellen”. Persson avbröt inte bara Reinfeldt oftare än det omvända. Han utmanade också programledarens makt att fördela turerna oftare än sin debattmotståndare. Om Perssons mer konfliktorienterade handlande var framgångsrikt gentemot publiken är svårt att uttala sig om. Avbrott är en teknik som kan användas för att tillskansa sig mer utrymme i samtalet, styra agendan, samt invända direkt (innan det är för sent) mot det man vill invända mot. Men risken är naturligtvis att man samtidigt blir uppfattad som ohövlig och bufflig.

När det går helt fel

Jag har gett några exempel på hur vi kan analysera den iscensatta intervjun avseende aktörernas resurser och möjligheter att styra samtalet, men också avseende hur de i sitt agerande inför publiken förhåller sig till normer för vad som är ett lämpligt agerande. Vad som är rätt och fel står hela tiden på spel i ansvarutkrävande intervjuer. I vissa fall kan det också gå riktigt illa. Politikerns agerande i intervjusituationen kan utvecklas till en normöverträdelse som allvarligt hotar personens rykte och även den framtida karriären. Jag skall ge ett exempel som många säkert minns (för en mer utveckla analys se Ekström & Johansson 2008).

Den 29:e september 1999 höll dåvarande finansminister Bo Ringholm en presskonferens som skulle bli ett av hans mindre lyckade framträdanden inför TV-journalisternas kameror. Den var en del i det som kom att kallas Ahleniusaffären. Det handlade om i vilken mån Riksrevisionsverkets chef Ahlenius skulle få ett fortsatt förordnande. Regeringen och Ringholm kritiserades för hur ärendet hanterats. Det spekulerades i om regeringen ville bli av med Ahlenius för att hon varit för kritisk mot regeringen. När Ahlenius gick ut i medierna och kritiserad Ringholm på basis av ett inspelat samtal på en telefonsvarare, som sades vara Ringholm men visade sig vara ett skämt, var förtroendefrågan minst sagt het. Skulle Ahlenius kunna sitta kvar efter detta? Ringholm bjöd in till presskonferens för att berätta att han och Ahlenius nu hade kommit överens. Hon skulle ha uttryckt önskan om ett annat uppdrag och han skulle försöka se till så det tillgodoseddes. Ringholm kunde nog förutse många kritiska frågor från de närvarande journalisterna och han hade uppenbarligen bestämt att inte svara på något annat sätt än att hänvisa till samma formulering angående deras överenskommelse. Detta var ingen väl vald strategi. På fråga efter fråga upprepade han liknande formuleringar och hänvisade till deras överenskommelse. Ringholm talade om att han inte avsåg säga något mer om deras överenskommelse. Detta hindrade inte journalisterna att fortsatte ställa frågor om detta. Ringholm upprepade liknande svar (som i praktiken blev icke-svar). Mediernas kritik mot hans agerande blev inte nådig. Han häcklades och förlöjligades. Presskonferensen återgavs på ett sätt som förstärkte intrycket av upprepade svar. Han beskrevs som en papegoja och i TV-nyheterna sades att ”det svenska folket öser sin vrede över finansministern”.

I varje presskonferens och intervju regleras förhållandet mellan verksamheten inom de politiska institutionerna och den verksamhet som utspelas i det offentliga. Det finns nog ingen som önskar att dessa verksamheter helt skall upplösas i varandra. Det fanns alldeles säkert goda skäl för Ringholm att inte öppet berätta om allt som sagts i samtalen med Ahlenius. Problemet, själva normbrottet, var inte *att* han satte gränser, eller *var* han satte gränser, utan *hur* han gjorde det. Och när medierna bestämt sig för att utnyttja sina resurser för att kraftigt kritisera Ringholm var hans resurser kraftigt begränsade. Det fanns bara en sak att göra, be om ursäkt.

Vi har kallat de händelser som Ringholms presskonferens här fick illustrera för ”Talk Scandals” (Ekström & Johansson 2008). De bygger som andra politiska mediaskandaler på normöverträdelser som iscensätts och utvecklas i medierna och som allvarligt hotar huvudpersonens rykte och framtida politiska karriär. Men de skiljer sig från de skandaler som tidigare uppmärksammats i internationell forskning – maktskandaler, finansiella skandaler och sexskandaler – så till vida att det som här

överträds är normer för vad politiker bör säga och hur de bör uppträda i offentliga samtal (Thompson 2002). Internationellt har mängder av pratskandaler inträffat under senare år. Det handlar i vissa fall om yttranden som inte var menade för offentligheten men som dokumenterats och sedan publicerats av journalister. Det handlar också om mindre lyckade yttrande i intervjuer och debatter i mediernas offentlighet. I samband med granskning och utfrågningar under andra skandaler (t ex finansiella) händer det också att huvudpersonen gör yttranden som i sig blir en skandal eller åtminstone en fadäs som allvarligt hotar personens publika persona. Detta inträffade t ex under en presskonferens i samband med den s k Jan O Carlsson-affären 2002. Som svar på en av journalisternas frågor skall Karlsson ha sagt ”Vad jag gör med pengarna är min ensak”. Yttrandet citerades i bl a Expressen (5 november 2002) och så småningom tvingades även han be om ursäkt för sitt agerande under presskonferensen.

Gemensamt för alla pratskandaler är att de för det första bygger på ett eller flera yttranden, språkhandlingar, som kan uppfattas som anmärkningsvärda normöverträdelser. För det andra förutsätter de en omfattande uppmärksamhet i medierna där handlingen representeras som just en överträdelse, där allmänhetens missnöje kommer till uttryck, där politikern ställs till svars, får förklara sig och som oftast mot slutet också be om ursäkt. I dessa berättelser iscensätts aktörers röster inte minst genom olika citattekniker. Citerande som en central metod i nyhetsförmedling skall jag uppmärksamma i nästa avsnitt.

3. Nyheternas iscensatta samtal: Om citattekniker

Politiska samtal iscensätts självklart inte bara som intervjuer utan också i form av skrivna nyhetstexter och redigerade nyhetsinslag. Begreppet iscensättning riktar uppmärksamhet mot tre centrala komponenter i nyhetstexten: (1) Aktörerna och deras framträdanden, (2) scenen där dessa framträdanden görs, (3) regissörens (i detta fall journalisternas) metoder. Nyhetsproduktion handlar i väsentlig utsträckning om att med olika metoder iscensätta andras röster. Detta skapar särskilda villkor för dessa andra (i detta fall politiker) som i sin verksamhet då och då måste yttra sig i medierna.

Historiskt jämförande studier visar att journalistiken med olika metoder (t ex citattekniker) förflyttat scenen för det politiska samtalet mer och mer in i medierna. Detta innebär att journalistiken som regissör fått ökat inflytande över iscensättningen (Ekecrantz & Olsson 1994; Ekström 2006). Låt mig återge två ytterligheter av nyhetstexter för att illustrera denna förskjutning (som naturligtvis skett successivt och är mer komplicerad än vad det här finns utrymme för att beskriva). Låt mig också för att undanröja risk för missuppfattningar påpeka att detta *definitivt inte* skall läsas som en ”det var bättre förr” argumentation. Under 1910- och 20 talet var det vanligt med artiklar som återgav vad som sagts i t ex riksdagen. Utmärkande för dessa var att den politiska institutionen definierades som den centrala scenen för politisk debatt. Yttrandena som återgavs förankrades i tid och rum (med rubriker som ”Riksdagen”, angivelser av exakta klockslag etc.). När politikens yttranden återgavs skedde det i huvudsak i form av indirekt anföring med formuleringar som ”i första kammaren yrkade ...”.

Däriigenom förankrades yttrandena i en specifik situation och (med val av tempus) i dåtid.

Sedan flera decennier har vi vant oss vid en form av nyhetsartiklar där den politiska scenen mer eller mindre flyttat in i medierna. Med olika tekniker skapas en diskurs där yttranden görs i ett här och nu i tidningen och inte någon annan stans. Citat används frekvent. Presens prioriteras som tidsform när yttranden återges. Yttranden från olika personer relateras till varandra. Var yttrandena gjorts (under vilka omständigheter) skjuts i bakgrunden och återges i många fall inte alls. Istället iscensätts samtal/dialoger mellan personer på tidningssidan. I många fall prioriteras bilder (t ex porträttbilder) som inte riktar uppmärksamheten mot den situation där yttrandena gjordes.

Intervjun, den professionaliserade journalistikens metod nummer ett, har haft en helt avgörande betydelse för denna förskjutning av den publika politiska scenen. Ett konkret uttryck för detta är att citat i politiska nyheter, från mitten av 1900-talet och framåt, i allt mindre utsträckning hämtas från verksamheter inom de politiska institutionerna. Alltmer sällan citeras yttranden gjorda i parlamentet, vid politiska tal och möten, från utredningar och olika politiska dokument. Citaten hämtas istället från intervjuer. Intervjun som en alltmer specialiserad journalistisk metod har gjort journalistiken mer självständig i förhållande till de politiska institutionerna och gett tillgång till exklusiva yttranden. För politiker beroende av offentlig uppmärksamhet innebär denna förskjutning nya hänsyn och delvis förändrade kompetenskrav (Ekström 2006).

Etablerade rutiner för redigering av nyhetsinslag i tv har bidragit till denna förskjutning av den politiska scenen. Självklart handlar många nyhetsinslag om händelser som förankras utanför medierna. Men nyhetsinslagen skapar också politiska samtal i medierna. Ett av de mer konkreta (och vanligt förekommande) uttrycken för detta är när svar från olika intervjuer hanteras som sound bites och saxas ihop så att de blir repliker på varandra istället för svar på de frågor som formulerades i intervjusituationen (Ekström 2001, Eriksson 2008).

Jag skall här koncentrera mig på det jag föredrar att kalla citattekniker. Jag menar att dessa tekniker, så som de kommit att utvecklas inom journalistiken, har en helt grundläggande betydelse för det politiska samtalet i medierna. Citatet som teknik för att i nyheter återge vad andra har sagt och gjort har en historia. Som Schudson (1994: 575) visat i sina studier av amerikansk journalistik tog det tid, närmare bestämt till mitten av 1920-talet, innan citatet blev en etablerad form för att återge andras röster. Motsvarande utveckling kan vi se i svensk press (Ekström 2006). Men det är inte bara så att citat blir vanligare och vanligare från mitten av 1900-talet och framåt. De används också på mer framträdande sätt i nyhetsproduktionen.

I pressen blev citatet en form för att återge andras röster som passade perfekt för den moderna visuella tidningssidan. Tidningssidans layout struktureras utifrån principen om högt nyhetsvärde = störst uppmärksamhet. Det sensationella lyfts fram. Rubriker, underrubriker, ingresser, bilder och grafik, spalter och block av text, puffar, typsnitt, textstorlek etc. är tekniker som används i detta syfte. Layout används för att skapa kontraster, dramatik och variationer i färg och form på en tidningssida vars visuella attraktionskraft är avgörande. Till skillnad från andra sätt att återge vad någon sagt fungerar citat som relativt självständiga enheter som kan placeras på olika ställen,

utgöra rubriker och underrubriker, kontrasteras mot andra citat, förkortas (ett fåtal ord), spetsas till och förstoras upp visuellt. De kan enkelt frigöras från sitt ursprungliga sammanhang.

Men vad utmärker då ett citat? Varför är detta en attraktiv form för nyhetsproduktion och ett intressant studieobjekt för den som vill undersöka politikens villkor och relation till medierna? Citat är förknippade med autenticitet. De gör anspråk på att exakt återge vad någon faktiskt har sagt. Det jag här kallar citat är det som inom språkvetenskap också kallas för direkt anföring. Yttrandet återges i en syntaktiskt självständig form. Det betyder att det formuleras så att det kan ha varit precis så personen sa i den ursprungliga situationen. Här är exempel: *Jag har inte letat efter perfekta människor* (Fredrik Reinfeldt citerad i rubrik i DN 17/10 2006 angående kritiken som riktats mot flera av ministrarna i den nya regeringen). I pressen markeras citat i vissa fall men långt ifrån alltid med citattecken (Ekström 2006: 40). Med citat kan den som skriver förmedla andras röster på ett sätt som förefaller vara helt neutralt och distanserat, dvs. utan att synliggöra sig själv som berättare. Detta passar väl för nyhetsjournalistikens ideal att vara kritisk och neutral på samma gång. Citaten bidrar till nyheternas autenticitet, men i många fall också den subjektiva, känslomässiga diskurs som kännetecknar särskild tabloidjournalistiken (Nylund 2003).

Samtidigt har språkforskare på ett övertygande sätt visat att ett citat aldrig är en neutral återgivning av vad någon sagt (Kroon 2006; Tannen 1989). För att förstå detta är det kanske enklast att vi går till oss själva. Det händer väl då och då att vi i vardagliga samtal med direkt anföring återger vad någon icke närvarande person har sagt. Hur vi återger detta beror på vad vi vill med citatet och vi skulle helt säkert ha återgett vad personen sagt på ett delvis annorlunda sätt om han/hon varit närvarande.

För att förstå vad citat gör föredrar jag att utgå från begreppet rekontextualisering. Begreppet syftar på förflyttningar av yttranden från en kontext till en annan och de betydelseförändringar som då sker (Linell 1998: 141). När ett svar på en fråga i en intervju lyfts ur intervjun (frigörs från den fråga som ställdes) och flyttas in i ett nyhetsinslag sker något med innebörden i detta yttrande. Sådana rekontextualiseringar skall självklart inte per definition tolkas som förfalskningar. Citerande används i många olika praktiker, inte minst inom vetenskapen. Den intressanta frågan är vad som utmärker sådana rekontextualiseringar i nyhetsproduktionen. Att inte bara välja ut utan också flytta in citat i nya sammanhang och påverka deras innebörd så att de får ett högt nyhetsvärde tillhör den moderna journalistikens mest centrala arbetsmetoder.

Studier av hur politiker citeras i nyhetsjournalistiken visar att när yttranden återges påverkas deras innebörd (för att passa nyhetsberättelsen) på i grunden tre olika sätt (Ekström 2006): (1) *Ordval och syntax*. Det är mycket vanligt att korrigeringar görs på denna nivå för att t ex passa rubrikens form eller överhuvudtaget göra yttranden mer entydiga och slagkraftiga; (2) *Multimodala tekniker*. I en nyhetstext kan innebörden i ett citat påverkas av valet av typsnitt, färg och storlek. (3) *Kontexten, var och i vilket sammanhang citatet placeras in*. Citatets betydelse avgörs självklart av placering (alltifrån i brödtext till huvudrubrik på förstasidan). Men det avgörs också av dess relationer till den omgivande texten och bilderna samt hur det används i den berättelse som berättas. Med dessa tekniker anpassas citaten till nyheternas form för tillspetsning, dramatise-

ring och attraktionskraft. Citat kan bygga upp den citerades auktoritet och status och ge omfattande genomslag, men kan också hota personens rykte. Citat kan förändra innebörden i vad en politiker ville säga på ett sätt som skapar problem när det skall försvaras i andra sammanhang. Politiska debatter riskerar att utvecklas till skendebatter när citat ställs mot andra citat, personer kommenterar vad andra personer antas ha sagt.

Ett tydligt resultat från forskningen på detta område är att den enskilde nyhetsjournalisten har mycket stor frihet att inom ramen för etablerad praxis och med olika tekniker påverka innebörden i citat. Låt mig ge två exempel på detta. (1) I pressen är det okontroversiellt att regelbundet förändra ordval och syntax i personers yttranden och fortfarande återge dem som citat, t ex med citattecken som markör. Man kan möjligen argumentera för att dessa förändringar ofta är marginella. Men å andra sidan görs förändringarna inte slumpmässigt utan för att påverka den handling som citatet skall representera. (2) I televisionens nyhetsreportage är det praxis att klippa in svar på intervjufrågor utan att tittaren får veta vilken fråga som svaret ursprungligen var ett svar på. Studier av hur politikerns svar återges i SVT:s och TV 4:s nyhetssändningar visar att frågan som föregick politikerns yttrande sällan återges (i endast cirka 15 % av fallen) (Ekström 2001; Eriksson 2008). Avseende frågan om frihetsgrad visar forskning också att intervju svar i form av soundbites kan bli svar på andra frågor och kommentarer till annat än vad de ursprungligen var. Ett uttryck för detta är de samtal som iscensätts när material från två eller flera intervjuer klipps ihop så att en persons yttranden från en och samma intervju både föregår och följer som responser på vad någon annan sagt i en annan intervju någon annan stans. Soundbitens centrala betydelse i nyhetsproduktionen har i grunden påverkat den politiska intervjun. Intervjutekniker används för att skapa soundbites eller det som journalister kallar ”säg”. Professionella politiker anpassar sitt agerande till detta, formulerar sig slagkraftigt och formulerar gärna om sitt svar om reportern inte är nöjd med det första svaret.

Med citeringsteknikernas hjälp kan enskilda yttranden i sig själva bli en händelse av stort nyhetsvärde. Begreppet ”pull quotes” har används för citat som lyfts ur sitt sammanhang och representeras på ett sådant sätt att de får särskilt stor uppmärksamhet. De kan återges som rubriker i stor svart text och till sitt innehåll fånga artikelns huvudbudskap (Kroon 2006). Men yttranden kan också bli centrala händelser i en nyhetsberättelse som löper över längre tid. Händelsen kan till och med i vissa fall i sin helhet bli mer eller mindre förknippad med det specifika yttrandet. Clayman (1995) har analyserat sådana ”defining moments” i amerikanska presidentdebatter och konstaterat att det är tre aspekter av ett yttrande som tycks vara avgörande i detta sammanhang: (1) hur anmärkningsvärda (iögonfallande, spektakulära, sensationella) de är; (2) yttrandets narrativa relevans (om det passar in i en berättelse som journalisten av en eller annan anledning vill berätta); (3) om de går att extrahera (om de går att lyfta ur sitt ursprungliga sammanhang och fungerar som självständigt citat relativt oberoende av situationen där de yttrades).

Det kan definitivt ligga i politikerns intresse att bli förknippade med såväl ”pull quotes” som yttranden som definierar större nyhetshändelser. Den som lär sig hantera den logik som ovan diskuterats kan säkerligen bli bättre på att få genomslag för sina yttranden och utspel. Men i vissa fall kan citerade yttranden också skapa problem för

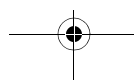

den enskilde politikern. Det vi beskrivit som pratskandaler är en ytterlighet i sammanhanget (Ekström & Johansson 2008). Näringsminister Björn Rosengrens yttrande om Norge som den sista sovjetstaten, i samband med Telia Telenor-affären 1999, är ett exempel. Rosengrens yttrande (som gjordes under en intervju för Aktuellt då Rosengren trodde att kameran var avstängd) citerades rikligt och på olika sätt i TV, radion och press. Yttrandet lämnade snabbt den ursprungliga samtalssituationen och framställdes som ett offentligt uttalande. I Aktuellt beskrevs det som Rosengrens ”slutsummering” och i Sydsvenska Dagbladet som hans ”sammanfattning” av affären. Kritiska röster citerades i stor omfattning. Att försöka invända mot denna medierapportering skulle knappast ha varit en framgångsrik strategi. Det fanns bara en lösning. Att offentligt be om ursäkt och indirekt bekräfta att journalisternas arbetssätt var legitimt.

Avslutande kommentar

Att låta sig bli intervjuad är sedan lång tid tillbaka det dominerande sätt på vilket politiker kan komma till tals i mediernas offentlighet. Intervjuer i medierna är en form för iscensatt institutionaliserad interaktion där aktörer företrädanden olika verksamheter möts. Makt utövas och förhandlas i denna interaktion. Rollerna, resurserna, tillgången till olika turer, och vad som är legitimt för aktörerna att göra i samtalet är asymmetriskt fördelat. Men det betyder inte att maktrelationen är avgjord från början. De asymmetrier som är inbäddade i den institutionella ordningen påverkar aktörernas möjligheter men maktrelationerna förhandlas också fram när resurser tas i bruk. Med olika frågetekniker kan journalister styra agendan, formulera kritiska och pressande frågor som politiker har att förhålla sig till. Intervjuade politiker kan som vi sett använda olika resurser för att hantera de situationer som uppstår och utöva inflytande över samtalet. Men analyserna visar också hur politikerna med sina svar legitimerar journalistikens starka position i det offentliga samtalet. I dessa iscensatta samtal förhandlas inte bara maktrelationer utan också politikernas publika persona, status och rykte. I varje situation som den intervjuade ställs inför krävs omedelbara beslut om vilken handling som skall utföras och hur den skall utformas för att kunna accepteras som lämplig och legitim inför den granskande publiken.

Scenen för det politiska samtalet har över tid flyttats in mer och mer i medierna. Det gäller inte bara intervjuer i live utan framför allt de samtal som iscensätts på nyhetssidor och i redigerade nyhetsinslag. Här är journalistikens utvecklade citeringstekniker av stor betydelse. Journalistikens makt att offentliggöra andras röster och redigera det offentliga politiska samtalet är stor. En central aspekt av detta är de rekontextualiseringar som sker när yttrande frigörs från sin ursprungliga kontext, i vissa fall förändras i sin form, och placeras in i nya sammanhang. Citerandets logiker påverkar det offentliga politiska samtalet. Den politiker som så långt möjligt vill undvika misslag och istället nå framgång med sina uttalanden och utspel har att förhålla sig till en journalistik som är både förutsägbar och oförutsägbar.

Referenser

- Bavelas, Janet, Black, A., Bryson, L. and Mullett, J., 1988. "Political Equivocation: A Situational Explanation", *Journal of Language and Social Psychology* 7(2), s 137-145.
- Bull, Peter, 2003. *The Microanalysis of Political Communication. Claptrap and Ambiguity*, London: Routledge.
- Bull, Peter & Mayer, Kate 1993. "How Not to Answer Questions in Political Interviews", *Political Psychology* 14(4), s 651-666.
- Chilton, Paul A. & Schäffner Christina, 2002. (red), *Politics as Text and Talk: Analytical Approaches to Political Discourse*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Chouliaraki, Lilie, 2000. "Political discourse in the news: Democratizing responsibility or aestheticizing politics?", *Discourse and Society* 11(3), s 293-314.
- Clayman, Steven, 2001. "Answers and evasions", *Language in Society* 30 s 403-42.
- Clayman, Steven & Heritage, John, 2002. *The News Interview. Journalists and Public Figures on the Air*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corner, John, 2003. "Mediated persona and political culture", s 67-84 i John Corner & Pels, Dick (red) *Media and the restyling of Politics* London: Sage.
- Corner, John & Pels, Dick, 2003. (red) *Media and the restyling of Politics* London: Sage.
- Ekecrantz, Jan & Olsson, Tom, 1994. *Det redigerade sambället*. Stockholm: Carlssons.
- Ekström, Mats, 2001. "Politicians interviewed on television news", *Discourse and Society* 12(5), s 563-584.
- Ekström, Mats, 2001b. "Frågor, svar och icke-svar i politiska intervjuer. En samtalsanalys", *Nordicom Information* 23(3), s 57-74.
- Ekström, Mats, 2006. *Politiken i mediasambället*. Malmö: Liber.
- Ekström, Mats, Kroon, Åsa & Nylund, Mats, 2006. *News from the Interview Society*. Göteborg: Nordicom.
- Ekström, Mats & Bérczes, Judit, 2008. "Avbrott i politiska mediasamtal", *Nordicom Information*, 30(1), s 3-18.
- Ekström Mats & Johansson, Bengt, 2008. "Talk Scandals", *Media Culture and Society* 30 (1), s 61-81.
- Eriksson, Göran, 2008. "The Adversarial Moment: A study of Short-form Interviews in the News". Paper, International Communication Association (ICA), konferens, Montreal 22-26 maj 2008.
- Eriksson, Göran & Kroon, Åsa, 2008. "The News Interview: Prominence, Dominance and Fragmentization". Paper, IAMCR konferensen i Stockholm juli 2008.
- Esaiasson, Peter, 1990. *Svenska valkampanjer 1866-1988*. Göteborg: Allmänna förlaget.
- Esaiasson, Peter & Moring, Tom, 1993. "Professionella hökar och duvor – manliga och kvinnliga journalister frågar ut politiker", *Nordicom-information* nr 1, s 3-14.
- Esaiasson, Peter & Moring, Tom, 1994. "Codes of Professionalism: Journalism versus Politicians in Finland and Sweden", *European Journal of Communication*, 9, s 271-289.
- Esaiasson, Peter & Håkansson, Nicklas, 2002. *Besked ikväll! Valprogrammen i svensk radio och TV*. Stiftelsen etermedierna i Sverige.
- Fairclough, Norman, 2000. *New Labour, New Language?* London: Routledge.
- Harris, Sandra, 1991. "Evasive action: How politicians respond to questions in political interviews", s 76-99 i Paddy Scannell (red), *Broadcast Talk*. London: Sage.
- Heritage, John, 1984. *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Heritage, John, 1985. "Analysing news interviews: Aspects of the production of talk for an overhearing audience", i van Dijk, Teun (red), *Handbook of Discourse Analysis, Volume 3: Discourse and Dialogue*. London: Academic Press.

- Hutchby, Ian, 1996. *Confrontation Talk. Arguments, Asymmetries and Power on Talk Radio*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hutchby, Ian, 2006. *Media Talk. Conversation Analysis and the Study of Broadcasting*. Maidenhead: Open University Press.
- Jenssen, Anders T. & Aalberg, Toril, 2007. (red) *Den medialiserte politikken*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kroon, Åsa, 2006. "The gendered practice and role of pull quoting in political newspaper journalism", s 165-184 i Mats Ekström, Kroon, Åsa & Nylund, Mats (red), *News from the Interview Society*. Göteborg: Nordicom.
- Linell, Per, 1998. *Approaching Dialogue. Talk and Interaction in Dialogical Perspectives*. Amsterdam: Benjamins.
- Meyer, Thomas, 2002. *Media Democracy: How the Media Colonize Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Newton, Kenneth, 2006. "May the weak force be with you: The power of the mass media in modern politics" *European Journal of Political Research* 45(2), s 209-234.
- Nylund, Mats, 2003. "Quoting in front-page journalism: Illustrating, evaluating and confirming the news", *Media, Culture and Society* 25(6), s 844-851.
- Sacks, Harvey, 1995. *Lectures on Conversation volumes 1 & 2* (redigerad av Gail Jefferson och med en introduktion av Emanuel A. Schegloff). Malden: Blackwell Publishing.
- Schegloff, Emanuel A., 1987. 'Between micro and macro: Contexts and other connections', s 207-234 i Alexander, Jeffrey C et al (red) *The Micro-Macro Link*. Berkley: University of California Press.
- Schegloff, Emanuel A., 2000. "Overlapping talk and the organization of turn-taking for conversation", *Language in Society* 29(1), s 1-63.
- Schegloff, Emanuel A., 2007. *Sequence Organization in Interaction. A primer in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tannen, Deborah, 1989. *Talking Voices. Repetition, Dialogue and Imagery in Conversational Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thompson, John B., 2000. *Political Scandal. Power and Visibility in the Media Age*. Cambridge: Polity Press.
- Thornborrow, Joanna, 2002. *Power Talk. Language and Interaction in Institutional Discourse*. London: Longman.
- Wodak, Ruth, 2007. "New and different perspectives on language and/in politics", *Journal of Language & Politics* 6(2), s 143-145.

Statsvetenskapliga förbundet

FÖRBUNDSREDAKTÖR: HELENA OLOFSDOTTER STENSÖTA

Förbundsredaktören har ordet

I det här numret debatterar vi två stora, spännande och viktiga frågor: vi inleder en debatt om svensk statsvetenskap i världen och vi fortsätter debatten om jämställdheten inom svensk statsvetenskap med ett samförfattat större inlägg som diskuterar vad som krävs för att förbättra jämställdheten inom svensk statsvetenskap.

När det gäller förhållandet mellan svensk statsvetenskap och den internationella forskningen blir forskarsamhället inklusive den statsvetenskapliga forskningen på flera sätt alltmer internationaliserad. Idag uppmanas doktorander redan under forskarutbildningen att åka på konferenser i Europa och USA. Vidare är rangordningen av sökande till lektorstjänster till stor del ett resultat av det antal publicerade artiklar i internationella refereetidskrifter eller internationellt publicerade böcker/bokkapitel som sökande kan uppvisa. EU är dessutom en möjlig finansierare för forskningsprojekt som då med nödvändighet måste läggas upp som internationella projekt dvs. som samarbeten mellan forskare i flera länder.

Mot denna bakgrund blir frågan om det fortfarande finns en "svensk" statsvetenskap och vad detta i så fall betyder, en vik-

tig fråga att diskutera. Är det "svenska" i dagens statsvetenskap rester av ett förlegat synsätt som med fördel bör sopas bort? Eller finns det istället värdefulla svenska eller skandinaviska synsätt som inte bara kan bidra till statsvetenskaplig forskning på hemmaarenan utan även till forskning "i världen"?

Först ut i denna debatt om svensk statsvetenskap i internationell belysning är Marie Demker, professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet och Södertörns högskola. Marie Demker närmar sig den ovanstående problematiken utifrån språkets betydelse för de forskningsfrågor som undersöks och öppnar perspektiven genom att exempelvis fråga om man alls kan studera ett fenomen som "folkbildning" om man väljer att använda det engelska språket som forskningspråk eller hur en politisk analys på exempelvis hindi skulle gestalta sig? Men hon berör också mer konkreta frågor som exempelvis resurser för språkgranskning av engelska texter skrivna av forskare med svenska som modersmål och vilka anspråk svenska skattebetalare kan ställa på att få ta del av forskningsresultat som de bidragit till att finansiera. Sammanfattningsvis har hon en positiv vision för hur en perifer kultur och position som den svenska kan lämna ett viktigt avtryck i den internationella debatten, utan att för den skull behöva hamna utanför de centrala diskussionerna.

Har du synpunkter på förbundssidan eller vill lämna bidrag är du välkommen att kontakta förbundsredaktören via e-post Helena.Stensota@pol.gu.se eller telefon 031-786 58 44.

Den andra artikeln i föreliggande nummer tar ett helhetsgrepp på diskussionen om jämställdheten inom svensk statsvetenskap idag. Jämställdheten inom svensk statsvetenskap har undersökts vid flera tillfällen, de senaste publicerades i statsvetenskaplig tidskrift under det gångna året (nummer 2007/4 s. 405) och nummer 2008/2 s. 220). I den föreliggande artikeln diskuterar och analyserar tio professorer jämställdhetssituationen inom svensk statsvetenskap och hur den kan förbättras med utgångspunkt i den bild som analyserna visade.

Artikeln är en bred exposé över möjliga mekanismer som medverkar till att kvinnor fortfarande är i minoritet på högre poster inom akademien och statsvetenskapen i Sverige. Den diskuterar flera goda exempel på åtgärder som kan verka för ökad jämställdhet inom ämnet och efterlyser framförallt ökad kunskapsinhämtning när det gäller erfarenheter av diskrimineringsmekanismer samt vilka effekter olika typer av åtgärder har visat sig ha i praktiken. Artikeln är ett starkt argument mot att jämställdheten skulle ”ordna sig automatiskt med tiden” och efterlyser istället aktiva åtgärder på flera plan för att öka jämställdheten.

Eftersom jämställdheten är ett av de områden som den nuvarande styrelsen i statsvetenskapliga förbundet vill arbeta aktivt med, välkomnar vi dessa tankar varmt och ser dem som goda förslag på vad vi kan arbeta vidare med i förbundet. Framförallt ser vi att förbundets roll kan bestå i att systematisera och sammanföra a) universitetens ansträngningar i att kartlägga diskriminerande mekanismer, b) möjliga åtgärder för att öka jämställdheten och c) utvärdera av hur effektiva, i betydelsen måluppfyllande, olika åtgärder är.

**HELENA OLOFSDOTTER STENSÖTA
FÖRBUNDSREDAKTÖR**

■ Statsvetenskaplig Tidskrift 2008, årg 110 nr 4

Svensk statsvetenskap – en fruktbar utmark eller endast en exploaterad periferi?

I bondesamhället hägnade man in åkrar och ängar för att inte djuren skulle äta upp säden och vallen. Djuren gick istället ”på skogen” eller vid sjöstränderna, ett område som då kallades ”utmark”. Utmarken var ett öppet och gemensamt territorium, lika viktigt som åkern, men inte odlat och inte ianspråktaget. Utmarken var ett fruktbart gränsland mellan det uppodlade och det vilda, fritt att utvecklas och förändras till bätnad för det gemensamma livet i byn.

En mer maktimpregnerad beskrivning av utmarken är att den utgör en periferi. Periferin lever och frodas endast med centrumets goda minne och på dess välvilja. Centrum har attraktionskraften och styrningsprivilegiet, periferin blomstrar endast i de avseenden som behövs för att stärka centrumet.

Dessa två metaforer kan tjäna som utgångspunkt för några reflektioner kring svensk statsvetenskaps ställning både globalt och regionalt. Mitt syfte är att försöka säga något generellt om svensk statsvetenskaps relation till det internationella vetenskapssamhället. Vad betyder språket? Hur förhåller vi oss till vår egen erfarenhet och vår egen ämneshistoria?

Spelar det verkligen någon roll för vetenskapliga resultat vilket språk man läser eller skriver på? Ja, det gör det. Det språk vi läser och skriver på är också det språk som influerar våra förklaringsperspektiv, inspirerar våra undersökningar och formar våra forskningsfrågor. Jag brukar be studenterna att tänka lite kring politik på

officiell hindi. Ibland återfinns någon som kan det språket, men oftast består gruppen av en heterogen blandning av svenskspråkiga studenter. De inser alltid att man inte kan tänka på något annat språk än det man talar och skriver. Eftersom vi vet att språkliga begrepp och uttryck utvecklas inom ramen för vad som är relevant för språkbrukarna, så förstår vi också att språket är en väg in i talarnas egen erfarenhet och värld.

Efter att ha tittat igenom de institutionshemsidor där avhandlingar redovisas efter år (fyra universitet, ett femtontal avhandlingar) noterar jag att år 2007 skrevs mer än hälften av dessa statsvetenskapliga avhandlingar på engelska. Ingen är skriven på annat språk än svenska och engelska. I referenslistorna till två slumpmässigt valda avhandlingar från två olika universitet, en på svenska och en på engelska (som behandlar två helt olika områden inom statsvetenskapen) återfinns två referenser till norska arbeten och en till ett danskt arbete. Övriga referenser är anglosaxiska eller svenska. I referenslistorna dyker emellertid fem välkända europeiska intellektuella upp: Ulrich Beck, Michel Foucault, Jürgen Habermas, Chantal Mouffe och Paul Ricoeur. Foucault och Habermas får två referenser, övriga en referens vardera, Beck i svensk översättning och övriga i engelsk översättning på anglosaxiska förlag.

Engelska är således en mycket central språkgemenskap för svenska statsvetare. Även europeiska och utomordiska influenser når svensk statsvetenskap huvudsakligen via engelskan. Men hur skall vi kunna forska med utgångspunkt i svenska erfarenheter om inte svenskan har ord och begrepp för det vi arbetar med? I ett nätverk kring folkbildningsforskning har deltagare – från hela världen – valt att låta termen ”folkbildning” stå oöversatt. Tan-

ken är att vi här har ett begrepp som rymmer så mycket mer än alla de engelska översättningar som föreslagits. Hade någon annan än en nordisk forskare haft förutsättningar att ställa frågor kring folkbildning och demokrati när begreppet ”folkbildning” inte existerar på engelska? Ett nordiskt forskarnätverk kan härmed föra in och problematisera teorier om s.k. civic education, som är ett anglosaxiskt begrepp utan referens i Sverige (möjligen i Danmark).

Få svenskfödda statsvetare med svenska som förstaspråk behärskar engelska på samma nivå som en infödd eller ens i närheten av den nivån. Den engelska som används i vetenskapliga sammanhang antar istället alltmer en form av s.k. pidgin-english, eller som en yngre familjemedlem med erfarenheter av utbytesstudier kallar det; ”Erasmus-engelska”. Att det dessutom är språkets modersmålstalare som har störst möjlighet att göra sig seriöst hörda i den internationella debatten leder till att det också är modersmålstalarna som får störst inflytande på vilka forskningsproblem, teorier, modeller och metoder som är intressanta och relevanta. Ett grundvillkor borde därför vara att alla texter på engelska skrivna av icke-modersmålstalare skall språkgranskas med professionell hjälp. Inte av en kompis som är duktig på engelska. Resurser behövs förstås för detta – när universiteten anger internationell meritering som kvalitetsmarkör för svensk forskning utan att först tillföra resurser för språkgranskning är det ett hån. (Bättre då att säga upp svensktalande och ersätta oss genom att fortsättningsvis anställa personer med engelska som modersmål, då höjs kvaliteten på svensk forskning drastiskt...)

När vi sent omsider nås av översatta engelska arbeten av Foucault nås vi också av en färdigtuggad och färdigtolkad Fou-

cault. Svensk statsvetenskap har influerats av Michel Foucault först sedan han fått spridning och väckt intresse i USA. Och det är de amerikanska tolkningarna av diskurstänkande och maktanalyser som dyker upp i svenska statsvetenskapliga avhandlingar och artiklar. Det är än mer anmärkningsvärt eftersom Michel Foucault var gästlärare i Uppsala under flera år i slutet av 1950-talet, en period när han utvecklade första steget i sin samhällsanalys; den intellektuella arkeologin.

De fem europeiska namn på intellektuella referenser som jag nämnde ovan förekommer numera av och till inom svensk statsvetenskap, men de utgörs då ofta en slags "fond" mot vilken författaren själv utvecklar sin fråga eller sitt analysredskap. Ulrich Beck får stå för risksamhället, Foucault för maktanalys/disciplinering, Habermas för en deliberativ demokrati, Mouffe för behovet av politiska motsättningar och Ricoeur för språkets betydelse. Punkt. För de flesta svenska statsvetare blir dessa tänkare och deras arbeten endast en form av reflexer av eller allmänna utgångspunkter för den egna studien. Den egna studien byggs för det mesta upp med hjälp av amerikanska forskares metoder, svensk empiri och ett perspektiv valt bland de just då internationellt (alltså anglosaxiskt förmedlade) mest ansedda, inom t.ex. institutionell teori, identitet/erkännande eller spelteori. En annan variant är att ta fasta på en empirisk generalisering om t.ex. orsakerna till terrorism och därefter designa en studie för att testa om denna generalisering håller streck, gärna med det egna landet som fall. Även här är utgångspunkten oftast en brittisk eller amerikansk forskares utsaga.

Men är inte detta sätt att arbeta ett tecken på en mogen och kumulativ vetenskap? Jag är inte så säker på det. På väg mot fallfrukt snarast, och knappast kumu-

lativ. Kumulativitet är inte samma sak som att upprepa och repetera, inte heller att endast kolonisera fler och fler områden med hjälp av det verktyg man just kommit i besittning av. En mogen kumulativ vetenskap söker sig fram till gränslinjerna, ja rör sig gärna i utmarkerna.

Forskning om svenska förhållanden/nordiska förhållanden vägleds ofta teoretiskt av tanken på att Sverige/Norden är ett fall av någonting, och endast under de villkoren är det accepterat att studera svenska/nordiska förhållanden. Men tänk om det finns fenomen i den svenska/nordiska miljön som är specifika för just vår kontext och som därför vore ett viktigt bidrag till det internationella vetenskapssamhällets debatt? (Betänk forskningen om nordisk socialdemokrati!) Eller om Sverige ligger i framkant i vissa typer av statsvetenskapligt relevanta förändringsprocesser och därför snarare utgör ett pilotfall än ett fall av något redan existerande teoretiskt fält? (Betänk forskningen om svensk kriminalpolitik!) Eller om skillnaderna mellan de nordiska länderna, som oftast negligeras, kunde vara källan till spännande teoretiseringar och inspel? (Betänk forskningen om nordiska främlingsfientliga partier!) Risken med att säga nej till influenser, inspiration och problemformande från det egna språkområdet är att man tappar sin egen komparativa fördel, nämligen den att kunna se och begripliggöra sin egen erfarenhet för en global krets intresserade.

En annan kritik man bör rikta mot en statsvetenskap som utgår från anglosaxiskt förmedlade perspektiv och amerikanska problemformuleringar är att svenska skattebetalare bör få tillbaka en del självförståelse, självreflektion och självkritik från alla oss svenska forskare som har en unik möjlighet att tränga in i just de svens-

ka förhållandena med hjälp av generella och principiella resonemang.

Vetenskapen är internationell till sin essens, den är inte knuten till vissa regioner eller nationer, men vi kan inte komma ifrån de erfarenheter vi som bärare av vetenskapen har. Varje forskande man och kvinna tar med sig in i forskningsprocessen sina personliga erfarenheter och subjektiva upplevelser av sin omvärld – och detta alldeles oavsett om vi vet om det eller ej. Min uppfattning är att det är just i gränslinjen – i utmarken – som de stora och intressanta frågorna ställs. Det är i mötet mellan erfarenheter, teorier och personlighet som vetenskapliga framgångar kan växa och frodas. En god vän till mig som behärskar 6-7 språk lärde sig ett av dem för att kunna läsa den argentinske författaren Jorge Luis Borges på originalspråket. Att behärska ett språk behöver inte betyda att man kan skriva en avhandling på det, det räcker att tränga in i språkvärlden och börja förstå de fenomen och begrepp som språket rör sig emellan. Det är mångfalden av erfarenhet och historia som bör utgöra en global praxis inom vetenskapen, inte att vi alla använder samma internationellt dominerande perspektiv eller forskningsfrågor.

Svensk statsvetenskap har haft flera egna, unika och begåvade, personligheter under de dryga 100 år som disciplinen funnits inom den högre utbildningen. Vi behöver inte gå tillbaka till de helt väsensskilda omständigheter under vilka Johan Skytte (1577-1645) verkade för att hämta näring ur egna framgångar. Rudolf Kjellén (1864-1922) initierade begreppet geopolitik, Herbert Tingsten (1896-1973) var en av de första att empiriskt studera demokratin som styrelseform och utvecklade en fortfarande relevant analys för ideologikritik och Jörgen Westerstahl (1916-2006) introducerade individbaserade poli-

tisk-sociologiska forskningsansatser i Sverige – bara för att nämna några framlidna svenska statsvetare (tyvärr endast män) som låtit egna erfarenheter möta internationella influenser.

Om vi lär doktorander och studenter att den egna erfarenheten, det egna språket och det egna politiska systemet endast är ett fall av ett anglosaxiskt förmedlat teoretiskt perspektiv, uttryckt på ett alltmer könlöst, historielöst, erfarenhetsbefriat och dött engelskt språk (ibland kallad ”globish”), så kommer svensk statsvetenskap att bli en koloniserad periferi. När studenter på våra forskarförberedande kurser tvingas diskutera sina erfarenheter av politik på ett språk som de inte tänker på och vars fraseologi de inte behärskar, då har vi redan börjat sälja ut möjligheter till att ge ett eget bidrag till den internationella debatten (Nordling 2004; Ekman 2008). Det betyder inte att all forskning skall bedrivas på svenska och bara handla om Sverige. Alls icke. Istället vill jag att vi lyfter fram mötet mellan svensk/nordisk politik och egna erfarenheter, oavsett modersmål, och förmedlar dem på många språk. Var är de europeiska kulturspråken vid sidan av engelskan? Var är de nordiska språken? Och var är invandarspråken? Utan dessa blir svensk statsvetenskap fattig. Jag önskar också att vi med svensk statsvetenskaps ögon kan se på andra system och berika andras förståelse för sig själva på samma sätt som vi bör bejaka engelska, franska, tyska, norska, arabiska eller koreanska perspektiv på vårt politiska system.

Det som idag kallas för internationell statsvetenskap är inte någon ”internationell” disciplin. Istället är det en relation mellan ett centrum och en periferi. Den amerikanska dominansen leder fram till europeisk forskning om Europa som inte begripliggör Europa per se utan istället

konstituerar ett amerikanskt "Europa". Varför skulle amerikansk forskning vara intresserad av ett inflöde från sådant Europa? Jag tror att det är för att Michel Foucault, Hegel, Habermas eller Bourdieu använde sitt modersmål och begreppsliggjorde och förmedlade sina egna kulturella erfarenheter, som amerikanska forskare upplevde att de hade något att ge. Dessa européer hade något att berätta om Europa, om europeiska erfarenheter och sin egen historia som amerikanerna inte hade kunnat upptäcka själva.

Låt oss därför utveckla vår förmåga att bidra med vårt eget till den stora kulturella smältdegel som internationell statsvetenskaplig forskning kan vara. Ett litet land är ett litet land, men vi kan bli en fruktbar utmark och inte förbli en exploaterad periferi. Skriv gärna på engelska – också. Men utveckla framförallt en parallellspråkighet och en kulturell mångsidighet.

MARIE DEMKER
PROFESSOR I STATSVETENSKAP
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET
OGH SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA

Referenser

- Ekman, Britt, 2008. "Språkets fraseologi en svår nöt att knäcka" Tvärsnitt 3:08.
Nordling, Anna, 2004. "På väg mot en engelskspråkig högskolevärld" Föredrag vid Humanistdagarna 9-10/10 2004.

Jämställdheten inom svensk statsvetenskap III – reflektioner och råd från tio statsvetarprofessorer

Statsvetenskapliga förbundet har vid flera tillfällen genomfört undersökningar som kartlagt jämställdheten vid de statsvetenskapliga institutionerna. Den senaste som genomfördes hösten 2007 har publicerats i Statsvetenskaplig tidskrift i två delar: nummer 2007/4 och nummer 2008/2. I detta inlägg vill vi kommentera dessa undersökningar, jämföra med liknande undersökningar i andra länder, reflektera över vad som kan hindra en ökad jämställdhet, ge goda exempel från våra respektive universitet och komma med några förslag på vad som kan göras ytterligare.

Vi har blivit mer jämställda över tid

Först vill vi dock sätta statistiken i ett större sammanhang: vi vill framhålla att situationen har förbättrats på flera områden under de senaste 20 åren – en tid då jämställdhetsfrågor redan då var högt på agendan. Både på de institutionerna och mer allmänt inom universitetsvärlden har jämställdheten ökat. Idag pratar man om problemet, de flesta institutioner gör egna undersökningar och utvärderingar, utformar och följer upp jämställdhetsplaner, diskuterar undervisning och forskning i genusperspektiv, uppmärksammar jämställdhet i rekrytering och i lönesättning. Bland studenterna är idag majoriteten kvinnor, liksom bland doktoranderna.

Mycket positivt har hänt när det gäller att lösa könsdiskrimineringen inom vårt ämne.

Vi ser dock från statsvetenskapliga förbundets nyligen genomförda undersökningar att det fortfarande finns ett anmärkningsvärt jämställdhetsgap mellan den jämnare fördelningen av män och kvinnor bland doktorander och den mer ojämna fördelningen när det gäller anställda lektorer, docenter och professorer. Tydligt är det något *just här* – troligen både under själva doktorandtiden och strax därefter. Undersökningar från andra länder, bland annat Finland och USA, visar att övergången från forskarstudier till anställning som lärare är problematiskt utifrån ett jämställdhetsperspektiv (Kantola 2008; Monroe et al. 2008). I ett omfattande danskt forskningsprojekt om *Kön i den akademiske organisation* arbetar man med begreppet 'leaking pipelines' i analysen av kvinnors och mäns respektive universitetskarriärer (Henningens et al. 1998). Även i Sverige gäller att medan kvinnor tidigare fallit ifrån vid övergången från kandidat- till doktorandstudier, uppstår skevheten idag först vid övergången från PhD till post-doc.

Stämmer eftersläpshypotesen?

Men om situationen förbättrats under den senaste 20-årsperioden, handlar det då bara inte om att vänta lite till innan vi mer eller mindre automatiskt får 50/50 manliga och kvinnliga professorer? Eftersläpshypotesen (time lag-hypotesen) vilar på uppfattningen att jämställdhet ökar stadigt om än långsamt. När aktivering av kvinnor på en lägre nivå har nått en viss punkt, blir aktivering möjlig på nästa nivå. Kvinnorna kommer därmed – om än med viss eftersläpning i tid – upp på de högsta posterna i samhället. Kvinnorna är lång-

samt men säkert i färd med att integreras i ledningen av samhället i de nordiska länderna.

Denna tes har länge fått stöd i den historiska utvecklingen. Men varför är glastaket då ännu inte brutet i akademien? Nu har ju kvinnorna kommit på arbetsmarknaden, och nu får unga kvinnor lika lång utbildning (om inte längre) jämfört med unga män. Ändå är idag bara en av fem statsvetenskapliga professorer i Sverige kvinnor.

Undersökningar från andra länder visar att inom universitetsområdet haltar time lag-teorien. Andelen kvinnliga lektorer, docenter och professorer ökar inte så snabbt som den borde om man utgår från att ökning av andelen kvinnliga studerande, kandidater och färdiga doktorer automatiskt ska slå igenom på högre nivåer (Henningens et al 1998). En kohortanalys på svenskt material reser liknande frågetecken för eftersläps-hypotesen. Av en grupp kvinnor och män som disputerade 1991 blev 8 procent av männen, men bara 4 procent av kvinnorna professor inom en 12-års period (Statistiska meddelanden 2005).

Högskoleverket har under snart två decennier uppmärksammat detta både med utredningar och med analys av åtgärders effektivitet för utfallet när det gäller tillsatta s.k. lärosätesprofessorer eller befordrade professorer. Inom svensk statsvetenskap finns dessutom en åldersstruktur som är oroväckande då uppenbarligen majoriteten av de redan tillsatta professorerna kommer att gå i pension inom några år. Andelen kvinnliga docenter är ännu för låg för att dessa professorer ska kunna ersättas med en mer jämlik könsfördelning. Demografiska data visar att 40- och 60-talister blev samhällsvetare, medan 50-talister blev naturvetare i högre utsträckning. Det betyder att det blir än mer vik-

tigt för oss statsvetare att satsa på 60-talisterna (och senare generationer) för specifika jämställdhetsåtgärder.

Vi ser alltså få eller inga indikationer på att det skulle finnas ett större antal yngre professorer på ingång. En utredning av Högskoleverket (Kyndel et al. 2003) tyder på att kvinnor får professurer i likvärdig utsträckning som män när de aktivt söker dessa anställningar, men att det så gott som alltid finns färre kvinnliga sökande till de höga platserna.

Hinder på vägen

Redan vid antagning av doktorander kan det vara svårt att rekrytera kvinnliga sådana om de inte redan bor på orten. Det som framförallt hindrar kvinnor från att flytta till den ort där de antagits som doktorander är mannens anställning eller studier, och vid ett flertal fall har detta problem aktualiserats vid de s.k. nya universitetet. Samma mekanismer synes också verka hindrande för kvinnor när de söker meriterande post-doc tjänster. Problemet med hur en sådan vistelse kan kombineras med partner/familj tycks fortfarande vara svårare att lösa för kvinnor än för män. När det gäller doktorander visar statistik att kvinnliga doktorander oftare är långtidssjuka än sina manliga kollegor. Det aktualiserar frågan om valet mellan karriär och familj – hur viktigt är detta inom universitetsvärlden? Enligt en undersökning vid Helsingfors universitet riktad till alla kvinnliga doktorander vid samtliga lärosäten i Helsingfors visade utfallet att antalet ensamstående (ogifta eller skilda) kvinnor var mycket högt, samt att en stor andel kvinnor skilde sig under doktorandtiden, särskilt om de var gifta med män utanför akademien. Endast de som var gifta inom akademien hade större chanser att leva tillsammans efter avslutad forskarutbildning.

Förhållandena efter disputationen visar också på kvarvarande problem för jämställdheten. Vi kan se från Statsvetenskapliga förbundets statistik att vissa institutioner (Lund och Uppsala) har anmärkningsvärt få kvinnor bland docenter och professorer i relation till det totala antalet. Vi tror att detta kan bero på en brist på förebilder och mentorer, men också på närvaron av manliga nätverk som främjar andra män framför lika kompetenta kvinnor till olika uppdrag och karriärförande befattningar.

Som Johanna Kantola visat i sin undersökning vid Helsingfors universitet är diskriminering av kvinnor ofta inte öppen utan dold (hidden). Samma slutsats dras från en amerikansk studie. Exempel från artikeln om förhållandena för forskarstuderande i statsvetenskap vid Helsingfors universitet (Kontola 2008) är s.k. "containment of women" i undervisning, rekrytering, forskning (sämre möjlighet för kvinnor att få egna kurser att undervisa på, sämre tillgång till handledning, starkare ifrågasättande av avhandlingsämne) och "non-events" (att kvinnor oftare förbises när det gäller inbjudan till vissa "events", svar på e-postbrev, hälsande i korridoren etc.). Intervjuerna visar vad exempelvis deltagande i undervisning betyder för forskarstuderande: "Teaching made these men feel that they belonged to the department and were part of its scientific community. Through teaching the men also gained visibility and prestige on their own topics and expertise. In this way, teaching legitimated their research and position in the department." (Ibid. s. 209). De intervjuade kvinnliga doktoranderna kände sig som "outsiders" men deras manliga kollegor diskuterade deras sociala nätverk och goda vänner. "...the department did not constitute a research community to the women" (Ibid. s. 219).

De kvinnliga doktorander som intervjuades analyserade problemet i termer av manliga nätverk och en ”inner circle” som främjade manliga doktorander. Andra studier som Kantola hänvisar till konstaterar att öppen konkurrens över uppdrag och tjänster bidrar till att göra rekryteringen mer jämställd. Ett generellt resultat från hennes studie är också att kvinnorna saknade kunskap om sina rättigheter och ansvar.

Den amerikanska studien visar att det inte räcker med bra policy om medarbetarna inte tar den på allvar och genomför policyintentionerna. Policy kan bli ett slags ”genderwash” eller tjuvigt dokument att visa upp: ”Women attributed the persistence of gender inequality not to biology but to a professional environment in which university administrators care more about the appearance than the reality of gender equality and a professional culture based on a traditional, linear male model” (Monroe et. al. 2008, s. 1). De intervjuade kvinnorna i USA menar vidare att: ”legacy of male chauvinism, much of it sub-conscious or pre-conscious on the part of well-meaning men who simply did not realize they were being patronizing or sexist.” (ibid. s. 219). ”This lack of both male malevolence and sensitivity in this story are reflected in comments about the ‘old boy network,’ a system still alive and well in academic...” (ibid. s. 219). Problemet är att det saknas institutionella mekanismer att råda bot på nätverket.

Praktiska slutsatser att dra från detta är att transparens och principer krävs för att brygga över jämställdhetsgapet. Betydelsen av förebilder är också tydlig både i den finska och den amerikanska studien (både informell och institutionell ”mentoring”). Som ofta anlidade som sakkunniga kan vi kvinnliga professorer också konstatera att kvinnor söker professorer i mindre ut-

sträckning än jämbördigt kompetenta män. Kantola drar slutsatsen att manliga doktorander får tillfälle att utveckla sitt självförtroende medan kvinnorna känner sig som outsiders. Uppmuntran och uppmärksamhet spelar alltså en viktig roll.

Goda exempel och förslag

Nedan har vi listat några goda exempel från spridda lärosäten i landet för hur man försökt att öka jämställdheten inom ämnet. Listan bör inte betraktas som heltäckande och ett förslag för hur vi kan gå vidare i detta arbete är en mer systematisk undersökning av goda exempel (och dåliga?) från lärosäten inom och utom Sverige. Framförallt efterlyser vi ökad kunskapsinhämtning från landets lärosäten om mekanismerna bakom fortsatt ojämställdhet, möjliga åtgärder för att snabba på utvecklingen på ökad jämställdhet och utvärdering av de försök som görs i denna riktning runt om i landet.

Ett gott exempel på att arbetsmiljön blivit bättre anpassad till kvinnors situation är att numera sker undervisning endast fram till senast klockan fyra på eftermiddagen för att möjliggöra för föräldrar att hämta sina barn på dagis. Likaså är seminarieverksamheten på institutionerna förlagd tidigare på dagen än vad som förr var brukligt (60- och 70-talet, ja ända in på 80-talet). Här ligger Sverige långt framme i jämförelse med många delar av övriga Europa.

Vi kan också vittna om ett gott exempel från Mittuniversitetet i form av samkönade doktorandnätverk där man stöttar varandra. Forskningsmiljöerna på de olika orterna inom Mittuniversitetet är av naturliga skäl ganska små, med få doktorander inom ett ämne. Nätverk över ämnesgränserna mellan doktorander som peppar varandra inför seminarie-, konferens-

presentationer, mellan-, och slutseminarier, upplevs som ett gott stöd. Lika viktigt är riktade medel för kvinnlig meritering efter doktorsexamen som inte lett till protester från manliga nydisputerade, helt enkelt för att Mittuniversitetet ännu ligger väldigt långt från regleringsbrevets målsättning om andel kvinnliga professorer. Fakulteten för naturvetenskap och teknik svarar för $\frac{3}{4}$ av Mittuniversitetets alla kvinnliga professorer, och här har arbetet med särskilda forskningsmedel för kvinnor fungerat över ett decennium, medan motsvarande satsningar är helt nya inom humaniora, samhälls- och vårdvetenskap.

Universitetsledningarna blir alltmer medvetna om jämställdhetsproblemen och olika satsningar görs för att öka antalet kvinnliga docenter och professorer. Stockholms universitet har, till exempel, haft utlysningar som givit kvinnor möjlighet till forskningstid för att komma vidare i karriären. Under 2009 påbörjas ett projekt om kvinnliga doktorander och deras situation. Det är dock viktigt att det inte stannar vid enskilda satsningar på kvinnor i akademien. Att öka andelen kvinnliga docenter och professorer får inte bli beroende av enskilda rektorers och universitetsledningars initiativ. Det måste bli en del av hela universitets verksamheter. Flera av Högskoleverkets utredningar redovisar olika åtgärder för att stöda kvinnlig akademisk meritering efter disputation, och även goda resultat.

Genom (informellt) mentorskap kan seniora forskare också satsa på yngre kvinnliga forskare, vilket troligen sker i högre grad vid institutioner med fler kvinnliga docenter och professorer. Mentorskap kan även institutionaliseras genom formella strukturer, transparenta mål, tydliga relationer mellan personer som sanktioneras institutionellt. Ett exempel från Sverige är det nu avslutade

IDAS mentorprojektet. IDAS var ett 3-årigt nationellt chefs- och ledarförsörjningsprojekt vars syfte är att få fler kvinnor på höga akademiska poster inom universitet och högskolor i Sverige (<http://www.idas.nu/>). Ett förslag från oss är att Statsvetenskapliga förbundet arbetar aktivt med att initiera egna mentorsprojekt.

I sakkunniggranskningar kan kvinnor ofta missgynnas genom att produktivitet jämförs utan hänsyn till familjesituation. Ett gott exempel här är att sakkunniga explicit lyfter fram produktivitet i relation till barnafödande när jämförelser görs mellan sökande.

Framtiden

Vi står idag inför ett antal kommande förändringar inom universiteten – genom frihetsutredningen och nyheter i tjänsteordning och forskningsfinansiering. Det finns all anledning att analysera hur detta kommer att påverka kvinnors situation vid akademien. Frågan om kvinnors situation i akademien är intimt sammankopplad med frågor om de generella anställningsvillkoren inom akademien och det stora antalet forskare som inte har en fast anställning i botten. Universitetet som arbetsplats måste på sikt hitta sätt att försäkra sig om att de bästa medarbetarna vill vara kvar i akademien, och inte söker sig till andra sfärer. Detta gäller kvinnor såväl som män.

Att likställa befordrade med stolsprofessurer kan vara en viktig åtgärd för att befrämja jämställdhet eftersom den högsta andelen kvinnliga professorer idag är befordrade. Likaså kan vi ställa frågan om det inte kan vara nödvändigt med riktade satsningar på att anställa kvinnor som biträdande lektorer.

Sammanfattningsvis menar vi att det finns tre olika typer av lösningar för att

öka jämställdheten inom statsvetenskapen i Sverige (Rönblom & Eduards 2008):

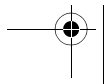
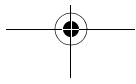
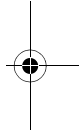
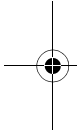
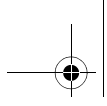
1. juridiska, som utgår från att kvinnor och män har lika rättigheter
2. kollektiva aktioner som riktar sig till kvinnor som grupp
3. individualistiska, som riktar sig till att kvinnor ska stärkas som individer.

Det finns avslutningsvis behov att studera dessa frågor vidare ur både statsvetenskapligt, sociologiskt, antropologiskt, etnografiskt och demografiskt perspektiv. Uppenbarligen är det en mix av ökad förståelse inom den egna familjen, samt inom institutionen, nätverk och universitetsledning som kan ändra på situationen. Gör vi ingenting, permanentas den nuvarande situationen med kanske rentav minskande andel kvinnliga professorer över tid.

**LI BENNICH-BJÖRKMAN, MARIE-LOUISE
VON BERGMANN, DRUDE DAHLERUP,
KATARINA ECKERBERG, MAUD EDUARDS,
GULLAN GIDLUND, GUNNEL GUSTAFSSON,
MICHELE MICHELETTI, ULRIKA
MÖRTH OCH DIANE SAINSBURY**

Referenser

- Henningsen, Inge et al., 1998. *Reduktionisme og kønsfordeling i forskerverdenen*. Projektet Køen i den akademiske organisation. Rapport 5.1998.
- Kantola Johanna, 2008. "Why do all the women disappear?" Gendering Processes in a Political Science Department", *Gender, Work and Organization* 15 (2), s 202-225,
- Kyndel, D, Lindbom, L & Riis, U, 2003. *Jämställdhet inom universitet och högskolor. En bibliografi med kommentarer*. Högskoleverkets rapportserie 2003:22 R.
- Monroe Kristen, Ozyurt Saba, Wrigley Ted och Alexander Amy, 2008. "Gender Equality in Academia. Bad News from the Trenches, and Some Possible Solutions," *Perspectives on Politics* 6 (2), s 215-233.
- Statistiska Meddelanden. Personal vid universitet och högskolor* 2005.
- Rönblom Malin & Eduards Maud, 2008. *Genusperspektiv på statsvetenskap*, Högskoleverket.

■ Litteraturoversikter

Friberg-Fernros, Henrik, 2008. *I gränslandet till liv och död. Om människovärdet och den offentliga maktens koherens*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.

EMIL UDDHAMMAR¹

Var bör gränserna gå för den offentliga maktutövningen när det gäller människolivet? Denna principiellt väsentliga fråga ligger bakom Henrik Friberg-Fernros på flera sätt intressanta avhandlingar, som är en analys av motiven bakom offentlig maktutövning i tre moralpolitiska frågor: abort, användning av befruktade ägg från människa i medicinskt eller forskningssyfte, samt avbrytande av livsuppehållande behandling.

Författaren tar sitt avstamp i den i dag i vida kretsar försanthållna uppfattningen att varje människa har ett inneboende värde, vilket bland annat uttrycks i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna från 1948. Han lyfter särskilt fram begreppet "livets helgd" som ett grundläggande motiv i de tre politikområden som behandlas. Begreppet används av författaren som beteckning för en uppfattning i det allmänna medvetandet som han menar har varit betydande, och som har rötter i den judiska och framför allt kristna traditionen, detta trots en relativt långt gående allmän sekularisering. Han framhåller att avhandlingen på ett övergripande

plan "syftar till att undersöka inflytandet av livets helgd över beslut som enligt många handlar just om liv och död", och tillägger att "det är beslutsfattandet i den offentliga maktutövningen som kommer att stå i centrum. Här fattas nämligen just denna typ av beslut" (s 13).

Den övergripande hypotes som prövas är att maktutövningen i katolskt dominerade länder har större förutsättningar att vara motiverad på ett sammanhållet, motsägelsefritt och konsekvent sätt än lutherskt präglade länder. Här anknuter författaren i sin metod till Herbert Tingstens idékritik. Han anför vidare att den aristoteliska thomismen (efter den medeltida skolastikern Thomas ab Aquino) uppvisar "komparativa fördelar i förhållande till annat tänkande som förbättrar förutsättningarna för koherenta ställningstaganden" (s 16)

Det allmänna tänkandet i ett land som vägleder och motiverar den offentliga maktutövningen kallar författaren för offentlig filosofi. Denna offentliga filosofi är lekmanmässig på så sätt att den inte i första hand utvecklas inom akademisk filosofi utan i det vidare samhället, och den innehåller mer av operativa övertygelser. Den offentliga filosofin har i undersökningen en förklarande roll, det är den – luthersk eller katolsk – som tänks påverka hur den offentliga maktutövningen gränslandet mellan liv och död sker.

Men varför skulle då lutherskt präglade länder vara sämre rustade att kunna ge sammanhållna, motsägelsefria och konsekventa motiv i dessa frågor om liv och död, än de som är katolskt dominerade? Här lyfter författaren för det första fram

1 Emil Uddhammar är professor i statsvetenskap vid Växjö universitet, E-post: Emil.Uddhammar@vxu.se

den aristoteliskt-thomistiska filosofins tankar om den dubbla auktoriteten – den filosofiska och den teologiska – samt dess föreställningar om människans natur och om den naturliga moraliska lagen. Med Thomas ab Aquino kommer alltså tanken in i kyrkan, att det så att säga finns två skikt i tillvaron, ett filosofiskt och ett teologiskt. Det filosofiska skiktets struktur och väsen är möjligt att utreda med förnuftet, och det är där som den nyupptäckte Aristoteles kommer in som en auktoritet. Men ovanför detta finns ett teologiskt skikt, som vi fått kunskap om genom uppenbarelser, och dess auktoritet är kyrkan och skriften. Denna tankeskola öppnar alltså upp för ett mer världsligt filosofiskt resonerande.

För det andra presenteras den lutherska tankemiljön. Det sker främst genom den kritik som riktats mot protestantismen och Luther av den skotske filosofen Alasdair MacIntyre – en kritik som har aristoteliskt-thomistiska förtecken – och MacIntyre menar att Luthers etik i allt väsentligt utgår från föreställningen om Guds vilja, det som brukar kallas voluntarism. Enligt Luther kan vi inte förnuftsmässigt resonera oss fram till det goda, därtill är vi genom arvsynen alltför förtappade. Vi kan *förstå* det goda ”genom tron allenast”, och vi kan *nå* det goda enbart genom nåden som ges till oss som en nådegåva från den som har allt: Gud. Genom att stänga dörren för filosofiskt resonerande kring vägar till det goda och om det goda blir – så menar författaren – lutherskt präglade tankesystem sämre rustade än de aristoteliskt-thomistiska att i en sekulariserad tid åstadkomma sammanhängande och motsägelsefritt tänkande i den typ av frågor som avhandlingen tar upp.

Om vi dock återkallar huvuddragen av reformationens etiska principer, framhölls där den apostoliska kristendomens

enkelhet mot den romerska kyrkans komplicerade och korrupta hierarki, samt skriftens betydelse, alltså ”det rena ordet” gentemot kyrkofäderna och andra traditioner inom kyrkan. Dessutom betonades rätten att lyda det egna samvetet framför den kyrkliga auktoritetens bud, samt svaret hos varje enskild mänsklig själ direkt inför Gud i motsats till påvligt kontrollerade straff och botemedel av olika slag.

Ur reformationen flödade, tillsammans med tankar från andra källor, olika filosofiskt grundade etiska riktningar som just betonade den enskildes personliga ansvar inför det allmänna bästa, eller samvetets roll för strävan efter det goda. Immanuel Kants kategoriska imperativ, ”handla alltid så, att maximen för din handling skulle kunna upphöjas till allmän lag” är ett exempel. Moral-sense skolan med Adam Smith, som talade om ”the impartial spectator within” är ett annat (Smith (1759/1979) s 134). Nyhumanisterna i Förenta Staterna i början av 1900-talet, som utvecklade en teori kring samvetsbegreppet och som betonade självkontroll och ”the inner check” som etikens fundament, är ett tredje exempel.

Man kan därför hävda att reformationen och protestantismen ingalunda saknar filosofiskt grundade skolbildningar som på ett kvalificerat sätt diskuterat etik, alltså hur man når fram till det etiskt goda, och hur man undviker det moraliskt onda individuellt och i samhället. Fernros har en brasklapp om detta (s 44), som nämner att Luther och Calvin enligt vissa författare tillmätte förnuftet en funktion, men det förbigås i korthet. Här vilar författarens beskrivning av protestantismen och dess filosofiska potential alltför tungt på den bild som MacIntyre ger.

Det finns också andra källor till tankar om livets helgd som inte tas upp. Ett mo-

tiv som författaren endast nämner i förbigående (fotnot 5 på sidan 10–11) men som varit prominent inom just läkekonssten, den sfär som författaren hämtar sina empiriska exempel från, är den Hippokratiska eden. Den förestavar bland annat att ”vad som kan skada eller förfördela [de sjuka] skall jag söka avvärja. Jag skall icke ge något gift, om man ber mig därom, ej heller ge någon kvinna fosterfördrivande medel till inläggning”. Idéhistoriker menar att dessa etiska riktlinjer utövat ett stort inflytande långt fram i vår egen tid, och att till dessa har ”inte ens den kristna etiken [...] förmått tillägga mycket” (Fåhraeus 1944: 163).

En källa som författaren inte nämner är Göran Bexells undersökning *Svenske moralpolitik* som genom idéanalys studerar motiv bakom politiska beslut i flera av de moralfrågor som också behandlas här.

Friberg-Fernros framhåller att han undersöker en *kausal mekanism*. Denna kausala mekanism skall förstås så, att en viss typ av idéstruktur eller offentlig filosofi orsakar en viss typ av motivering för den offentliga maktutövning som sker inom de moralpolitiska frågor han undersöker. Denna motivering blir alltså mer eller mindre sammanhållen, konsekvent och följdriktig beroende av vilket slags offentlig filosofi som informerar den. Eftersom den offentliga maktutövningen i väst oftast är sekulär, innebär det enligt författaren att ”filosofiskt förankrade normer har större förutsättningar att tillämpas och motiveras på ett principiellt sätt än teologiskt förankrade normer” (s 60).

En fråga som successivt inställer sig hos läsaren är vad som är författarens egentliga huvudintresse, och man kan tänka sig fyra olika svar på den frågan. Det första är att det är koherensen i den offentliga maktutövningen som står i fokus, det andra att det kausala sambandet mellan of-

fentlig filosofi och maktutövningens koherens som är det centrala. Ur det andra svaret kan ytterligare två alternativ preciseras: att det är skillnaden mellan katolskt och protestantiskt tankesätt och dess inflytande på maktutövningen som är kärnan, eller att det just är inflytandet av föreställningen om livets helgd över offentliga beslut om liv och död. Författaren menar på vissa ställen att det är koherensen i maktutövningen som är huvudfokus (s 22) men på andra att det är just den kausala mekanismen (s 69).

I diskussionen om vilka teoretiska och empiriska fall som skall väljas, dryftas först frågan varför det är just de tre moralpolitiska frågor som presenterats ovan, som skall undersökas. Författaren menar att frågor om livets helgd bäst prövas i just sådana sammanhang som involverar ställningstaganden till *släckande av mänskligt liv*. Dödsstraff och militärt våld tas upp som alternativ, men avfärdas, då det förra inte är särskilt vanligt idag, och då det senare i huvudsakligen är en mellanstatlig angelägenhet. Här kan man säga att en vidare global utblick inte skulle givit samma svar, men författaren diskuterar inte detta vidare.

Hur motiveras då valet av konkreta empiriska fall? Framför allt menar författaren att det är lämpligt att välja fall där de två offentliga filosofierna, vars orsakskraft han vill undersöka, är tydligt och typiskt företrädda. Länder som främst har blandningar av dessa offentliga filosofier är av detta skäl som mindre lämpliga. Länder som starkt påverkats av andra alternativa idéer i modern tid – till exempel sådana som hört till Sovjetsfären – bör också avvisas. Mot den bakgrunden finner han att det är lämpligt att välja Irland respektive Sverige som fall, vilket i sammanhanget förefaller lämpligt.

Inom dessa länder studeras beträffande aborter i Irland dels grundlagen, dels ett antal domslut och därtill hörande domskäl. I Sverige studeras abortlagstiftningen från 1938 – alltså inte den nu gällande – liksom olika förarbeten. I frågan om användning av befruktade ägg kommer från Irland läkarnas etiska riktlinjer att studeras – då ingen annan reglering finns – och i Sverige två propositioner, nämligen 1991:115 om åtgärder i behandlings- och forskningssyfte med befruktade ägg, och 2003/4:148 om de ändringar i lagen som stamcellsforskningen ansågs föranleda. Då det gäller avbrytande av livsuppehållande behandling utgör både i Irland och Sverige de respektive läkarkårens etiska riktlinjer det empiriska materialet, samt ett domslut i respektive land, och därutöver för Sverige socialstyrelsens riktlinjer från 1992.

Varför är då den nutida abortlagstiftningen i Sverige av mindre intresse än 1938 års? Författarens svar är att dagens lagstiftning inte har inslag av ”livets helgd” som motivering. Men hade det inte varit mer relevant att undersöka vilket slag offentlig filosofi och vilken grad av koherens som finns bakom dagens aktuella lagstiftning? Vilka inslag av livets helgd finner man, eller finner man inte idag? Detta val av fall gör att avhandlingen delvis får en historisk övervikt på bekostnad av nutida samhällsrelevans.

När författaren formulerar hypotesen om offentlig filosofi, tankemönster och koherens använder han formuleringen ”mer koherent”, ”motverkar inkoherens i högre grad än” och så vidare. Här önskar man att författaren gjort tydligare hur stor skillnad som behövs i fall som uppvisar koherens eller inte, för något bestämt skall kunna sägas om resultaten. Det blir oklart vad som skall betecknas som en signifikant skillnad i utfall.

Den logiska analysen av konsistens och konsekvens i de empiriska fallen genomförs med hög grad av metodisk precision och skärpa, saknar inte inslag av metodisk originalitet och uppfinningsrikedom. Analysen ger enligt författaren ”ett visst stöd” för hypotesen att det sammantaget skulle vara större inkoherens i den offentliga maktutövningen beträffande de tre undersökta frågorna i Sverige, jämfört med Irland. Då skillnaden mellan länderna inte är stor, anser författaren att den kausala mekanismen – alltså de offentliga filosofiernas direkta påverkan på graden av koherens – har ett begränsat men dock förklaringsvärde. I detta skede övergår författaren till ett mer kvalitativt inriktat resonemang. Den högre graden av koherens i det irländska fallet kan, menar han, *de facto* härledas till de föreställningar om livets helgd som påvisats i materialet, och på motsvarande sätt har den lägre grad av koherens som påvisats i Sverige en tydlig koppling till motsvarande typ av föreställningar. Dessutom framhålls att en av tre alternativa förklarande faktorer – homogeniteten i argumentationen för livets helgd antas vara större i katolska länder – också får stöd i undersökningen. Dock måste sägas att de påvisade skillnaderna är små, vilket författaren är medveten om. I ett slags reträtt framhåller han därför att ”inkoherens i den offentliga maktutövningen i gränslandet mellan liv och död inte är ovanlig vare sig i Sverige eller på Irland. Möjligen är det i sig ett lika intressant resultat som att hypotesen och den kausala mekanismen får stöd.”

Författaren skriver i början att ”Någon närmare innehållslig definition av den offentliga filosofin kommer inte att behöva göras” [...] ”enligt den definition som används är det inflytandet av den offentliga filosofin som kommer att prövas när jag undersöker koherensen i den offentliga

maktutövningen” (s 20). Frågan är om det betyder att oavsett vad för motiv, argument och slutledningar han finner i samband med lagstiftning eller domskäl i de tre frågor han analyserar, så är de representativa för den dominerande offentliga filosofin i landet? Men hur kan man etablera ett kausalt samband mellan den offentliga filosofin i ett land och graden av koherens, utan att först veta vilken variation i offentlig filosofi det finns inom respektive land?

Redan 1938 fanns med största sannolikhet en relativt utbredd sekulär uppfattning i ledande kretsar i Sverige, t ex, och jag talar då inte bara om filosoferna. Det är rimligt att tänka sig att det finns flera olika tankekluster i ett land – oavsett om det är protestantiskt eller katolskt dominerat – och svaret på frågan om vilket av dessa olika kluster som påverkat den offentliga maktutövningen måste vara väsentlig för att kunna dra slutsatser om kausalitet mellan tankemönster och motiv för maktutövning, samt dess grad av koherens.

Sammantaget föreligger här en avhandling med stora förtjänster, som röjer betydande såväl filosofiska som teologiska kunskaper i diskussionen om motiven bakom ett antal politiskt känsliga moralfrågor i komparativt perspektiv. Analysen av konsekvens och koherens vid de olika beslutstillfällena är väl genomförd. Arbetet har också vissa brister, och av dem är metoden bakom försöket att identifiera en kausal mekanism mellan de protestantiska respektive katolska idéfärderna och den offentliga maktutövningen den tydligaste.

Referenser

- Bexell, Göran, 1995. *Svensk moralpolitik. Några moraliska frågor behandlad i riksdags- och regeringsarbetet sedan 1950-talet*. Lund University Press: Lund studies in ethics and theology, 3.
- Fähræus, Robin, 1944. *Läkekonsstens historia*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag, Vol 1.
- Sidgwick, Henry, 1902/1988. *Outlines of the history of ethics*. Indianapolis: Hackett
- Smith, Adam, 1759/1979. *The theory of moral sentiments*. Indianapolis: Liberty Press.

Doeser, Fredrik, 2008. *In Search of Security after the Collapse of the Soviet Union. Foreign Policy Change in Denmark, Finland and Sweden 1988-1993*. Stockholm: Stockholm Studies in Politics 126.

TEIJA TIILIKAINEN²

Är småstaternas säkerhetspolitik särskilt beroende av förändringar i den externa omgivningen eller kan även de statsinterna faktorerna anses spela en avgörande roll för den? Kan till exempel den allmänna opinionen eller den politiska oppositionen avsevärt påverka de säkerhetspolitiska valen? Dessa är centrala frågor i Fredrik Doesers doktorsavhandling som hör till området för de internationella relationerna. Avhandlingens empiriska studier är riktade till tre små nordiska stater, Danmark, Finland och Sverige. Dess tidsram omfattar de kritiska åren kring slutet av det kalla kriget och Europas politiska omvälvning 1988-1993.

Doesers avhandling är en gedigen undersökning: den omfattar i tryckt form sammanlagt 316 sidor av vilka 285 är textsidor. Texten är indelad i åtta kapitel av vilka det första är inledningskapitlet och det sista sammanfattar undersökningens resultat. I det andra och tredje kapitlet utvecklas den teoretiska utgångspunkten, eller teoriramen för studien och kapitlen fem till sju innehåller analysdelen där den teoretiska ramen tillämpas på de tre länderna sammanlagt i form av sju olika fallstudier av vilka tre gäller den danska, och

två finländska respektive svenska säkerhetspolitiken.

Fredrik Doesers avhandling bygger teoretiskt sätt på två olika teoritraditioner i studiet av internationella relationer. Den första härstammar från den så kallade politiska realismen som utgår ifrån staterna som de centrala aktörerna i internationella förhållanden. I ett internationellt system som domineras av oordning och maktkamp snarare är lag och ordning förväntas staterna först och främst vara intresserade av att förstärka sin egen maktposition. I ett dylikt system kan staternas agerande förklaras närmast genom att studera ändringar hos den internationella maktstrukturen. De statsinterna strukturerna och förhållandena är mindre viktiga i och med att de är underordnade staternas överlevnadslogik.

Doeser antar att detta – att förklara staterna utrikes- och säkerhetspolitiska åtgärder på basen av ändringar hos den internationella maktstrukturen – är en del av sanningen. Från denna teori härleder han således tre olika faktorer vilka på basen av existerande forskning kunde antas påverka de enskilda staternas säkerhetspolitik. Dessa är polariseringen av det internationella systemet (dvs ändringar i den centrala maktbalansen), graden av spänning hos detta system och graden av hot förorsakat av den närmaste supermakten. Doeser antar att dessa tre faktorer är väsentliga när det gäller att förklara den säkerhetspolitiska förändringen hos småstater och med hjälp av fallstudierna granskar han i vilken utsträckning detta stämmer.

Doeser nöjer sig dock inte med dessa så kallade externa faktorer utan bygger sin avhandling även på en annan teoritradition i internationella relationer. Denna tradition utgår ifrån att också de statsinterna faktorerna är nödvändiga och bör tas i beaktande om man avser förklara sta-

2 Teija Tiilikainen är direktör för Europaforskningsnätverket vid Helsingfors universitet.
E-post teija.tiilikainen@helsinki.fi

ternas utrikespolitik. Staterna är inte enhetliga aktörer; det finns gott om interna förhållanden som påverkar. Som den politiska realismen är även denna tradition mångformig och omfattar speciellt olika skolor beträffande sättet att gestalta de interna faktorerna och deras betydelse. Inspirerad speciellt av Margaret Hermanns och Joe Hagans arbete härleder Doeser från denna tradition faktorer som kan delas i tre grupper. Den första har med regeringens koherens och sammansättning att göra. Den andra ansluter sig till den politiska oppositionens styrka och enighet och den tredje till den allmänna opinionen.

Fredrik Doesers avhandling är så uppbyggd att författaren går igenom sju fall av säkerhetspolitisk förändring med utgångspunkt i de sex potentiella förklarande faktorerna. Doeser försöker också visa graden av betydelse som de olika faktorerna har som förklaringsmodell. I slutsatserna kommer författaren även med några förklaringar varför vissa faktorer hade mera betydelse hos vissa specifika fall av förändring än andra.

Ännu ett intressant och relevant element måste identifieras hos den teoretiska ramen. Doeser utgår inte ifrån att varken de externa eller interna faktorerna som sådana skulle påverka staternas agerande. På detta ställe för han in begreppet perceptioner eller uppfattningar och hävdar att det är genom att påverka beslutsfattarnas uppfattningar som de nämnda faktorerna påverkar politiken. För att undersöka faktorernas betydelse skall man således granska beslutsfattarnas uppfattningar av dem. En förändring till exempel i den internationella maktbalansen kan uppfattas på många olika sätt av olika beslutsfattare. Doeser utgår ifrån att de officiella ledargestalterna såsom ministrar – och presidenten i Finlands fall – också är de faktiska

beslutsfattarna och undersöker därför hur de uppfattade det egna landets position. Undersökningens källmaterial begränsar sig huvudsakligen till officiella tal och uttåganden medan bristen på andra källor såsom intervjuer och memoarer är uppenbar. Båda valen är något problematiska och hade åtminstone krävt ytterligare problematisering. Man borde först ha redogjort för de grunder på vilka man kan anta att de grundlagsenliga makthavarna är i nyckelpositionen i den säkerhetspolitiska beslutsprocessen oberoende av tid och kontext. För det andra borde man ha ägnat lite mera uppmärksamhet åt frågan i vilken utsträckning det är problemfritt att studera makthavarnas perceptioner med hjälp av officiella källor.

Allmänt sett är dock Fredrik Doesers teoretiska ram mycket rik och omfattande och erbjuder en relativt bra utgångspunkt för den empiriska analysen. Ramen är mycket omsorgsfullt uppbyggd. När den sedan tillämpas på de empiriska fallen sker det i form av en mycket noggrann och mångsidig analys av en period som innehöll mycket turbulens hos den internationella omgivningen lika väl som hos de tre nordiska ländernas inrikespolitiska liv.

Fredrik Doeser ritlar en intressant bild av tre nordiska grannländer vilka tycktes ha mycket gemensamt vad gäller sättet att gestalta Europas förändring efter kriget och dra konklusioner för den egna säkerhetspolitikens del. För alla utgjorde denna tidsepok ramen för en säkerhetspolitisk förändring som för Danmarks del omfattade också mera snabba förändringar medan Finland och Sverige för det mesta ändrade sin säkerhetspolitik gradvis. De tre länderna visade sig också att ha andra betydande skillnader i den säkerhetspolitiska processen. De flesta skillnaderna kan upptäckas mellan det allierade och inrikespolitiskt mera 'deltagande'

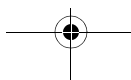
Danmark (som präglas av minoritetsregeringar och folkomröstningstraditionen) och de alliansfria Finland och Sverige. Skillnaderna har både med de externa och interna faktorernas inverkan att göra. Den allmänna uppfattningen att de statsinterna faktorerna påverkar den danska säkerhetspolitiken mera än den svenska eller finländska får stöd från undersökningen. Undersökningen ger däremot bevis på större likheter mellan den svenska och finländska säkerhetspolitiska processen under denna brytningstid än vad som vanligtvis har uppfattats.

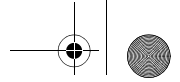
Doesers värdefulla forskningsinsats hade kunnat ytterligare förstärkas om teoriramen hade innehållit ett bättre redskap för studiet av växelverkan mellan de externa och interna faktorerna. Då hade undersökningens slutsatser kunnat kompletteras med mera detaljerad kunskap om förhållandet mellan dessa två typer av faktorer uppbyggt hos de enskilda beslutsfattarnas perceptioner och agerande och vilka faktorer kan antas påverka det hur de från fall till fall accentueras? En dylik fokus hade möjliggjort att man hade fått ännu mera ut av den omfattande empirin som Doeser nu gått igenom med en väl omfattande men en aning ytlig teoriram.

Ett sätt att öka kunskapen uttryckligen om småstaternas säkerhetspolitiska agerande hade erbjudits om författaren hade inkluderat i studiet åtminstone en stat som inte uppfyller kriterierna för en småstat. Genom att studera hur en större makt – som vanligtvis räknas till de krafter som ansvarar för den internationella ordningen och inte till dem som får anpassa sig till den – definierade sin position i Europas säkerhetspolitiska omvälvning hade man ytterligare kunnat belysa storleken betydelse för staternas säkerhetspolitik.

Akademiska avhandlingar skulle inte vara akademiska om det inte fanns en möjlighet att förbättra dem. Utöver de akademiska kvaliteterna är Fredrik Doesers undersökning dock en intressant och underhållande bok. Den är välskriven och välstrukturerad. Den innehåller många intressanta detaljer om de tre nordiska grannländerna i en epok av internationell omvälvning. Utöver sitt huvudtema, de nordiska ländernas säkerhetspolitik, bidrar den till vår kunskap om det utrikespolitiska systemets komplexitet och om den utmanande konstellationen där beslutsfattarna fungerar.

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.se

■ statsvetenskaplig tidskrift

ETTHUNDRATIONDE ÅRGÅNGEN
NY FÖLJD: ÅRG 88

IIO
2008

UTGIVEN AV
FAHLBECKSKA STIFTELSEN

■ Statsvetenskaplig Tidskrift 2008, årg 110 nr 4

**Redaktionssekreterare och ansvarig utgivare
Mats Sjölin**

Uppsatser

<i>Monika Djerf-Pierre: Governance, medierna och makten: Föreställningar om mediemakt i regeringskansliet.</i>	369
<i>Mats Ekström: Iscensatta samtal: Om relationer mellan politik och journalistik. .</i>	407
<i>Magnus Erlandsson: Regeringskansliet och medierna. Den politiska exekutivens resurser och strategier för att hantera och styra massmedierna.</i>	335
<i>Markus Gunneflo: Demokrati och lagprövning – Om rättfärdigandet av en positiv respektive negativ inställning till lagprövning</i>	135
<i>Magnus Hagevi: Religiositet och miljöopinion i Sverige och USA.</i>	249
<i>David Nicolas Hopmann: Politisk information og politiske holdninger: Hvordan influerer opinionsmålinger vælgerne partipræference?</i>	161
<i>Bengt Jacobsson – Jon Pierre: Politikens medialisering: Introduktion</i>	331
<i>B. Guy Peters – Jon Pierre: Governance and social complexity.</i>	239
<i>Jesper Strömbäck: Medialisering och makt: En analys av mediernas politiska påverkan</i>	385
<i>Adrienne Sörbom – Magnus Wennerhag: Jag och resten av världen: Individuell och kollektiv politik inom den globala rättviserörelsen</i>	3
<i>Anna Ullström: Medierna ökar pressen. De politiska staberna om medialiseringen och Regeringskansliets vardag</i>	351

Översikter och meddelanden

<i>Nya forskningsanslag från Vetenskapsrådet och Riksbankens jubileumsfond . .</i>	33
<i>Hans Agné: The Foundation of Legitimate States: The Problem of External Powers.</i>	35
<i>Shirin Ahlbäck Öberg – Per-Ola Öberg: Kunskap och politik (Kupol).</i>	43
<i>Torbjörn Bergman: Författningsreform 2010: partierna och politikens spelregler</i>	49
<i>Gregg Bucken-Knapp – Johan Karlsson: Prostitution policy reform and the causal role of ideas: A comparative study of policymaking in the Nordic countries.</i>	59
<i>Lars Burman – Drude Dallerup – Christer Jönsson: Yttrande över de sökande till professor skytteanus i vältalighet och statskunskap vid Uppsala universitet. .</i>	184
<i>Maud Edwards – Leif Lewin – Arild Underdal: Utlåtande angående sökande till anställning som professor i statsvetenskap vid Lunds universitet.</i>	275
<i>Axel Hadenius: Puzzles of (Non-)Democratization: Conditions of Authoritarian Stability.</i>	66
<i>Christine Hudson – Magnus Wikström – Niklas Hanes – Linda Holmlund: The Unfinished Urban Democracy? The Social Costs and Democratic Consequences of Women's Insecurity in the Urban Environment</i>	72

<i>Sverker C. Jagers – Martin Sjöstedt: Fisheries in sub-Saharan Africa: A Comparative Study of Property Rights Institutions and Sustainable Development</i>	77
<i>Christer Jönsson: Democracy Beyond the Nation State? Transnational Actors and Global Governance</i>	83
<i>Hanna Kjellgren – Bengt Johansson: Från myndighetsinformation till myndighetspropaganda? En studie av svenska myndigheters opinionsbildande verksamhet</i>	98
<i>Leif Lewin: Ansvarsutkrävande i internationell politik</i>	105
<i>Ulrika Mörth – Maria Bergström – Karin Svedberg Nilsson: Privatoffentliga partnerskap – ett mångvetenskapligt projekt om demokratiskt ansvar och förändrade gränser mellan det privata och offentliga</i>	109
<i>Henrik Oscarsson – Elin Naurin – Nicklas Håkansson: Att hålla ord: partiers löftesgivande och löftesuppfyllande</i>	114
<i>Ulrika Möller – Isabell Schierenbeck: The Road to Democracy: Exploring the Impact of Leadership Guidance</i>	119

Statsvetenskapliga förbundet

<i>Li Bennich-Björkman, Marie-Louise von Bergmann, Drude Dahlerup, Katarina Eckerberg, Maud Eduards, Gullan Gidlund, Gunnel Gustafsson, Michele Micheletti, Ulrika Mörth och Diane Sainsbury: Jämställdheten inom svensk statsvetenskap III - reflektioner och råd från tio statsvetarprofessorer</i>	430
<i>Marie Demker: Svensk statsvetenskap – en fruktbar utmark eller endast en exploaterad periferi</i>	426
<i>Eva Erman – Sofia Näsström: Ny internationell tidskrift i politisk teori</i>	289
<i>Peter Esaiasson: Kvaliteten på sammanläggningsavhandlingar I</i>	222
<i>Magnus Jerneck: Statsvetenskapen som profession</i>	126
<i>Helena Olofsdotter Stensöta: Vad ska vi ha Statsvetenskapliga förbundet till?</i>	125
<i>Helena Olofsdotter Stensöta: Hur kan vi utveckla Statsvetenskapliga förbundets verksamhet?</i>	129
<i>Helena Olofsdotter Stensöta: Jämställdhet och kvalitet</i>	219
<i>Helena Olofsdotter Stensöta – Malin Forsberg: Jämställdheten inom svensk statsvetenskap II - forskningsfinansierare</i>	220
<i>Helena Olofsdotter Stensöta: Förbundsredaktören har ordet</i>	289, 425
<i>Jan Teorell: Kvaliteten på sammanläggningsavhandlingar II</i>	223

Litteraturoversikter

<i>Ahrnens, Anette: A Quest for Legitimacy. Debating UN Security Council Rules on Terrorism and Non-proliferation. Anm. av Peter Wallensten</i>	225
<i>Andersson, Therese: En gemensam europeisk skogspolitik? En integrationsteoretisk studie av ett politikområde på tillväxt. Anm. av Karl Magnus Johansson</i>	293
<i>Doeser, Fredrik: In Search of Security after the Collapse of the Soviet Union. Foreign Policy Change in Denmark, Finland and Sweden 1988-1993. Anm. av Teija Tiilikainen</i>	442
<i>Duus-Otterström, Göran: Punishment and Personal Responsibility. Anm. av Raino Malnes. Replikskifte</i>	314

Fiberg-Fernros, Henrik: I gränslandet till liv och död. Om människovärdet och den offentliga maktens koherens. Anm. av Emil Uddhammar 437

Johansson, Susanne: Dom under trettio, vem bryr sig och varför? Ungdomars värderingar och politiska deltagande. Anm. av Thomas Denk.. 309

Lundin, Martin: The Conditions for Multi-Level Governance. Implementation, Politics, and Cooperation in Swedish Active Labor Market Policy. Anm. av Tomas Bergström. 305

Villanueva Rivas, César: Representing Cultural Diplomacy: Soft Power, Cosmopolitan Constructivism and Nation Branding in Mexico and Sweden. Anm. av Bo Petersson.. 227

